

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 3 сакавіка 1989 г. № 9 (3471) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

Адна са старэйшых бібліятэк Мінска — бібліятэка імя Пушкіна — у наступным годзе адзначыць сваё 90-годдзе. Пры ёй створаны два клубы, у тым ліку клуб аматараў беларускай культуры, у фае пастаянна дзейнічаюць мастацкія выстаўкі, нядаўна адкрыўся відэасалон. Шмат клопатаў у намесніка дырэктара Наталлі Станіславаўны ЧУЕВАЙ, якую вы бачыце на здымку. Зрэшты, як і ва ўсіх «пушкінцаў»...

Фота Ул. КРУКА.

УНУМАРЫ:

«БЕЛАРУСЫ: КОЛЬКІ І ДЗЕ?»

Артыкул
вучоных-дэмографі

5, 12

«ПАРАЛЛІ ПЕРАСЯКАЮЦЦА»

Пра «новую хвалю»
ў беларускай фантастыцы

6—7

ВЕРШЫ

Л. ПАУЛІКАВАЙ,
Г. КАЛТУНОВАЙ

«ГЛОСЫ»

Л. ЧАРНЫШОВАЙ

8—9

«НЕБАЧЛІВАСЦЬ

ЦІ... БЕЗАДКАЗНАСЦЬ?»

Пошта адной публікацыі

9, 10—11

«ПАШТОЎКА»

З «круглага стала» «ЛіМа»
і Дзяржкамвыда БССР

14—15

УСПОМНІМ УСІХ ПАЙМЕННА!

15 лютага 1989 года апошні савецкі салдат пакінуў афганскую зямлю. Сярод тых, хто сумленна выканаў свой інтэрнацыянальны абавязак, былі і нашы землякі. Сваёй ратнай доблесцю яны атрымалі павагу, шчырую ўдзячнасць і падзяку афганскага народа.

Не ўсіх сваіх сыноў сустрэла Беларусь — сотні хлопцаў прылялі апошні бой у спякотных афганскіх гарах.

Выдавецтва «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі збірае матэрыялы для кнігі аб беларускіх хлопцах, якія загінулі ў Афганістане. Гэты летапіс мужнасці і болю выйдзе ў серыі «Памяць» і будзе складзены з фатаграфій, пісем, успамінаў іх родных, блізкіх, саслужыўцаў.

24 лютага бягучага года газета «Вячэрні Мінск» назвала імёны ўсіх мінчан, якія аддалі свае жыцці на зямлі Афганістана. Але гэта высакародная акцыя — толькі першы крок у зборы матэрыялаў. Падрабязных дадзеных аб большасці «афганцаў», на жаль, пакуль няма. Нельга дапусціць, каб нехта з нашых суайчыннікаў, якія загінулі ў Афганістане, застаўся невядомым. Інфармацыю аб загінуўшых можна высылаць проста ў выдавецтва, на адрас: 220600 г. Мінск, вул. Акадэмічная, 15-а, тэлефон 39-40-94.

Пры жаданні матэрыялы можна накіроўваць і ў БЕЛТА (220600 Мінск, вул. Кірава, 26), у рэдакцыю перыядычных выданняў. Яны стануць асновай газетных публікацый, а потым будуць таксама перададзены ў выдавецтва.

Гэту кнігу павінны напісаць усе мы. Яна стане нашай памяццю аб героях-інтэрнацыяналістах.

БЕЛТА.

Ісці шляхам дэмакратызацыі і галоснасці

Знаходжанне **В. А. Мядзведзева ў Мінску**

27 лютага — І сакавіка ў Мінску знаходзіўся член Палітбюро, сакратар ЦК КПСС В. А. Мядзведзеў. Ён пабываў у пэхах вытворчага аб'яднання «Інтэграл», дзе пазнаёміўся з работай прадпрыемства, умовамі жыцця і працы завадчан. З дасягненнямі народнай гаспадаркі Беларусі В. А. Мядзведзеў пазнаёміўся на ВДНГ БССР. Жывая размова адбылася паміж членамі Палітбюро і студэнтамі Мінскага радыётэхнічнага інстытута.

Грунтоўна, зацікаўлена праходзіла сустрэча В. А. Мядзведзева з кіраўнікамі творчых саюзаў рэспублікі, прадстаўнікамі мастацкай інтэлігенцыі, якая адбылася ў Цэнтральным Камітэце КПБ.

В. А. Мядзведзеў ахарактарызаваў ідэалагічную сітуацыю ў краіне, што склалася пасля XIX Усеагульнай партканферэнцыі. Ён падкрэсліў, што сёння перабудове мала адной толькі крытыкі мінулых недахопаў. Патрэбна накіраванасць на канструктыўныя справы, на ўмацаванне нашых каштоўнасцей у спалучэнні з крытычным струменем не толькі ў адносінах да мінулага, але і ў адносінах да цяперашняга.

У ходзе сустрэчы адбыўся свабодны абмен думкамі аб месцы і ролі творчай інтэлігенцыі ў працэсе перабудовы. Старшыня праўлення Саюза тэатральных дзеячаў БССР М. Яромэнка падзяліўся планами адкрыцця беларускіх труп у рускамоўных тэатрах, пашырэння нацыянальнага рэпертуару і стварэння новых асяродкаў беларускай тэатральнай культуры. Першы сакратар праўлення Саюза пісьменнікаў Беларусі Н. Гілевіч гаварыў аб неабходнасці таго, каб Саветы ўсіх узроўняў смялей бралі на сябе і больш паследоўна і настойліва вырашалі праблемы мовы, нацыянальнай культуры, экалогіі. Пісьменнік унёс прапанову вярнуць беларускім літаратурным часопісам іх ранейшыя аб'ёмы, скарачаныя гадоў п'ятнаццаць назад пад выглядам «часовай» меры, выказаў шкадаванне з пры-

чыны нездаровай пісьменніцкай палемікі ў цэнтральнай прэсе, якая адцягвае сілы на асабісты перапалкі. Сваю ацэнку абстаноўкі ў рэспубліканскай пісьменніцкай арганізацыі даў народны пісьменнік Беларусі І. Шамякін. Народны мастак БССР З. Азгур гаварыў аб высокай ролі мастацтва, яго ўплыве на маральнае здароўе грамадства; аб недапушчальнасці групаўшчыны ў творчым асяроддзі — кінарэжысёр В. Дашук; аб неабходнасці канкрэтных спраў, аб тым, што абрыдлі ўжо бясконцыя спрэчкі і высвятленні адносін, — старшыня праўлення Саюза мастакоў БССР У. Стальмашонак; аб праблемах музычнай творчасці — старшыня праўлення Саюза кампазітараў БССР І. Лучанок.

Падводзячы вынікі сустрэчы, В. А. Мядзведзеў падкрэсліў, што партыя высока цэніць уклад творчай інтэлігенцыі — у прыватнасці, беларускай — у абнаўленне ўсіх бакоў жыцця грамадства. Але сёння трэба ісці далей, не задавальняцца дасягнутым.

В. А. Мядзведзеў сустрэўся ў Акадэміі навук БССР з вучонымі рэспублікі. Прэзідэнт АН БССР акадэмік У. П. Платонаў, іншыя выступаўшыя падкрэслівалі, што асноўныя намаганні акадэміі сёння накіраваны на развіццё прыярытэтных напрамкаў, дзе можна чакаць ад беларускіх вучоных вынікаў сусветнага ўзроўню. Гаварылася, што ў Акадэміі навук вялікая ўвага надаецца экалагічным праблемам. У прыватнасці, сёлета адкрыецца Інстытут праблем экалогіі, які асноўную ўвагу ўдзельці пытаням, звязаным з вынікамі аварыі на Чарнобыльскай АЭС.

Гаварылася і аб тым, што Акадэмія навук павінна быць не толькі цэнтрам навуковага, але і духоўнага жыцця рэспублікі. У гэтай сувязі закраналіся задачы маючай адбыцца летам канферэнцыі «Народ. культура, перабудова».

У сваім выступленні В. А. Мядзведзеў гаварыў аб неаб-

ходнасці паскарэння навукова-тэхнічнага прагрэсу на падставе развіцця фундаментальных навук, нарошчвання навуковага патэнцыялу.

Аб праблемах ідэйна-тэарэтычнага забеспячэння перабудовы, фарміравання грамадскай думкі ішла гутарка на сустрэчы В. А. Мядзведзева з ідэалагічным актывам, у якой прынялі ўдзел партыйныя работнікі, кіраўнікі ідэалагічных устаноў, прадстаўнікі сродкаў масавай інфармацыі.

На завяршэнне свайго візіту ў Мінск член Палітбюро, сакратар ЦК КПСС, кандыдат у народныя дэпутаты СССР ад Камуністычнай партыі В. А. Мядзведзеў выступіў з вялікай прамовай на сустрэчы з прадстаўнікамі партыйных і грамадскіх арганізацый, працоўных калектываў рэспублікі.

Адкрываючы гэтую сустрэчу, першы сакратар ЦК КПБ Я. Я. Сакалоў падкрэсліў неардынарнасць цяперашняй выбарчай кампаніі, што вымагае новых падыходаў да арганізатарскай і палітычнай работы з людзьмі.

На сустрэчы выступілі сакратар Мінскага гаркома КПБ П. К. Краўчанка, токар-расточнік Мінскага заводу аўтаматычных ліній І. В. Курбаці, генеральны дырэктар мінскага вытворчага аб'яднання «Прамень» В. Б. Вернікоўскі, намеснік старшыні Рэспубліканскага савета ветэранаў вайны і працы Г. Ц. Мілаванав, прэрэктар Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута В. П. Шаранговіч і іншыя.

У цэнтры цяперашняй выбарчай кампаніі, сказаў у сваім выступленні В. А. Мядзведзеў, стаяць фундаментальныя пытанні аб шляхах далейшага развіцця нашага грамадства, аб сродках, тэмпах і метадах перабудовы.

Спыніўшыся на надзённых пытаннях сацыяльна-эканамічнага развіцця краіны, на тэарэтычных праблемах, якія патрабуюць свайго вырашэння ў ходзе эканамічнай рэформы, трансфармацыі адносін сацыялістычнай уласнасці, В. А. Мядзведзеў спыніўся на но-

вых патрабаваннях, якія прад'яўляюцца да ідэалагічнай работы.

Ва ўмовах галоснасці, адкрытасці ніводнае колькі-небудзь важнае рашэнне ў галіне эканомікі, сацыяльнага развіцця, экалогіі, навукова-тэхнічнага прагрэсу не можа быць прынята без уліку грамадскай думкі, а тым больш насуперак яму. Звычайны ў мінулым маналог у ідэалагічнай рабоце змяняецца сёння шырокім грамадскім дыялогам. У кіраванні ідэалагічным працэсам выключаюцца камандныя, дазвольна-забараняльныя метады. Не правядзенне прапагандысцкіх мерапрыемстваў, а адкрытая размова з людзьмі, прыняццёвае адстойванне пазіцыі, меркавання партыі — вось што становіцца цяпер зместам ідэйна-выхаваўчай работы, партыйнай прапаганды.

У друку, на тэлебачанні, на сходах мае месца шырокі спектр поглядаў, меркаванняў, пунктаў гледжання па розных пытаннях. У сувязі з гэтым чуюцца галасы з патрабаваннем забараніць гэта, увесці жорсткі кантроль. Партыйная пазіцыя нахонт гэтага вядома, адзначаў В. А. Мядзведзеў, — мы і далей будзем ісці шляхам дэмакратызацыі, пашырэння і паглыблення галоснасці, сацыялістычнага плюралізму думак.

Важнае месца, сказаў прамоўца, у ходзе перабудовы займаюць пытанні міжнацыянальных адносін. Найбольш вострыя з іх, бадай, праблемы мовы, рэспубліканскага гасразліку, захавання прыроднага асяроддзя. Наша прыныповае праграма, падкрэсліў В. А. Мядзведзеў, заключаецца ў тым, каб даць самы шырокі прастор аб'ектыўным працэсам развіцця моў народаў СССР, забяспечыць гэтак развіццё юрыдычнымі, палітычнымі, эканамічнымі гарантыямі.

Партыя пераканана: рашэнне складаных праблем міжнацыянальных адносін немагчыма без перабудовы. Але і перабудову нельга здзейсніць без супрацоўніцтва, узаемадзеяння, адзінства народаў нашай краіны, — сказаў у заключэнне В. А. Мядзведзеў.

Пасля Мітыngu

Радкі з пісьмаў

□ АД ПАЧАТКУ і да самага канца я была на мітыngu, які адбыўся 19 лютага на стадыёне «Дынама». Пры вялікай маёй занятасці я не шкадаю, што правяла гэтыя чатыры гадзіны на такім шматлюдным сходзе. Я ўвачавідкі пераконвалася, што патрэбны грамадскі рух за тое, каб здзяйсняць кантроль «знізу», каб клапаціцца пра захаванне сацыяльнай справядлівасці.

Тым больш здзівіла і засмуціла мяне спроба паважаных мной газет агаварыць мітыng, яго арганізатараў, белае зрабіць чорным. Навошта гэта? Дзеля чаго? Мітыngі, па-мойму, стануць непартрэбнымі тады, калі надзённыя праблемы — эканамічныя, палітычныя, экалагічныя, нацыянальнай мовы, культуры — будуць сапраўды вырашаныя, а не замоўчаныя, не падмяняць касметычнымі заходамі, накітават стварэння камісій па ліквідацыі дэфіцыту.

А. БУРБОЎСКАЯ,
настаўніца беларускай мовы і літаратуры СШ № 121 г. Мінска.

□ НА МІТЫNGУ гучала беларуская мова, гаварылася пра тое, што мова карэнная нацыянальнасці павінна быць дзяржаўнай. Я з гэтым згодзен. Хоць я сам рускі чалавек, родам з Арлоўскай вобласці (жыву ў Мінску з 1945 года, пасля вызвалення Беларусі і сканчэння Вялікай Айчыннай вайны), я нядарэмна вывучыў беларускую мову, чытаю на ёй кнігі і газеты. Праўда, размаўляю не вельмі, бо ў Мінску мала з кім можна гаварыць па-беларуску. І мяне вельмі здзіўляе, што многія беларусы не хочуць ведаць сваёй мовы, культуры, гісторыі, гэтак робіць ім гонару. І ўжо пачаў добраму здзівіла і парадавала, што на мітыng прыйшло столькі (40 тысяч!) людзей і што на ім адкрыта, дэмакратычна гаварылася пра набалеелае, у тым ліку пра нацыянальнае адраджэнне. Незразумела толькі, чаму некаторых прамоўцаў абавязалі дэмагогамі і экстрэмістамі. 40 тысяч не могуць быць экстрэмістамі і дэмагогамі.

Н. ВАСІЛЬЕУ,
ветэран вайны і працы.

У. КОЖУХ, В. БАРАБАНЦАУ, М. ЦУДЗІК, В. ШКАРУБА, А. ФРАЛЯНКОУ за творы з выстаўкі «Чарнобыльская быль» — вылучаны Саюзам мастакоў БССР.

Н. ВЫСОЦКАЯ за тры тамы «Беларускага мастацтва XII — XVIII стагоддзяў» — вылучана Саюзам мастакоў БССР.

РАБОТЫ У ГАЛІНЕ ЖУРНАЛІСТЫКІ

Л. САЕНКА за серыю нарысаў — вылучана рэдакцыяй «Знамені юности».

Д. ЛУПАЧ за фотаальбом «Хлеб на нашым сталі» — вылучаны выдавецтвам «Беларусь» і рэдакцыяй часопіса «Беларусь».

В. ЗАХАРЧУК, В. ДРАЗДОУ, І. МІЦКЕВІЧ, П. СТАСЕВІЧ, С. КЛІМЕНЦЕНКА, В. ФЕДАРАУ за нарысы ў кнізе «Чым моцны і багатыя» — вылучаны рэдакцыяй газеты «Сельская газета».

Г. КРАУЧУК, Г. БАРЫСЕНКА, Л. СІДАРОВІЧ за цыкл прамых тэлеперадач «Служба вацэга настрою» — вылучаны Дзяржтэлерадыё БССР.

РАБОТЫ РЭЖЫСЕРАУ, ДЫРЖЫТОРАУ, БАЛЕТМАЙСТРАУ, СЦЭНАРЫСТАУ, ХОРМАЙСТРАУ, АРТЫСТАУ І МАСТАКОУ У ПАСТАНОўКАХ ФІЛЬМАУ І СПЕКТАКЛЯУ

А. АЛАЙ, В. ДАШУК, С. СМІРНОУ за поўнаметражны хронікальна-дакументальны фільм

РЭПЛІКА

НІЗКІ ПРЫЁМ З ВЫСОКАЙ ТРЫБУНЫ

Як ужо вядома з друку, 28 лютага ў мінскім ДOME афіцэраў адбылася сустрэча кандыдата ў народныя дэпутаты СССР ад КПСС, члена Палітбюро і сакратара ЦК КПСС В. А. Мядзведзева з прадстаўнікамі партыйных і грамадскіх арганізацый, працоўных калектываў рэспублікі. Сярод тых, хто выступаў на

сустрэчы, быў і старшыня Мінскага гарадскога савета ветэранаў вайны і працы М. Д. Жукоўскі. Выступленне яго было, бадай, самым пафасным. І гэта, здавалася б, само па сабе добра: пафас, узрушальнасць, здаровыя эмоцыі патрэбны перабудове. На жаль, пафас Міхаіла Дзмітрыевіча

Жукоўскага быў крыху іншага роду. Ён меў не столькі перабудовачны, г. зн. дзелавы, канструктыўны, колькі ваяўнічы характар, быў скіраваны, у прыватнасці, супраць друку. Не тое і не так, маўляў, пішуць газетчыкі. Папала і «ЛіМу». У сваім выкрывальніцкім запале М. Д. Жукоўскі дапусціў яўную падтасоўку. Спробу газеты аб'ектыўна паведаміць, як і што было на мітыngu 19 лютага, прамоўца

кваліфікаваў як пэўную тэндэнцыю, а змест двух занадта завостраных палітычных плакатаў, фігураваўшых на мітыngu, прыпісаў газеце як яе словы. Нізкі, недастойны прыём. Тым больш, калі мець на ўвазе характар самага сходу, дзе так аўтарытэтна і важна гаварылася пра неабходнасць культуры дыскусій, галоснасці, аб'ектыўнага інфармавання як неабходных умоў дэмакратызацыі.

АД КАМІСІІ ПА ПРЭМІЯХ ПРАФСАЮЗАЎ БЕЛАРУСКАЙ ССР У ГАЛІНЕ ЛІТАРАТУРЫ, МАСТАЦТВА, АРХІТЭКТУРЫ, ЖУРНАЛІСТЫКІ І САМАДЗЕЙНАЙ ТВОРЧАСЦІ

Камісія па прэміях прафсаюзаў Беларускай ССР у галіне літаратуры, мастацтва, архітэктуры, журналістыкі і самадзейнай творчасці паведамае, што на атрыманне прэміі беларускіх прафсаюзаў 1989 года вылучаны:

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА ДЛЯ ДЗЯЦЕІ

П. МІСЬКО за аповесць «Грот афаліны» — вылучаны Саюзам пісьменнікаў БССР.

В. РОУДА за дасягненні ў развіцці дзіцячага харавога мастацтва, арганізацыю і правядзенне ў Беларусі дзіцячых святых песні — вылучаны Музычным таварыствам БССР.

Л. НЯЧАЕУ за фільмы для дзяцей і юнацтва «Зорнавы хлопчык», «Рыжы, сумленны, закаханы», «Пітэр Пэн», «Рэпетытар» — вылучаны Саюзам кінематаграфістаў БССР.

ЗА ДАСЯГНЕННІ У РАЗВІЦЦІ САМАДЗЕЙНАЙ ТВОРЧАСЦІ

АНСАМБЛЬ ТАНЦА «ЮНАЦТВА» ДОМА КУЛЬТУРЫ І ТВОРЧАСЦІ БАРАНАВІЦКАГА ВЫТВОРЧАГА БАВАУЯНА-ПАПЯРОВАГА АБ'ЯДНАННЯ — вылучаны Брэсцкім аблсаўпрофам.

НАРОДНЫ ХОР ПЕСНІ ДОМА КУЛЬТУРЫ І ТЭХНІКІ МІНСКАГА АУТАЗАВОДА — вылучаны Мінскім аблсаўпрофам.

І. СУПРУНЧУК за творчае развіццё традыцыйнай разьбы па дрэве — вылучаны Беларускай фундаментам культуры.

НАРОДНЫ АНСАМБЛЬ ТАНЦА «ВЯНОК» ДОМА КУЛЬТУРЫ ЗАВОДА ШТУЧНАГА ВАЛАКНА ІМЯ В. В. КУРЬШВАГА МАГІЛЕўСКАГА ВЫТВОРЧАГА АБ'ЯДНАННЯ «ХІМВАЛАКНО» ІМЯ У. І. ЛЕНІНА — вылучаны Магілёўскім аблсаўпрофам.

НАРОДНЫ ФАЛЬКЛОРНЫ АНСАМБЛЬ ДОМА КУЛЬТУРЫ КОХАНАўСКАГА КАМБІНАТА БУДАўНІЧАЙ ІНДУСТРЫІ ТАЛАЧЫНСКАГА РАЕНА — вылуча-

ны Віцебскім аблсаўпрофам.

НАРОДНЫ ТЭАТР ДОМА КУЛЬТУРЫ ВЫТВОРЧАГА АБ'ЯДНАННЯ «ХІМВАЛАКНО» г. СВЕТЛАГОРСКА — вылучаны Гомельскім аблсаўпрофам.

НАРОДНАЯ ХАРАВАЯ КАПЭЛА ДОМА НАСТАўНІКАУ Г. ГРОДНА — вылучана Гродзенскім аблсаўпрофам.

МУЗЫЧНЫЯ ТВОРЫ І КАНЦЭРТНА-ВЫКАНАўЧАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ

Л. ШЛЕГ за вакальна-сімфанічнае дзейства «Гуканне вясны» — вылучана Саюзам кампазітараў БССР.

ДЗЯРЖАўНЫ АКАДЭМІЧНЫ НАРОДНЫ ХОР БССР ІМЯ Г. І. ЦІТОВІЧА — вылучаны калгасам «Рассвет» імя К. П. Арлоўскага і заводам «Зеніт».

РАБОТЫ У ГАЛІНЕ АРХІТЭКТУРЫ

В. ШЧАРБІНА, М. ПІРАГОУ, А. ПРОХАРАУ за прафілакторыі праектных арганізацый у Валожынскім раёне Мінскай

вобласці — вылучаны Саюзам архітэктараў БССР.

В. СЛЮНЧАНКА за праект рэстаўрацыі Полацкага Сафійскага сабора, Каложаўскай царквы ў г. Гродне, Кармянскага касцёла ў г. Мсціслаўі — вылучаны Беларускай фундаментам культуры.

С. ГАФШТЭАН, В. ЦЯМНОУ, Б. РОЗІН, Г. БАРАНОўСКАЯ, Б. ШЧАРБАКОУ, В. БЕЛАЯ за комплекс прафілакторыяў для рабочых і служачых аб'яднанняў «Саюзмантажмаш», «Белкапсаюз», «Інтэграл», «Будмагтэрыяль», «ДПЗ-11» у Вячэ-Астравыцкай зоне адпачынку Мінскага раёна — вылучаны Саюзам архітэктараў БССР.

ТВОРЫ ЖЫВАПІСУ, СКУЛПТУРЫ, ГРАФІКІ, МАНУМЕНТАЛЬНА-ДЭКАРАТЫўНАГА І ПРЫКЛАДНОГА МАСТАЦТВА, ДЫЗАЙНА

У. САВІЧ за творы ў галіне станковай і кніжнай графікі — вылучаны Беларускай фундаментам культуры.

□ Я НЕ МІНЧАНІН, жыву ў Брэсце, прыехаў у Мінск пагасцяваць да дачкі і парадавацца на ўнучку. І на мітынг трапіў, можна сказаць, выпадкова. Проста цікава было паглядзець, што за мітынг, бо ніколі за ўсё сваё немалое жыццё на такім масавым мітынгу не быў. Не ўсё, скажу адразу, спадабалася. Навошта было перад самым пачаткам ганяць па стабыёне чатыры велічэзныя аўтафургоны? І потым... Шумелі, світалі, вырывалі адзін у аднаго мікрафон. І заната ўжо многа было нападак на ўладу. Як быццам справа толькі ў тым, хто сёння займае пасаду старшыні гарвыканкома ці сакратара гаркома. Тут я не магу пагадзіцца з тым маладым чалавекам (прозвішча не разабраў), які заяўляў: як толькі вы сядзеце і мы зоймем вашы кабінеты — усё пойдзе як на масле. Усё не пойдзе як на масле пры любых кіраўніках. Былі б хоць хлеб і масла... А ўвогуле не шкадую, што прастаяў на марозе і ветры чатыры гадзіны. Дэмакратызацыя патрабуе ахвяр.

А. ХАРУНЖЫ,
служачы.

□ З. ПАЗНЯК зусім не заклаў да «канфрантацыі з існуючым ладам», як напісаў у «Советской Беларусі» В. Пучкоўскі, чалавек Мінскага матэрнага вода. Я была на мітынгу адначасна і да канца, чула ўсе выступленні і сведчу, што ён заклаў якраз змагацца за сапраўдны сацыялізм, супраць бюракратыі, якая спрабуе наваздаць народу свой, апаратыны варыянт перабудовы. Перанаконіва чаварыў ён і пра неабходнасць расшчыраць дэсталізацыю грамадства.

ХІХ партканферэнцыя прапанавала шляхі рэальнай перабудовы. Але адна партыя, без падтрымкі, без шырокага ўдзелу народа, які слухае падкрэслены на мітынгу член-нарэспандэнт Акадэміі медыцынскіх навук, прафесар М. Місюк, рабочы з «Гарызонта» А. Галькевіч і іншыя, не зможа дасягнуць пастаўленай мэты. Кожны з нас сёння хоча дапамагчы партыі, рэальна ўдзельнічаць ва ўсіх працэсах, а не быць толькі сляпым выканаўцам.

В. ЯГОРАВА,
учрач Мінскага гарадскога анкалагічнага дыспансера.

□ МЯНЕ ПРЫВЯЛА на стадыён зусім не дасужаюць цікавасцю, а імкненне пацуць адказы на пытанні, якія хвалююць мя ўсіх нас, каму не абыхаць лёс перабудовы. Не на ўсе пытанні мы чулі адказ. Калі, напрыклад, было ўзнята пытанне аб адсутнасці ў насельніцтва дазіметраў, то адказу мы наогул не пачулі. Чаму? Я сам абслугоўваў заражоную ў Чарнобылі тэхніку. Мы карысталіся такімі прыборамі. Устройства іх элементарнае, правільна эксплуатаваць дазіметр можна нават першаакуласнік. Дык за чым жа справа, таварышы кіраўнікі? Гэта ж не стратэгічны бамбардзіроўчык, для вытворчасці дазіметра не

патрабуюцца мільярды народных грошай.

Вітал ПАЛЮХОВІЧ,
слесар-прыбарыст упраўлення
галоўнага канструктара
аўтазавода.

□ МНЕ ТАКСАМА не ўсё спадабалася на мітынгу. Я думаю, ён прайшоў бы лепш, каб не было спроб перашкодзіць, сарваць яго. Пацвярджэннем такіх спроб было, па-мойму, правакацыйнае выступленне В. Дашкевіча, які спрабаваў скіраваць мітынг у нацыянальнае рэчышча, выклікаць міжнацыянальную варожасць. Але не выйшла, людзі не паддаліся!

З. РУЗАНОВА,
ветэран працы, пенсіянерка.

□ ВЕЛЬМІ СУМНА было чытаць «водгукі» на мітынг, дзе ў безапеляцыйнай форме, у духу горшых традыцый застою выказвалася думка аб тым, што, маўляў, пара і ўладу ўжыць («Можна, хопіць спакойна глядзець на беспардонныя выхадкі...» і г. д.). Па-першае, беспардонных выхадак не было. Па-другое, давайце звернемся яшчэ раз да рэзалюцыі ХІХ партканферэнцыі. «Як пазітыўную з'яву, — гаворыцца ў рэзалюцыі, — трэба разглядаць узнікненне ў апошні час шэрагу новых грамадскіх асацыяцый і аб'яднанняў, якія ставяць сваёй мэтай садзейнічаць справе сацыялістычнага абнаўлення». Але ж пра сацыялістычнае абнаўленне і ішла, здаецца, размова на мітынгу.

А. ШАПАШНИКАУ,
інжынер.

□ НА МІТЫНГУ, па-мойму, падымаліся важныя, надзённыя праблемы. І не заўважыць, не зразумець гэтага могуць толькі тыя, каго гэтыя праблемы чамусь не турбуюць, хто ўсё яшчэ знаходзіцца ў сне, наважны часамі застою.

Васіль ГАМЗАЛЕУСКІ,
рэжысёр.

□ НЕ МАГУ пагадзіцца з выказваннямі аб бескарыснасці ці нават шкоднасці мітынгу. Вядома, ён меў недахопы. Гэта і зразумела; такога адбывалася, па сутнасці, упершыню. Але ўзвальваць усю віну за іх на нефармалаў несправядліва. Якраз з іх боку былі канкрэтныя прапановы і меркаванні, якія заслужываюць самага сур'ёзнага вывучэння. Народ, асабліва моладзь, хоча разабрацца ў многіх пытаннях і праблемах, людзей многае трывожыць, іх сур'ёзна непакоіць лёс перабудовы, і нельга не даваць ім выказацца, нельга не слухаць іх, не шукаць агульнай мовы з імі. Я не з тых, хто захапляецца нефармаламі. Мне асабіста бачны іх недахопы, іх схільнасць да гучных дэкарацый, да агульных заяў, за якімі не заўсёды адчуваецца разуменне канкрэтных спраў. Але ж такі рух існуе, і з ім нельга не лічыцца. Інакш будзе расці напружанасць. А каму гэта трэба?

А. САЛАМОНАУ,
доктар тэхнічных навук,
прафесар.

«Не плачце аба мне...» — вылучаны кінастудыяй «Беларусь-Фільм».

А. ПАСТАРЭВІЧ, А. ДУШАЧКІН, В. ЯНКОУСКІ, М. МАРТЫНЕНКА, А. ЖДАНОВІЧ за спектакль «Начыны карлікі і Антыгона» па п'есе Л. Разумоўскай — вылучаны вытворчым аб'яднаннем «Будмаш».

С. ЛУК'ЯНЧЫКАУ, А. БЕЛАВУСАУ, Ф. КУЧАР за мастацка-публіцыстычны фільм «Боль» — вылучаны Саюзам кінематаграфістаў БССР.

В. РУБІНЧЫК за пастаноўку спектакля «Камедыя аб Лісістраце» на сцэне Тэатра-студыі кінаацэра — вылучаны Саюзам кінематаграфістаў БССР.

А. КАРПАУ за документальныя фільмы аб сучасніках «Ад слова «жыць», «Шоў мокры снег», «Зімяна прэм'ера» — вылучаны Саюзам кінематаграфістаў БССР.

Н. АРЛОВА, Е. МАРЧАНКА, О. КАРШАКЕВІЧ за мультплікацыйны фільм «Лафертаўская макуўка» — вылучаны Саюзам кінематаграфістаў БССР.

А. БУЛДАКОУ за выкананне адной з галоўных роляў у тэлевізійным мастацкім фільме «Павестка ў суд» — вылучаны Саюзам кінематаграфістаў БССР.

А. БЯСПАЛЬНЫ, А. ЦЯРПІЦКІ, П. ЮРЧАНКАУ, С. СУХАВЕЙ, І. НАРБЕКАВА, Н. ЖУКОўСКАЯ, Н. РАЗАНЦАВА, Т. МУЖЫНКА, А. ГУР'ЕУ, В. РЫБЧЫНСКІ,

А. КАШПЕРАУ, С. ВІЛЬКІН, В. НОВІК, Д. ЮСІФІАУ, А. ШЫЦКАУ, С. КУЗЬМІНА, Л. КАРМУНІНА, С. ТУРАВА, А. ДУБРОВІЧНА, Н. ПАШКЕВІЧ, Л. МАРДАЧОВА, І. МАЦКЕВІЧ, Ю. КАЗЮЧЫЦ, А. МІРОШНІКАУ, В. ГРЫЦЭУСКІ, А. ЦІМОШКІН, І. СЦЯПАНАУ, Е. АДЗІНЦОВА за ўдзел у спектаклях «Фантасіі па Гоголю», «Камедыя аб Лісістраце» — вылучаны Саюзам кінематаграфістаў БССР.

М. ПТАШУК за кінафільм «Знак бяды» — вылучаны кінастудыяй «Беларусьфільм».

ТВОРЫ ПАЗЭІІ,
ДРАМАТУРГІ, ПРОЗЫ
І ПУБЛІЦЫСТЫКІ

В. ГІГЕВІЧ за раман «Доказ ад процілеглага» — вылучаны Саюзам пісьменнікаў БССР.

С. ЗАКОННІКАУ за кнігу пазэіі «Сутнасць» — вылучаны Саюзам пісьменнікаў БССР.

А. КАЗЛОВІЧ за аповесць-эсэ «На майй далоні лінія ракі» — вылучаны Саюзам пісьменнікаў БССР.

В. БЛАКІТ за кнігу «Аповесці» — вылучаны Саюзам пісьменнікаў БССР.

Ю. СВІРКА за кнігу пазэіі «Паўшар'е блакіту» — вылучаны Саюзам пісьменнікаў БССР.

Ю. ЧУРКО за кнігу «Беларускі балетны тэатр» і «Беларускі балет у асобах» — вылучана Саюзам тэатральных дзеячў БССР і Мінскім інстытутам культуры.

Ліст у рэдакцыю

Перадача «Імем Беларусі...» знайшла адлюстраванне і ў лімаўскай пошце. Прыслалі свае палемічныя водгукі гісторык С. Таляронак, архітэктар В. Папруга, служачы А. Карпаў. Пі-

шуць і ўдзельнікі перадачы кандыдат гістарычных навук В. Скалабан і пісьменнік Э. Ялугін...

Чаму блін комам, альбо Як мы ўдзельнічалі ў тэлеперадачы «Імем Беларусі...»

Яшчэ ні для адной, здаецца, перадачы Беларускага тэлебачання не рабілася столькі папярэдняй рэкламы (праўда, нейкай надзіва мітуслівай), як гэтай — «Імем Беларусі...» Не толькі анонсы ў газетах, «Тэлевізіях», у папулярнай праграме для моладзі «Крок», але дзе-нідзе і школьнае класныя кіраўнікі рэкамендавалі яе абавязкова паглядзець. Што ж, тема сапраўды вельмі актуальная: якраз цяпер у грамадстве выявіўся востры дэфіцыт ведаў аб шляхах нацыянальнага самавызначэння беларускага народа. Толькі адзін штырх: у часе вулічнага тэлеінтэр'ю на пачатку снежня мінулага года, менш чым за месяц да святкавання 70-годдзя БССР, далёка не ўсе з тых, каго інтэрв'юэр апытваў каля Беларускай дзяржаўнай бібліятэкі імя У. І. Леніна ў Мінску, змаглі дакладна адказаць на пытанне, хто такі Зміцер Жылуновіч. У Магілёве вынік падобнага аптытана быў яшчэ больш сумны.

Урэшце ў камп'ютэрны кіраўніцтва тэлебачання і замены ў праграме тыдня: у дадзеным выпадку раней указваліся на той час іншыя перадачы. Думаецца, замяну зрабілі так «ударна» таму, што 18 і 19 лютага ў Мінску мелі адбыцца «Дні жалбы», прысвечаныя памяці ахвяр сталінскіх рэпрэсій, а ў дадатак 19-га — яшчэ і гарадскі мітынг у падтрымку перабудовы, спілкіны па ініцыятыве нефармальных арганізацый. Паішла чутка, што некаторыя з нефармалаў збіраюцца прыйсці на мітынг з беларуска-белым сцяжком ці са значком «Пагоні». Зразумела, тыя з нашых грамадскіх дзеячў, якіх гэта страшэнна палохае, рыхтавалі процідзействуючы «небеспечных» сімвалаў. З той жа нагоды, як цяпер становіцца зразумелым, рабілася хутчэй за ўсё і тэлепраграма «Імем Беларусі...»

Ды, зрэшты, няхай сабе і так. Сапраўды, пара нам ачыніць плуралізму думак і шырока, ужываючы ўвесь спектр ведаў, фантаў і архіўных дакументаў, вясці дыскусію, каб дазнацца ісціны аб сваім нягледзімым дыспаданым мінулым — дзеля будучага, каб не даць п'яўтарыцы ні сталіншчыне, ні брэжнэўшчыне ў янім-небудзь сучасным іх варыянце. Усё было б нармальна, каб не шэраг нечаканых аналітыкаў. У тым ліку і для нас, аўтараў гэтых радкоў, якія былі запрошаны прыняць удзел у перадачы «Імем Беларусі...»

Справа вольна чым. Запрашаючы нас да супрацоўніцтва, арганізатар і ён жа вядучы перадачы журналіст Ігар Рудаметаў запэўніў: папярэдне будучы паказаны новыя архіўныя кінафатадакументы, што тычацца дзейнасці Беларускай рады і наогул беларускіх буржуазных нацыяналістаў. Затым — дыскусія. Нарэшце, сказаў Рудаметаў, калі матэрыял зманціруюць, нас запрасяць на папярэдняе прагляд і кожны завізіруе сваё выступленне ў кантэксте ўжо ўсёй перадачы. Зусім дэмакратычна.

І вольна за тэлеперадачы, і першая нечаканасць: ніякіх новых матэрыялаў фактычна не паказваюць, кожны карыстаецца тым, што назапасіў папярэдне сам ці прынёс у студыю. Праўда, І. Рудаметаў зачытвае са шпытка такія-сякія

выпіскі з таго «новага» і амаль адразу пачынае націскаць на варожыя намеры і дзеянні «нацыяналістаў», у тым ліку паэта Алеся Гаруна. Кінадакументы ж наогул не паказваюцца. Іх мы ўбачым толькі потым, ужо на тэлеэкране, тады ж пачуем і свае зманціраваныя згодна з намерамі арганізатара гэтай праграмы выступленні, што так і пайшлі ў эфір без нашай візы.

Тым не менш першая частка, нягледзячы нават на адкрыта тэндэнцыйны дыктарскі тэкст (пра гэта скажам далей), неяк яшчэ так-сяк трымаецца ў межах прыстойнасці. Тэлегледачы нават змаглі пачуць ад прафесара А. І. Залескага меркаванне, якое можна лічыць значным, — ён першы з гісторыкаў адзначыў: Беларуская Народная Рэспубліка — не зусім і эфемернасць, а ўсё ж дзяржаўнае фарміраванне, хоць і з кароткім перыядам існавання. Прызнаем, нашы меркаванні на гэтую з'яву аказаліся больш сціплымі.

Што нас, як удзельнікаў першай часткі перадачы, асабліва ўразіла, калі мы раптам убачылі матэрыял на тэлеэкране? Адсутнасць нават напаміну пра Усебеларускі з'езд і яго разгон у снежні 1917 года. Але ж гэты сюжэт аналізавалі не толькі ў цэнтры ўвагі дыскусантаў, без яго амаль немагчыма зразумець ход далейшых падзей на Беларусі, у тым ліку і разнае адмежаванне амаль усіх нацыянальных грамадскіх дзеячў ад аб'явіанікоў.

Уражанае таксама і адкрытае прадуэтасць у паказе кадраў нямецкай кінахронікі 1918 года ў суправаджэнні дыктарскага тэксту, з якога вынікае, нібы гэта менавіта Беларуская рада і была ініцыятарам у тым, што германскія войскі акупіравалі амаль усю Беларусь і потым заставаліся тут ужо нават на «ўзаконеных» падставах згодна артыкулам Брэсцкага міру.

Аднак калі ў першай перадачы «Імем Беларусі...» яе арганізатар прытрымліваўся хоць нейкай бачнасці плуралізму поглядаў, аб чым зараз столькі размоў, то ў другой гульня пайшла ўжо зусім адкрыта ў адны вароты — заклімаць «нацдэмаў» і даказаць, як падкрэслівалася ў перадачы, «яднанне (?) гітлераўскай і старажытнабеларускай сімволікі».

Дзеля гэтага хутчэй за ўсё быў зменены больш чым напалову састаў «дыскусантаў», каб дзейнічаць у зададзеным кірунку ўжо без усялякіх папярэдняў (праўда, былі ўсё ж спробы высвятляць ісціну, але патанулі ў напорыстым дыктарскім падагульненні). І не мела ўжо значэння, што перад тым двойчы дэманстраваўся дакумент: кіраўніцтва БНР, знаходзячыся ў эміграцыі, значыць, без знешняга ўніску, у 1925 годзе прызнала БССР і самараспусцілася. На жаль, каментар нават адной фразай не ўспомніў, што многія і самыя аўтарытэтычныя дзеячы БНР даярыліся Савецкай уладзе і, атрымаўшы амністыю, вярнуліся на радзіму, сталі сумленнымі працаўнікамі на ніве навукі і культуры. Некалькі разоў тэлегледачы убачылі фотаздымак членаў Народнага сакратарыяту Беларусі. Але вядучы так і не па-

лічыў неабходным хоць аднойчы назваць гэтых асоб пайменна. А сярод іх жа можна было пазнаць і вядомага рэвалюцыянера Алеся Бурбіса, камуніста з 1921 года, намесніка Наркома замежных спраў БССР, і Аркадзя Смоліча, і яшчэ шэраг вядомых людзей, якія справай даказалі, што яны не гандлююць ні сумленнем, ні айчынай. Ні слова, на жаль, і пра тое, што ўсіх іх ашукаюць, што ўсіх чакала куля «варашылаўскага стралка» ў патыліцу ці пакутніцкая смерць за калючым дротам ГУЛАГа ў 30-я гады. Затое групка прадажных гітлераўскіх паслугачў, якія выдалі сябе за паслядоўнікаў ці прадаўжальнікаў беларускага нацыянальнага руху ў эміграцыі, падаецца з размахам. Тут арганізатар перадачы смеда стыкуе і розныя гістарычныя сітуацыі, і малазначныя палітычныя групкі. Калі наогул можна мярзотнікаў і калабаранцыяністаў лічыць за палітыкаў, хоць бы і «нацыяналістычных», і нават спрабаваць вясці іх радавод ад дзеячў БНР. Гэта прыкладна тое ж, каб генерала Уласава, які перабег да гітлераўцаў і ўзначаліў так званую рускую вызваленчую армію, лічыць прадаўжальнікам савецкага генералітэта. Словам, з адвольным, без папярэдняга гістарычнага аналізу — адкуль што ўзялося — дзеянні ці нейкіх асоб, ці ўжыванні той жа нацыянальнай сімволікі нейкімі групамі мярзотнікаў дзеля прыкрыцця асабістых мэт можна зайсці далёка. Не хацелася лішні раз гаварыць на гэтую цяжкую тэму, аднак вольна жа даводзіцца.

На жаль, арганізатар перадачы «Імем Беларусі...» гістарыстам не вельмі імкнуўся сабе абцяжарваць, а тыя са спецыялістаў-гісторыкаў, што аказаліся з ім побач, не здолелі яму дапамагчы ў гэтым. Інакш, на нечым, у перадачы не было б не толькі перакручванняў з тлумачэннем нямецкай кінахронікі, але і такіх неправавых падставак, як фотакопія «Пастановы ВЦК аб прызнанні незалежнасці БССР» ад 5 лютага 1919 года. Спецыялісты ж ведаюць: гэта не арыгінал, а фальшыва. Яна нарадзілася стараннямі несумленных музейнікаў. Арыгінал дакумента мае іншую назву ды і дату — 31 студзеня 1919 года. І падпісанні, дарчыні, не толькі Я. Святлоў, як у фальшывацы, але і А. Енуцідзе. Ды толькі апошні трапіў потым, як вядома, у «воратні народна», вольна і знікла гэтае прозвішча ў 30-я гады з дакумента.

Практычна грунтоўная і без падставак гаворка і аб стварэнні БССР, і аб тым, што адбывалася як на тэрыторыі рэспублікі, так і за яе межамі, у асяроддзі эміграцыі, у 20-я, 30-я, 40-я ды і ў наступныя гады, уключаючы брэжнэўшчыну, на тэлевізійным экране толькі пачынаецца. Дзеля агульнай народнай карысці вельмі неабходна, без прадуэтасці. Нам жа толькі застаецца зараз выказаць шкадаванне, што аказаліся міжволі ўцягнутымі ў гульні, якіх ужо столькі было ў так званых «застойных» часы.

Вітал СКАЛАБАН,
Эрнст ЯЛУГІН.

Прачыталі публікацыю «Якім быць помніку ў Курапатах» («ЛіМ», 3.11.1989). «ЛіМ» адкрыў усяму свету Курапаты, яму нельга з-пад сваёй увагі выпускаць і пытанне стварэння помніка ў гэтых мясцінах. Пакуль конкурс на лепшы праект помніка не аб'яўлены, хацелася б падаць ідэю: каб помнік не распрацоўваўся ў «ключы» «слуп-абеліска», «скульптурная група» і падобных.

Няхай гэта будзе штосьці ў выглядзе Храма (капліцы). У ім прадугледзець месца для прозвішчаў усіх, каго ўдасца выявіць з рэпрэсаваных на Беларусі, месца для фотадакументаў. Тут жа магла б быць аформлена і экспазіцыя дакументаў, пісьмаў, рэчаў і г. д. Яшчэ нам уяўляецца, што паабалалі алей-падыходу да помніка будучы змешчаны стэлы пра іншыя Курапаты на Беларусі, а пры ўваходзе на тэрыторыю — скульптурныя групы.

**Г. ЦІВАНОВА,
І. КРАМКО,
навуковыя супрацоўнікі Інстытута
мовазнаўства АН БССР.**

Мінчане па праву ганарацца адной з самых прыгожых і велічных плошчаў горада-героя — плошчай Перамогі. Да ўрачыстага манумента і Вечнага агню прыходзяць пакланіцца мінчане і шматлікія госці беларускай сталіцы. Асабліва прыгожай стала плошча пасля нядаўняга рамонту, абнаўлення абеліска.

Аднак нельга не заўважыць істотны недахоп, а іменна — архітэктурную незавершанасць ансамбля. Размова ідзе аб афармленні комплексу жылых дамоў з бакоў вуліцы Камуністычнай і Фрунзе. Калі з вуліцы Фрунзе будынкі глядзяцца ўрачыста, прыгожа, злучаны белымі калонамі, як бы порцікамі, дахі аздоблены дэкаратыўнымі рашоткамі, дык з супрацьлеглага боку нічога гэтага няма, архітэктурна менш выразная, у выніку адчуваецца парузінне архітэктурнага ансамбля ўсёй плошчы, яе недабудаванасць.

Так яно і ёсць. У сярэдзіне 50-х гадоў плошча Перамогі планавалася і будавалася ў адным вырашэнні. Потым наспела «мода» на спрашчэнне, утаенне ўсіх работ, пльня «супраць архітэктурных выкрутасаў». Адзін бок плошчы паспелі закончыць, другому, мабыць, не шанцавала. Так і засталася яна недабудаванай вось ужо на працягу 30 год. Дык ці варта эканоміць у такім урачыстым месцы, як плошча Перамогі, — святым для ўсіх нас? Магчыма, ёсць сэнс яшчэ раз вярнуцца да яе і завяршыць да 45-годдзя Вялікай Перамогі архітэктурны ансамбль аднайменнай плошчы.

г. Мінск.

В. ФЕРАНЦ.

У рэспубліканскіх газетах змешчана днём заметка пад красамоўным загалюкам «Любіць і берагчы прыроду». У ёй паведамляецца пра сесію абласнога Савета народных дэпутатаў, якая адбылася 24 лютага. Сказана, што сесія пачала работу не з традыцыйнага даклада, а з прагляду аматарскага кінафільма аб тым, як «па-варварску абыходзіцца з прыродай розныя прадпрыемствы вобласці» (патокі мазуту скідаюцца ў Свіслач і Бярэзіну, Ушу і Плісу, другія вялікія і малыя рэкі Міншчыны). Так, сесія, калі верыць газетам, пачала сваю работу — з трывожнага клопату аб паляпшэнні аховы прыроды. А чым яна скончыла сваё пасяджэнне? Чытаем: «Мінскай вобласці былі ўручаны пераходныя Чырвоныя сцягі Савета Міністраў БССР і Белсаўпрофа за высокую паказчыкі ў рэспубліканскім сацыялістычным спаборніцтве». Высокія паказчыкі — гэта, вядома, добра, гэта прыемна для працоўных Міншчыны. Але ж... Неяк не стасуюцца гэтыя ганаровыя, пераходныя сцягі з тым, што паказалі змагары за чыстую прыроду ў сваім фільме на пачатку сесіі. Больш таго — я падумала, а ці не трапілі ў лік узнагароджаных і тыя прадпрыемствы, якія скідаюць мазуту ў рэкі і азёры? Не сыходзяцца неяк тут канцы з канцамі...

**А. ЯЦКЕВІЧ,
інжынер.**

г. Мінск.

Прачытаў пад рубрыкай «Чытач прыйшоў у рэдакцыю» («ЛіМ», № 8 за 24 лютага) матэрыял «Ці звальняць

геолага Сарокіна?». Я таксама геолаг, праўда, цяпер у асноўным толькі выкладаю геалогію, хоць у свой час працаваў менавіта ў той экспедыцыі, дзе цяпер працуе мой калега.

Перакананы, што мая праца таксама мае дачыненне да Беларусі. Таму і пачаў выкладаць геалогію на роднай мове. Дарэчы, на прапанову выкладаць свае дысцыпліны па-беларуску адгукнуліся і іншыя супрацоўнікі факультэта прыродазнаўства Мінскага педагагічнага інстытута — С. Ф. Зубовіч, А. Ф. Прохарчык, М. Г. Каўхута, Н. С. Юрцэвіч і іншыя.

Першыя крокі ў выкладанні на роднай мове паказваюць, што студэнты ставяцца да гэтай справы неабіякава, я ўжо чуў і адказы на іспытах на роднай мове, і пытанні, з якімі да мяне звярталіся студэнты. Праўда, калі-нікالی даводзіцца даць тлумачэнне таму ці іншаму слову, тэрміну, бо падручнікі нашы напісаны па-руску, нават слоўніка нельга набыць у краме.

Ужывалася беларуская мова ў геалагічнай навуцы ў асноўным у 30-я

што валодае) мову за 100 і нават 200 гаўдзін на выпускным курсе? Гэта ж зноў — мова без ужытку, амаль як замежная. Некалі быў у нас студэнт Іван Гайцюкевіч. Ён гаварыў толькі па-беларуску. І вось у гэтым годзе здавала мне іспыты адна дзяўчына, якая таксама гаварыла па-беларуску і мела тое ж прозвішча. Родная сястра нашага Іванкі! Аказваецца, ёсць такія бацькі, якія выходзяць сваіх дзяцей не толькі на прыкладзе сваіх учынкаў, але і сваёю моваю!

Дык што ж з Сарокіным? На мой погляд — хай працуе, хай піша і гаворыць на роднай мове, хай будзе хоць адзіны прыклад на ўсю родную для мяне Беларускую геалагічна-гідрэалагічную экспедыцыю. А дзеля справаздачы я бярэся зрабіць пераклад яго нататак на рускую мову. Без ганарару...

**Б. ГУРСКІ,
доктар геолога-мінералагічных
наук, прафесар, загадчык
кафедры фізічнай географіі
Мінскага педінстытута імя Горкага,
лаўрэат Дзяржаўнай прэміі
БССР.**

3 пошты «ЛіМа»

- А пачалі не традыцыйна...
- Перакладчык для геолага Сарокіна
- Пра парк Нясвіжа — з трывогай

гады. У 1930 г. прафесар Горацкага сельскагаспадарчага інстытута Фрыдрых Вільгельмавіч Лунгерсгаўзен выдаў кнігу пад назвай «Уступ у геалогію Беларусі», якая, па сутнасці, з'явілася першым падручнікам па геалогіі Беларусі. Вось з тых часоў і не выдадзена ніводнага падручніка па геалогіі Беларусі на роднай мове. Што датычыцца навуковых прац, то можна адзначыць толькі некалькі зборнікаў артыкулаў, выдадзеных па-беларуску дзякуючы намаганням Г. І. Гарэцкага. Наогул, мы нафта бедныя на літаратуру аб прыродзе, аб нетрах нашай рэспублікі! Вось, здаецца, была добрая справа: выдаць шэраг невялічкіх кніжачак (па-руску) серыі «Рэкі і азёры Беларусі». Дзеля гэтага шмат зрабіў прафесар БДУ В. М. Шырокаў. Але як мне паведамілі ў выдавецтве «Універсітэцкае», выданне гэта спыняецца. Шмат гадоў у «Народнай асветы» ляжыць мой рукапіс аб нетрах і карысных выкапнях Беларусі, ці будзе ён выдадзены?

Чаму я пагадзіўся чытаць свой курс па-беларуску? Таму што ўжываў гэтую мову, калі абмяркоўваліся навуковыя праблемы, ішлі размовы, на рады пад старшынствам акадэміка Г. І. Гарэцкага ў яго лабараторыі, на пасяджэннях Беларускай антрапагеннай камісіі, калі працаваў з Г. І. Гарэцкім і іншымі калегамі ў полі. Мова жыць толькі тады, калі яе ўжываюць. Кожны з нас вывучаў тую ці іншую іншаземную мову ў школе, інстытуце, аспірантурі. А колькі з нас ведаюць яе? Вядома, я тут не краю сістэмы выкладання замежных моў у школах і ВНУ.

Я працаваў два гады на Кубе і авалодаў іспанскай мовай, каб на ёй гаварыць, чытаць лекцыі. У мяне не было іншага выйсця, бо працаваў без перакладчыка, а з 27 маіх кубінскіх калегаў рускай мовай валодала толькі адна кабетка, якая скончыла аспірантуру пры нашай кафедрі.

Вось на падставе такіх разважанняў я прыходжу да высновы, што толькі прызнанне беларускай мовы ў якасці дзяржаўнай здольна па-сапраўдному спрыяць яе адраджэнню.

Калі мы адной рукою будзем галасавалі за беларускую мову, а другой пісаць афіцыйныя паперы, выдаваць газеты, часопісы, аб'явы, назвы па-руску, у нас нічога не зменіцца.

У нашым інстытуце зараз выкладаюць беларускую мову і літаратуру на ўсіх факультэтах. Няма сумнення, што гэта неабходна. Але ж ці можна вывучыць (і ці трэба вывучаць тым,

Мінск пакінуў сорок з лішкам гадоў, але вылісава «ЛіМ», каб атрымаць звесткі пра справы і жыццё ў Беларусі з першакрыніцы. Чытаю з цікавасцю ад пачатку да канца. Дарэчы, «ЛіМ» памагае ўспомніць мову. Акрамя таго, заказваў кнігі В. Быкава, І. Новікава і іншых нашых пісьменнікаў у магазіне «Кніга — поштай». Максімум праз паўгода спадзяюся асвоіць мову.

Я вучыўся ў сярэдняй школе № 25 імя Чарвякова (стаяла яна на былой Савецкай — цяпер Ленінскай праспект). Сям'я наша жыла непадалёк (на в. Валадарскага, 26). І вось што хацелася б сказаць. 25-я школа фармальна лічылася беларускай, але настаўнікі амаль усе ўрокі выкладалі на рускай мове, ці, як слушна заўважыў А. Асташонак у сваім апавяданні «Беларускі акцэнт», — на гарадской мове. Такім чынам, «негласное» адвучванне народа ад мовы пачалося даўным-даўно. Ды і вучні ў нашым класе, усе, як па заказе, адказвалі ці гаварылі паміж сабой на так званай «гарадской» мове. Выключэнне складалі толькі Алег Жылуновіч (сын Цішкі Гартнага) ды яшчэ некалькі вучняў. Безумоўна, астатнія, а з імі і настаўнікі, скопа глядзелі на «бэску». Пасля вайны «русфікацыя» беларусаў разгарнулася з асаблівай сілай. Тут адыгралі ролю найперш два фактары. Першы — гэта вынікі крывавых 30-х гадоў, калі была цалкам знішчана інтэлігенцыя, і другі — пльня працоўных з усіх канцоў краіны на аднаўленне разбуранай гаспадаркі і гарадоў рэспублікі. У большасці сваёй яны не разумелі мовы. Ды і мясцовыя гараджане, якія засталіся жывымі пасля фашысцкай акупацыі, стараліся падладжацца пад мову гасцей, большасць якіх складалі рускія.

У апошнія гады я двойчы прыязджаў у Мінск. У аўтобусе, у тралейбусе, у трамваі, магазінах і таксі мяне вельмі рэдка ўдавалася пачуць беларускую гаворку...

Успамінаецца школьны настаўнік беларускай мовы і аўтар граматыкі Навум Ігнатавіч Шэўчык (з 1937 па 1947 гг. — вязень Інтлага ў Комя АССР). Яго любіў увесь клас. Ён стаяў за чысціню беларускай мовы і расказваў нам пра багатую гісторыю нашых продкаў-беларусаў, пра нашу культуру, хоць, на першы погляд, яго справай з'яўлялася вясці ўрок строга па праграме. Аднак ён успамінаў імяны, якіх не было ў падручніках і

якія ўсплываюць толькі сёння. памяці назаўсёды захаваецца ная памяць пра гэтага цудоўна лавака — падзвіжніка высокай справы.

І. МАКАР
інвалід Вялікай Айчыннай вайны
ветэран п

г. Енаклева.

Старажытны Нясвіж слаў толькі сваімі архітэктурнымі помнікамі, якія адносяцца да XVI стагоддзя. Вялікую каштоўнасць уяўляе парк Альба, які сёння знаходзіцца на мяжы поўнага вынішчэння.

У наш час у маляўнічай Альбашчэ можна сустрэць векавыя дубы па 500 і болей гадоў, ацвіцця... завод. Спачатку ў 70-я гады невялікі спіртзавод пашырыў біяміцынавага, потым рызатарнага і, нарэшце, стаў вялікім біячным монстрам. Усё гэта ў парку няма аналага ў нашай краіне.

Яшчэ ў 1982 годзе ў дадатку «Тэктура» да «Строительной» буйным шрыфтам на паласе влі ўрэзку, якая крычала: «У старадаўняга парку будуецца які пагражае загубіць гэты ландшафтнай архітэктурі». Тагачасны завод вырас, а вясць ператварылася ў садовую. В. Якавенка ў кнізе «Дайсці да (1985 г.) пісаў: «...тое, што адбылося ў старадаўнім парку Альбага называць пралікам, як, напэўна, блізарукасцю, маўляў, недаглядаць».

Невядома, на якую патрэбу пачалі велізарныя трохсотгадовыя дрэвы, агалішы прастору на старога... Але ўжо ў 1965 годзе генпланам планам забудовы раёна пачалася стварыць тут зону адпачынку. А вясной 1979 года ў розных месцах загаварылі аб новай плянацы і забудове гістарычнага парка Нясвіжа, аб рэканструкцыі і рэстаўрацыі яго помнікаў архітэктурнага наўлення помнікаў садова-паркавага мастацтва. Здавалася, гэта ўжо тунак для Альбы... Але ішоў час, завод будаваўся.

Вось так: колькі ні пісалі — не мяняецца! Звернемся да другога парка ў Нясвіж, размешчанага пры палацы, — гэта вышэйшы комплекс. Гэты парк усім любімы. Нарэшце ў гэтым пачалася рэстаўрацыя цудоўнага зажнага парку. Выдаткавана каля тых мільёнаў рублёў. Але ўжо ку работы і цяпер узніклі бясконцыя праблемы.

Парк высакаецца. Не шкадуючы здаровых дрэў, ні кустоў. Па алтапаллях пусцілі вялізныя машыны, якія знішчаюць усё на сваім шляху. Вось што сказаў знаўца парку (тагачасны тэратэраўт) у адказ на талпад, які працаваў тут доўгія гады: «Праект рэканструкцыі зроблены прафесійна. Работы вядуцца пэўна раўніцтвам непрафесіяналаў. Ітаколькасці сечаных дрэў не існуе. Ця кожнаму кідаюцца ў вочы яны выся памеры сечанага. У асі 60-я гады мінскага парку цяжка пазнаць. Імі зумела, чаму знікаюць здаровыя гадовыя дрэвы, якія абцяюць ачапкі маладымі саджанцамі».

Але не толькі сякера ходзіць па парку. Яшчэ адна бяда парку — гэтаму гаротнаму парку. На гісторычнай Папавой гарцы, якая прылягае да так званай японскага саду, былі распачаць грандыёзнае будаўніцтва. Так, новы санаторый патрэбны, але ж не ў парку яго будаваць. Беларускія археолагі мяркую, што тут было старое гарышча Нясвіжа, тут захаваўся фундамент капліцы. Некаторыя навуковцы лічаць Папову гарку часткай парк

Неабходна вывесці біяхімічныя рэчывы, выкарыстаць некаторыя будыны, пад іншыя патрэбы, правесці асабліва не забалочаных мясцін, ачысціць парк. Тут жа можна пабудоваць пінінг для турыстаў, піянерскі лагер, пансіянат. Агульнымі намаганнямі сродкамі можна было б зберагчы адзін і другі старажытны парк.

А пакуль парк Нясвіжа тэрмінова чакаюць дапамогі і абароны. Каб не будзе, мы страцім помнікі культуры, якія вярнуць ужо ніхто не зможа.

**К. ШЫШЫГ,
настаўнік.**

г. Нясвіж.

рад кожным народам з ростам яго самасвядомасці паўста-
пытанні: «Хто мы!», «Адкуль мы!», «Колькі нас!» Дзіўна, што
тага часу няма колькі-небудзь значных работ па праблемах
ялення такога шматлікага народа, як беларускі. Склалася пэ-
супярэчнасць паміж узросшай цікавасцю да інфармацыі, якая
«беларускага пытання», і яўным дэфіцытам такой інфар-

ПЫНІМСЯ спачатку на
адным з самых цікавых
пытанняў — дынаміцы
асці беларускага народа.
цыяльная аднасць, бела-
народ пачаў складвацца ў
стагоддзі на тэрыторыі па-
рэкамі Нёман і Прыпяць,
і Буг. Але звесткі аб
асці і рассяленні белару-
д таго часу і да канца XIX
дзя вельмі недакладныя і
тэмныя. Найбольш праў-
я і поўныя звесткі можна
маць з матэрыялаў Пер-
ўсеагульнага перапісу на-
цтва Расійскай імперыі,
праводзіўся 19 студзеня
года і ахапіў усю тэрыто-
Расіі. Паводле перапісу бе-
саў у Расійскай імперыі
5885,5 тысячы чалавек,
7 працэнта ад усяго на-
цтва. У Магілёўскай гу-
беларусы складалі 82,4
нта, Мінскай — 76,1, Ві-
ай—56,1, Віцебскай—53,0,
венскай — 44,0 працэнта
ульнай колькасці насель-
а. Увогуле ж у Беларусі ў
часныя межы беларусы
далі 78,2 працэнта, альбо
2 тысячы чалавек.

Ступні перапіс насельніч-
кі ахапіў усю тэрыторыю
ы, быў праведзены пасля
ючы, у 1926 годзе. Памі-
мі на тэрыторыі Беларусі
дзіўся сельскагаспадарчы
іс 1916 года і перапіс 1917
але яны не ўключалі пы-
аб нацыянальнасці для
нства Беларусі. Таму
мся на перапісе 1926 года.
спачатку нагадаем, што за
час беларускі народ пера-
рэвалюцыі, войны, эпідэ-
лад, нарэшце, падзел тэ-
ы, што, натуральна, не
не адбіцца на яго лёсе.
рапіс 1926 года праводзіў-
ўмовах, калі Беларусь бы-
дзелена на Заходнюю і
днюю. Вызначыць коль-
беларускага насельніцтва
одняй Беларусі надзвычай
а. Звычайна яе вызнача-
зыходзячы з перапісу 1897
Адзін з буйнейшых аўта-
аў у этнічнай дэмаграфіі
Казлоў прапанаваў такую
: 2,3 мільёна. А ў СССР,
ле перапісу, было 4738,8
ы беларусаў, або 3,2 пра-
насельніцтва СССР. На
торыі БССР было 4017,3
ы беларусаў, або 84,8 пра-
ад іх агульнай колькасці
вецкім Саюзе. Доля бела-
сярод насельніцтва Бела-
й ССР складала 80,6 пра-

ступны перапіс быў правед-
ў 1937 годзе, але яго вы-
былі аб'яўлены несапраўд-
яго матэрыялы не публі-
іся. На 1939 год быў пры-
ны новы перапіс насель-
а. Вынікі яго яўна схіля-
да лічбы, якая к таму часта
з'яўлялася ў афіцый-
дакладах і выступленнях—
мільёнаў чалавек. Матэ-
ы гэтага перапісу таксама
лі апублікаваны. І толькі
адчынены доступ да іх. А
што па асобных звест-
кія сустракаюцца ў дру-

сі беларусы складалі 6532 ты-
сячы чалавек або 81,1 працэн-
та.

Пасля 1959 года перапісы
былі праведзены ў 1970 і 1979
годах. Паводле перапісу 1970
года колькасць беларусаў у
СССР складала 9051,8 тысячы ча-
лавак (3,7 працэнта насельніч-
тва краіны), з іх у Беларускай

цяпер выязджаюць з Беларусі
ў іншыя раёны Савецкага Саю-
за галоўным чынам беларусы,
а прыязджаюць рускія і укра-
інцы (іх доля ў насельнічтве
рэспублікі за перыяд з 1970 па
1979 год узрасла адпаведна з
10,4 да 11,9 працэнта і з 2,1
да 2,4 працэнта).

Па-другое, сталася так, што

з тым, скарачэнне прыросту
насельніцтва ідзе і ў рускіх, і
ў украінцаў, і ў палякаў. А калі
ж узяць перыяд з 1959 па
1979 год, то відаць, што украін-
скае насельніцтва расце яшчэ
больш нізкімі тэмпамі, чым бе-
ларускае.

ЦІКАВАСЦЬ уяўляе і та-
кое пытанне, колькі бе-
ларусаў живе ў іншых
краінах, на ўсёй планеце. Гэта
тым больш цікава, што дагэ-
туль чамусьці ніхто не спраба-
ваў вызначыць, што такое бе-
ларуская дыяспара, як яна
ўтварылася і колькі ва ўсім
свеце живе беларусаў.

У апошнія гады, калі значна
пашырыліся нашы кантакты з
замежнымі краінамі, узрасла
цікавасць да пытання адносін
з нашымі суайчыннікамі за мя-
жой. Колькі ж іх — белару-
саў, адарваных ад сваёй Ра-
дзімы? Адказаць цяжка. Па-
першае, такая статыстыка не
вядзецца, па-другое, многія бе-
ларусы ў іншых краінах адно-
сяць сябе ці да палякаў ці да
рускіх, а ў дадатак сродкі ма-
савай інфармацыі яшчэ больш
забываюць гэтае пытанне.

Насельніцтва Беларусі параў-
наўча позна пачало ўдзельні-
чаць як у міграцыях унутры
краіны, так і ў эміграцыйным
руху. Толькі ў канцы 90-х гадоў
XIX стагоддзя беларускія ся-
ляне пачалі выязджаць за ме-
жы Расійскай імперыі ў пошу-
ках лепшай долі. Зыходзячы з
гэтага факта, мы можам ска-
заць, што да моманту Перша-
га Усерасійскага перапісу на-
сельніцтва колькасць белару-
саў, якія жылі ў іншых краі-
нах, практычна раўнялася ну-
лю. Агульная ж колькасць бе-
ларусаў на нашай планеце
складала тады каля 5,9 мільёна
чалавек. У наступныя гады бе-
ларусы актыўна ўключыліся ў
міжнародныя міграцыі. Колькі
чалавек эмігрыравала з тэры-
торыі Беларусі за межы Расій-
скай імперыі за перыяд з кан-
ца XIX стагоддзя да пачатку
першай сусветнай вайны нам,
на жаль, невядома. Аднак А. Н.
Пешкавай падлічана, што за
19 гадоў да першай сусветнай
вайны з Беларусі (толькі ў ме-
жах сучасных усходніх аблас-
цей) эмігрыравала за мяжу 100
тысяч чалавек. Варта ўлічыць,
што практычна ўсе дадзеныя
аб эміграцыі за мяжу не пры-
водзяць нацыянальнага складу
выехаўшых.

Трэба адзначыць, што з вы-
вучэннем беларускага рассяле-
ння за мяжой складалася вельмі
дзіўная сітуацыя. Ні ў Белару-
сі, ні ўвогуле ў Савецкім Саю-
зе ў цэлым ніхто гэтым не зай-
маецца. А між тым, у такім да-
следаванні павінны быць заці-
каваны і Інстытут гісторыі, і
Інстытут мастацтвазнаўства,
этнаграфіі і фальклору АН
БССР, якія займаюцца вывуч-
эннем гісторыі рэспублікі, бе-
ларускіх нацыянальных трады-
цый, культуры, моўных нормаў
і г. д. Пакуль што такімі да-
следаваннямі, як гэта ні пара-
даксальна, займаюцца толькі
беларускія арганізацыі... за мя-
жой. Найбольш буйным даслед-
чым цэнтрам вывучэння дына-
мікі і рассялення беларусаў, іх
этнаграфіі і лінгвістыкі з'яўля-
ецца Беларускі цэнтр у Лонда-
не. Пры гэтым цэнтры існуе да-
волі вялікая бібліятэка кніг на
беларускай мове, а таксама вы-
данняў, прысвечаных белару-
скаму пытання. Цэнтр рэгуляр-
на выдае збор навуковых ар-
тыкулаў пад назвай «Часопіс
беларускіх даследаванняў» (на
англійскай мове). Акрамя гэта-
га, у Вялікабрытаніі ёсць Аса-
цыяцыя беларусаў, Беларускі
клуб у Манчэстэры, Англа-бела-
рускае таварыства, беларускі
клуб «Сакавік» у Брэдфардзе.
Яшчэ адным цэнтрам беларус-
кіх даследчых працаў за мяжой
з'яўляецца Мюнхенскі цэнтр,
які ўзнік у сувязі з існаваннем
адзінай у Заходняй Германіі
калоніі беларусаў у Мюнхене.

(Працяг на стар. 12).

Перабудова і міжнацыянальныя адносіны

С. ПОЛЬСКИ,
прафесар,
С. МАЦІОНІН,

старшы выкладчык Мінскага педагагічнага
Інстытута імя А. М. Горкага

БЕЛАРУСЫ: КОЛЬКІ І ДЗЕ?

ку, даведваемся, што ў СССР у
1939 годзе жыло 5267,4 тыся-
чы беларусаў (3,1 працэнта на-
сельніцтва краіны), з іх у Бе-
ларусі—4,6 мільёна чалавек, ці
82,9 працэнта насельніцтва рэс-
публікі. Але наўрад ці гэтыя
дадзеныя можна лічыць да-
кладнымі, бо яны, па-першае,
не ўлічваюць вынікаў страшна-
га голаду пасля няўроду 1932
года, які ахапіў паўднёвыя ра-
ёны краіны і ў значнай ступені
закрануў Беларусь, а таксама
шматтысячных страт ад рэпрэ-
сій 1937—1939 гадоў.

У верасні 1939 года тэрыто-
рыя Заходняй Беларусі была
далучана да БССР. Па ацэнках
ЦСУ СССР на тэрыторыі За-
ходняй Беларусі тады жыло
2999,6 тысячы беларусаў (80
працэнтаў ад усяго насельніч-
тва). Значыць, агульная коль-
касць беларусаў у краіне ў 1939
годзе пасля 17 верасня 1939 го-
да будзе 8275,4 тысячы чалавек
(4,4 працэнта агульнай тагачас-
най колькасці насельніцтва
СССР).

Вялікая Айчынная вайна,
якая неўзабаве пачалася, пры-
несла беларускаму народу велі-
зарныя страты. Колькасць за-
гінуўшых на фронце, замуча-
ных у канцэнтрацыйных лаге-
рах, вывезеных у Германію, па-
мершых ад хвароб дагэтуль да-
кладна не вызначана. Апошні
даследаванні доктара гістарыч-
ных навук В. Раманоўскага і
пісьменніка І. Новікава пака-
зваюць, што колькасць ахвяр на-
сельніцтва Беларусі ў вайне пе-
рарывае 2 мільёны 400 тысяч
чалавек. Але і гэтая лічба, як
мяркуюць самі аўтары, таксама
не канчатковая. Высветліць яе
мы абавязаны, таму што без
ведання гісторыі насельніцтва
няма ведання гісторыі краіны.

Першы пасляваенны перапіс
быў праведзены ў 1959 годзе,
праз 14 гадоў пасля перамогі.
Паводле яго на тэрыторыі Са-
вецкага Саюза жыло 7913,5
тысячы беларусаў (3,8 працэн-
та насельніцтва краіны). У
агульным насельнічтве Белару-

ССР жыло 7289,6 тысячы (81
працэнт насельніцтва). Па пе-
рапісу 1979 года ў СССР бы-
ло 9462,7 тысячы беларусаў
(3,6 працэнта), у тым ліку ў
Беларускай ССР — 7568 тысяч
(79,4 працэнта).

На гэтых лічбах варта спы-
ніцца больш падрабязна. Спра-
ва ў тым, што існуе думка (яна
асабліва распаўсюджана сярод
некаторых неформальных аб'яд-
нанняў), быццам колькасць бе-
ларускага народа ў рэспубліцы
практычна не расце. Сапраўды,
за 20-гадовы перыяд (з 1959
па 1979 год) доля беларусаў у
агульнай колькасці насельніч-
тва рэспублікі скарацілася з
81,1 працэнта да 79,4 працэнта.
У табліцы 1 сабраны абсалют-
ныя дадзеныя, што датычаць
колькасці беларусаў, якія жы-
вуць у СССР у цэлым і ў
БССР.

Як бачна з табліцы, гаварыць
пра «выміранне» беларускага
народа няма падстаў, бо абса-
лютная колькасць беларусаў
расце, за перыяд паміж двума
апошнімі перапісамі яна выра-
сла амаль на паўмільён. Аднак
растлумачыць скарачэнне долі
беларускага народа ў нацыя-
нальным складзе насельніцтва
рэспублікі варта. Па-першае,
яно адбываецца на фоне павелі-
чэння абсалютнай колькасці
беларусаў і абсалютнай коль-
касці ўсяго насельніцтва рэс-
публікі. Значыць, прырост
колькасці беларусаў ідзе, хоць
і крыху запаволен у параўнан-
ні з прыростам абсалютнай
колькасці іншых народаў, якія
насяляюць Беларусь (напрык-
лад, рускіх). Справа ў тым, што
для БССР у 80-я гады харак-
тэрна сальда міграцыі, блізкае
да нуля, г. зн. колькі насель-
ніцтва прыязджае ў рэспублі-
ку, столькі ж з яе выязджае.
У пасляваенныя ж гады для
рэспублікі было характэрна ад-
моўнае сальда міграцыі. З 1950
па 1964 год колькасць выехаў-
шых з рэспублікі пераўзыхла
колькасць прыехаўшых на 1175
тысяч чалавек. Але і раней і

доўгі час беларусы ў Беларусі
жылі пераважна ў сельскай
мясцовасці. Пасля Вялікай Ай-
чыннай вайны пачаўся хуткі
працэс урбанізацыі (цяпер у
многіх сельскіх раёнах коль-
касць насельніцтва не толькі не
расце, а нават скарачаецца —
у 1986 годзе такія раёны скла-
далі 2/3 усіх раёнаў рэспублі-
кі). Гэты працэс пераезду сель-
скіх жыхароў у горад прывёў
да таго, што ў БССР, ві-
даць, адзіная саюзная рэспуб-
ліка, у якой нараджальнасць у
гарадах вышэйшая, чым у сель-
скай мясцовасці (у 1985 годзе
гэтыя паказчыкі склалі адпа-
ведна 18,7 і 13,8 нараджэнняў
на 1000 чалавек насельніцтва).

Па-трэцяе, што таксама вар-
та адзначыць, адбываецца няў-
хільная «русіфікацыя» белару-
скага насельніцтва. У гарадах
нацыянальны склад насельніч-
тва стракаты. Асноўнай мовай
міжнацыянальнай сувязі тут
з'яўляецца руская, і ўсё больш-
шая колькасць беларусаў пера-
ходзіць на яе. Калі па матэ-
рыялах перапісу насельніцтва
1959 года з агульнай колькасці
беларускага народа ў СССР
назвалі беларускую мову род-
най 84,2 працэнта, то ў 1970
годзе ўжо 80,6 працэнта, а ў
1979 гэты паказчык знізіўся
да 74,1 працэнта (па Беларусі
гэты паказчык у 1979 годзе
складаў 83,4 працэнта). Сярод
асоб карэннай нацыянальнасці
ўсіх саюзных рэспублік менаві-
та ў беларусаў назіраўся і па
перапісу 1970 (49 працэнтаў), і
па перапісу 1979 (57 працэн-
таў) найбольшы працэнт асоб,
якія свабодна валодаюць дру-
гой (у дадзеным выпадку рус-
кай) мовай. Так што праблема
двухмоўя ў Беларусі мае спе-
цыфічны характар, тут патра-
буюцца рашучыя і канкрэтныя
дзеянні па ліквідацыі недахо-
паў у вывучэнні беларускай
мовы.

Акрамя пералічаных прычын,
на скарачэнне долі беларусаў
у насельнічтве рэспублікі
ўплывае і тое, што вялікая
колькасць беларусаў (як у Бе-
ларускай ССР, так і за яе ме-
жамі) уступае ў змешаняы
шлюбны. Дзяцей ад гэтых шлю-
баў вельмі часта запісваюць
рускімі.

Карацей кажучы, беларускі
народ, няхай крыху больш ма-
рудна, чым таго хацелася б,
але няўхільна колькасна расце.

У табліцы 2 даецца дынамі-
ка колькасці рускіх, украінцаў
і беларусаў у СССР, а таксама
(дзеля параўнання) палякаў у
ПНР (дадзеныя на 1939 г. пры-
ведзены ў сучасных граніцах).

З табліцы відаць, што, са-
праўды, за час з 1939 да 1979
года ў беларусаў быў самы ніз-
кі прырост насельніцтва. Разам

ТАБЛІЦА 1

	1987	1926*	1939**	1959	1970	1979
беларусаў у насельнічтве СССР	5885,5	4738,8	5267,4	7913,5	9051,8	9462,7
(%) у насельнічтве СССР	4,7%	3,2%	3,1%	3,8%	3,7%	3,6%
беларусаў у насельнічтве БССР	4989,2	4017,3	4600,0	6532,0	7289,6	7568,0
(%) у насельнічтве БССР	78,2%	80,6%	82,9%	81,1%	81,0%	79,4%
беларусаў живе ў БССР ад агульнай касці беларусаў у СССР	84,8%	85,8%	87,3%	82,4%	80,5%	80,0%

* — у граніцах 1926 года,
у граніцах да 17 верасня
1939 года.

ТАБЛІЦА 2

нацыянальнасць	колькасць, млн. чал.				прырост, %			
	1939	1959	1970	1979	1939 1959	1959 1970	1970 1979	1939 1979
польскія	100,9	114,1	129,0	137,4	13,1	13,1	10,6	36,1
украінцы	35,6	37,3	40,8	42,3	4,6	9,4	3,9	18,9
беларусы	8,3	7,9	9,1	9,5	-4,4	14,4	4,5	14,3
палякі	23,8	29,8	32,6	34,4	25,2	9,4	5,5	44,5

ТЭРМІН «новая хваля» прымушае меркаваць, што была і «старая». Сапраўды, гісторыя беларускай фантастыкі пачалася ў 20-я гады твораў Я. Маўра, потым, ужо ў 50-я, прыйшлі М. Гамолка, В. Шыцкі. У 60—70-я гады эпізадычна ў гэтым жанры выступаюць такія пісьменнікі, як К. Крапіва, Г. Папоў, Э. Скобелеў, Н. Цыліс...

З лютага 1981 года ў газеце «Знамя юности» пачала рэгулярна выходзіць паласа, прысвечаная навуковай фантастыцы. Вакол яе сабралася група пачынаючых аўтараў, якія пішуць на руску. Гэта і прадвызначыла далейшы шлях клуба «Цыялкоўскі». Стварэнню яго папярэднічала пасяджэнне камісіі СП БССР па фантастыцы і прыгодніцкай літаратуры, на якім была зроблена спроба намяціць перспектывы развіцця жанру.

Публікацыі ў «Знамени юности» дапоўніліся паласой «Галактыка» ў газеце «Чырвоная змена», потым падключыўся часопіс «Робочая смена» (з 1988 года — «Парус», орган ЦК ВЛКСМ). А потым імёны нашых аўтараў пачалі з'яўляцца ва ўсеагульных часопісах «Вокруг света», «Наука и техника», «Химия и жизнь», «Юный техник», у штогодніку выдавецтва «Молодая гвардия» і г. д. Цяпер у выдавецтве «Юнацтва» ляжыць некалькі зборнікаў, аўтарскіх і калектыўных. Адзін зборнік — у выдавецтве «Мастацкая літаратура».

Зараз некалькі слоў аб прадстаўніках навуковай фантастыкі, што працуюць у нашай рэспубліцы.

Б. Зяленскі і Я. Дрозд пачыналі працаваць як сааўтары (абодва матэматыкі-праграмісты). Але потым кожнага прывабіла сваё. Сумесна яны паспелі напісаць некалькі апавяданняў, лепшым сярод якіх з'яўляецца «Што дазволена чалавеку...» («Парус», 1988, № 1). Гэта апавяд пра робата, які ўчыняе злачынства. Аўтары адкрыта палемізуюць з трыма законамі робататэхнікі А. Азімава.

Б. Зяленскі, знайшоўшы сябе ў сатыры і гратэску, напі-

саў аповесць «Экспанаты рукі не чапаць» («Робочая смена», 1986, № 6). Яркімі экспрэсіўна-сатырычнымі фарбамі ў ёй апісваецца нейкая цывілізацыя яшчараў, слабаразвітая, але тым не менш яна ўхітраецца выйсці ў космас ды яшчэ і весці там паспяховае захопніцкае вайны ў імя «жыццёвай прасторы». Перад намі кідка парэфраз зямнога феадалізму. Падарожжы ў космасе ажыццяўляюцца з дапамогай

за 1988 год.

У крытыцы навуковай фантастыкі распаўсюдзілася думка, што таму, хто зноў бярэцца за ўжо даследаваную тэму, цяжка пазбегнуць паўтораў. Аднак у самым факце паўтору няма нічога кепскага, таму што кожны новы аўтар піша ў іншай мастацкай манеры, чым «першапраходца». Таму, нягледзячы на тое, што ў НФ вялікую ролю іграе прыярэтот у мастацкім увасабленні нейкай

ней, надзённасцю. Паказваючы грамадства будучага, аўтары ўводзяць вобраз героя — цэнзара будаўнічых работ, не спецыяліста па будаўніцтве, а пата! Ён кантралюе экалагічныя параметры збудаванняў, эстэтычныя катэгорыі іх, дае «дабро» на ўзвядзенне аб'ектаў ці забараняе будаўніцтва. Калі ўдумацца, гэта цікавая ідэя, яна развівае тэма працэсы, якія ўжо ідуць на самай справе. Менавіта нашы паэты і мастакі

вае іх, застаўшыся на Зямлі.

Шмат публікацый мае У. Цвяткоў. Фантастычнае ў яго творах часцей за ўсё — прыём для раскрыцця агульначалавечага. У апавяданні «Другое лета» («Нёман», 1984, № 11) аналізуецца наступная сітуацыя: Хемінгуэй пераносіцца ў ХХХ стагоддзе і там зноў канчае жыццё самагубствам. Факт як быццам загадкавы, але наводзіць на роздум; ёсць, відавочна, нейкая непазбежнасць у працяжэнні псіхалагічных працэсаў. Праўда, Хемінгуэй пераносіцца ў іншую эпоху, а вакол яго ўзнаўляецца ўся тая абстаноўка, што была ў апошнія гады яго жыцця. Навошта гэта? Якая задача ў Хемінгуэя ў ХХХ стагоддзі?

Плэнна працуе аўтарская пара М. Чадовіч і Ю. Брайдэр. На жаль, публікацыі ў такіх выданнях, як «Бярозка», «Робочая смена», «Юный техник», адрасаваных юнацтву, прымушае аўтараў спрашчаць сюжэты, «аблягаць» іх. Чамусьці лічыцца, што вучні старэйшых класаў і навучэнцы ПТВ, якія вывучаюць вышэйшую матэматыку і фізіку, хімію і біялогію, не могуць зразумець сур'езныя і складаныя навукова-фантастычныя творы. Але сама задума цыкла апавяданняў пра выпускніка экалагічнага вучылішча ХХІ ст. неблагая. У яе ўваходзіць шэраг дынамічных сюжэтаў, аб'яднаных праблемай чысткі планеты ад засмечвання і спецыяльнымі адходамі, што спарадзілі мутантаў-пачвар.

У апавесці «Пекла на Венеры» («Парус», 1988, № 7) цесна пераплецена некалькі сюжэтных ліній, адной з іх з'яўляецца карціна асваення Венеры як планеты з крайне складанымі для чалавека ўмовамі, безліччу небяспек. Гэта апісваецца аўтарамі з эфектным «натуралізмам». Другая лінія — людзі. Яны асвойваюць планету ў прымусовым парадку: іх ссылаюць туды для вырашэння дэмаграфічнай праблемы на Зямлі. Канфлікт аповесці — у сутычцы «аднаго з многімі», адзіночка ўступае ў баявую за карэнную змену сітуацыі.

У групу беларускіх фанта-

Паралелі перасякаюцца

«Новая хваля» ў беларускай фантастыцы

«гравітацыйных ветраў», самая магутная зброя — артылерыя (і то нядаўна вынайздзена). І вось армада такіх караблёў прыбывае да Зямлі з захопніцкай мэтай. Аднак чалавецтва, якое далёка адышло ад часу сваіх першых палётаў у космас, нават не ўступае з агрэсарамі ў ваенны канфлікт. Яно проста саджае іх «пад каўчак», ператвараючы ў музейныя экспанаты.

Я. Дрозд піша зусім у іншай манеры. Яго апавяданні сур'езныя, разнастайныя па жанрах. Тэма перасярогі працінае аповесць «Скарпіён» («Уральскі следопыт», 1988, № 5). Намалявана страшная карціна вынікаў ядзернай вайны. Аўтар імкнецца абудзіць нашы эмоцыі, ажывіць увесь комплекс чалавечых пачуццяў (як гэта робіцца ў «вялікай» літаратуры), прыадчыніўшы дзверы ў пекла і паказаўшы жаслівыя вынікі вайны. Чытачу, які мысліць і валодае ўяўленнем, ясная гуманістычная сутнасць апавядання.

Зусім заслужана гэтае апавяданне атрымала прэмію часопіса «Уральскі следопыт»

навукова-фантастычнай ідэі, практычна ніводна з іх не можа атрымаць поўнага і канчатковага ўвасаблення ў адным творы. Гэта нагадвае дэбют у шахматах: першыя ходы, як лепшыя ў дадзенай сітуацыі, робяцца стандартнымі, а потым ідзе пошук новага і арыгінальнага працягу.

Штосьці аналагічнае мы бачым і ў апавяданні С. Трусава «Доўгае імгненне Гірсана» («Робочая смена», 1985, № 10). У ім праглядаюцца «дэбютныя ходы» з 24-га падарожжа Іона Ціхага («Вяртанне з зорак» С. Лема), можна яшчэ прыгадаць «Востраў жалезных птушак» А. Дотэля. Гаворка ідзе аб стварэнні нейкай машыны, якая ўводзіць у цывілізацыі ідэальны парадок і падтрымлівае яго. Падтэкст апавядання, псіхалагічна заострана спецыфічнымі навукова-фантастычнымі прыёмамі, нясе ў сабе аспект сацыяльнай надзённасці.

Апавяданні М. Арэхава і Г. Шышко перш за ўсё дасціпныя. Адно з іх — «Геральда» («Чырвоная змена», лістапад 1986) — валодае яшчэ і глыбі-

першымі выступілі за выратаванне Байкала, Ладагі, поўначы Беларусі, Палесся, Арала.

Навуковая фантастыка, забягаючы наперад, прымушае тых, хто жыве цяпер, думаць над праблемамі нашчадкаў. Мы пакідаем ім у спадчыну не толькі радзіму, але саму планету, г. зн. бялагічны дом, у якім, пры ўсіх геафізічных бяспадзях і непарадках, чалавек усё-такі жывецца ўтульна. А што яго чакае ў будучым?

На тэму выбару ёсць даволі цікавае апавяданне ў Н. Новаш. Яно так і называецца: «Каб зрабіць выбар» («Нёман», 1988, № 7). Гераніі прапаноўваюць штосьці незвычайнае: іншыя планеты, і там поўнае раскрыццё яе здольнасцей (хоць незразумела, якіх іменна). Адыход з Зямлі павінен быць імітаваны яе смерцю, пагібельлю ў катастрофе. Геранія адмаўляецца... з-за недаверу да таго, хто прапаноўвае ёй умовы. У яе ўзнікае сумненне ў маральнасці, чысціні яго намераў. Да таго ж яна хоча ўратаваць сваіх сяброў, якія павінны загінуць не ўяўна, а па сапраўднаму. Яна выратаў-

развіцці, укараненні і г. д. А воз і сёння калі не там жа, то зрушыўся слаба, а бывае, што і не ў той бок, куды дакляравалі, накіроўвалі, чакалі ці падказваў здаровы сэнс.

Яшчэ ў тых гадах з болем заўважыў Гогаль, як лютавала бюракратыя, як тапіла яна, нявечыла і глушыла, спраўляла сюкі, як на насцяж, над усімі разумнымі парываннямі перадавых людзей свайго часу. І падае на гэтую бюракратыю здзеліваю, знішчальную карынтару. Чычыкаў, галоўны герой «Мёртвых душ», сустракаецца з адстаўным палкоўнікам панам Кашкаровым. У гэтага «рэфарматара» была святая вера ў бюракратыю: варта было толькі, на яго думку, пабольш мець кантор, камітэтаў, камісій, і справа пойдзе. Ён і наадкрываў у сваёй вёсцы мноства ўсялякіх службовых установаў з шыльдамі: «Дэпо земляробчых прыладаў», «Галоўная падліковая экспедыцыя», «Намітэт сельскіх спраў», «Школа нармальнай асветы пасляна» і г. д. А яшчэ прапаноўваў ён такі сродак — «адзец усіх да аднаго ў Расіі, як ходзяць у Германіі. Нічога больш, толькі гэта, і я даю вам слова, што ўсё пойдзе, як па масле: ажывіць навуку, узрасце гандаль, залаты век настане ў Расіі».

Калі Чычыкаў напаміні, без цырымоній папрасіў уступіць мёртвых душ, Кашкароў сказаў яму — выкласці просьбу ў пісьмовай форме. «Папера пойдзе ў камісію па ўсякіх просьбах. Камісія па ўсякіх просьбах, адначыўшы, перашле мне. Ад мяне яна паступіць у камітэт сельскіх спраў, там зробіць усялякія дэведні і вылісі па гэтай справе. Галоўны міраўнік разам з канторам у самым хуткім часе накладзе рэзалюцыю, і справа будзе зроблена». Чычыкаў напісаў таную просьбу, захачеў сам азнаёміцца, што «гэта за камісіі і камітэты». Чычыкаў па асаблівых даручэннях патлумачыў яму, што «ў нас бесталковіца», «ў нас такая заяздзёнка — усё водзіць за нос пана. Ён думае, што ўсё як след, а на справе адна назва». Каб паскорыць справу, Кашкароў даручае просьбу Чычыкава «чалавеку, які толькі што скончыў універсітэцкі курс». У рэшце рэшт высветлілася, што ў Кашкарова няма чаго прадаваць, усё закладзена і перазандавана. І Кашкароў ведаў гэта з самага пачатку, але дурыў галаву Паўлу Іванавічу. Плёнуў Чычыкаў і

«У НАС ТАКАЯ ЗАВЯДЗЁНКА...»

Над старонкамі «Мёртвых душ»

Мінулы год, хоць і не ўвесь, прайшоў у мяне «пад знакам Гогалю»: пераідаў на беларускую мову паэму «Мёртвыя душы».

Пра тое, як ішла работа, вельмі нялёгка работа, пра мае салодкія пануты ў пошуках беларускага эквіваленту (Гогаль ж не абы-хто!), можна было б расказаць асобна і зусім не каратна. Творчае змаганне з лютабытым пісьменнікам шмат дало мне як праэміну, перакладчыку, чалавеку.

Але не пра гэта мой расказ.

Для пачатку можна было б паўтарыць за іншымі, які Гогаль мудрэц. Які прарозлівы, прадбачлівы прадказальнік. Як глыбока мог ён пранікаць у сутнасць рэчаў і з'яў, таго, што адбывалася і рабілася на неабсяжных прасторах Расійскай імперыі, і ўжо тады мужа наміхацца з ўсяго, што замінала, што цягнула краіну ў прорву адсталасці і коснасці.

Твор, які пісаўся амаль паўтара стагоддзя назад, і сёння гучыць... элабодзёна! Шмат з таго, што высмейваў пісьменнік яшчэ ў той час (ва жывучасці, во здольнасць мімікрый!), і цяпер яшчэ не зжыта, учыпіста карніцка, падшукваючы спрыяльную глебу, блытаецца пад нагамі, устаўляе палку — даруйце за банальнасць — у колы лакаматыву прагрэсу, імкнецца ўзрыць верх над здаровымі сіламі і людскімі паміненямі.

Паўна ж, ідуць у рожні з афіцыйнай асіміляцыйнай палітыкай царскага самадзяржаў, М. В. Гогаль пісаў: «...неэлічнае колькасць плямёнаў, пакаленняў, народаў тоўніцца, стракаціца і мітусіцца па тэрыторыі зямлі. І кожны народ, які мае ў сабе дастатковую сілу, напоўнены творчымі здольнасцямі душы, сваёю яркаю асаблівасцю і іншымі божымі дарамаі, кожны своеасабліва вылучыўся сваім родным словам, якім зывае лобы прадмет, ужо ў гэтым вынананні адлюстроўвае частку менавіта свайго харанта.

ру». Гогаль не быў марксістам, не валодаў метадамі дыялектычнага і гістарычнага матэрыялізму. А гэта ж трэба так падцерці нос некаторым нашым марксістам пры пасадзе і акладзе, з партбілетам у кішэнні! У адрэзненне ад іх Гогаль любіў ўся разнастайная чалавечая супольнасць зямляні з іх асаблівасцямі, а не плантацыі на ўсю зямную цвердзь адной монакультуры, падстрыжанай па адным узору. Ён за зямлю, якая квітнее ўсімі краснамі, ззяе буйствам рознакалёрных фарбаў вясновага лугу, а не за аднастайную безаблічнасць.

А як хацелася некаторым нашым цывілізаваным вурдалакам і яшчэ хочацца, каб сотні народаў нашай краіны пазбавіць таго, што дадзена ад бога, падстрыгчы і прысацьці усіх пад адзін грэбень, прымусова «дазволіць» вучыць адну мову вялікай нацыі, а іншыя паступова выгоптаваць і чаціць, каб чалавек і бацьку з маткай не мог на сваёй мове назваць...

Бязлітасна выкрываючы і ускрываючы больні і язвы тагачаснага ладу жыцця, Гогаль прадбачыў, як будзе сустраці яго твор. «Яшчэ абрынуць на аўтара абвінавачванне і так званыя патрыёты, якія спакойна сядзяць сабе па закутках (...), але як толькі здарыцца штосьці, на іх думку, зняважлівае для бацькаўшчыны, з'явіцца якая-небудзь кніга, у якой скажана часам горка праўда, яны выбегуць з усіх куткоў, як павукі, якія ўбачылі, што заблыталася ў павучыню муха, і падымуць раптам крык: «А ці добра гэта выводзіць на свет, абвешаць пра гэта? Бо ўсё ж гэта, што тут апісана, усё гэта наша — ці добра гэта? А што скажуць чужаземцы? Хіба прыёмна чуць пра сабе кепскую думку? Думаюць, што гэта не баліць? Думаюць, што мы не патрыёты?»

Ну — чым не праенцы на нашы дні? Хіба толькі тады былі такія павукі? Хіба не сустра-

калі ў штыкі і ў нас вострыя, праўдзівыя кнігі? Хіба не вешалі на аўтараў «усіх сабан», не рабілі «аргвывадаў», не паказвалі «кузькіну мату», не высылаі, куды Макар і цялят не ганяў і да т. п.? Хіба не пыліліся некаторыя творы дзясцігоддзямі па аўтарскіх шуфлядах, ніяк не могуць адолець бюракратычна-перастраховачны бар'ер паміж рукапісам і кнігаю?

Уга, як раздаўся ў плячых цяперашні «так званы патрыёт», як падукаў, а то і дай бог якую пасадаю абзавёўся. Ён у большасці выпадкаў не сядзіць ціха «па закутках». Ён не толькі «бдыт» і ўдзень, і уночы, ён ажно сінее з крыку (і іншых прымушае) пра свой патрыятызм і інтэрнацыяналізм, абвінавачваючы на права і налева тых, хто патрыёт сапраўдны, у нацыяналізме, экстрэмізме; не сорамна яму абвешацца і самазванцамі, і пенаю, і каліялітарнымі прыліпаламі, загадвае выяўляць і браць на ўлік «накомысласці», каб у выпадку чаго... Як гэта ўсё знаёма, які агідны смурод пацяхае ад таго, што асуджана гісторыя на тло! Круэныя сваякі патрыётаў з дубінкамі і тыя, якія нават гангрэозную язву, што развілася на целе нашага грамадства, гатовы абвешаць (і абвешаюць нават дасюль!) роднай-радыноўсенькай, недатыкальнай, бо гэтая язва-хвароба — наша, «сацыялістычная», і ёй трэба нават ганарыцца, бо гэта хвароба росту і паступальнага руху наперад.

Вядома ж, Мікалай Васільевіч, каму прыёмна чуць пра сабе кепскае. Вядома ж, балюча такое чуць. І, канешне ж, узрадуецца чужаземцы ад усяго вынесенага на паказ і выкрытага. Але ж ТРЭБА выслухаць, пачуць сказаную публічна праўду, і перацярпець боль і сорам, каб урэшце зрабіць адпаведныя вывады, ачысціцца ад брыдасці раз і назаўсёды. Адно ад таго шоку, што атрымаў цяперашні «патрыёт» на ХХVII з'ездзе

стаў «новай хвалі» ўваходзяць таксама дзве такія яркія фігуры, як Сяргей Булыга і Аляксандр Патупа.

С. Булыга апублікаваў у друку і паставіў на радыё каля паўсотні казак, адна з самых значных — «Скараход» («Парус», 1988, № 7). У ёй апісваецца варожасць двух відаў істот, адны з якіх поўзаюць, другія — лётаюць. Нечакана высвятляецца, што тыя, што лётаюць, паходзяць ад тых, што поўзаюць, і перад намі ўсяго толькі дзве фазы развіцця аднаго віду.

Сваімі казкамі, у якіх часам чуюцца андэрсенаўскія інтанацыі, аўтар прымушае дарослага ўспомніць пра дзяцінства, а дзіця вельмі натуральна далучаецца да свету дарослых.

А. Патупа піша не толькі навукова-фантастычныя апавяданні, ён аўтар навукова-мастацкай кнігі «Бег за бясконцасцю». Фантастыка ж дапамагае яму больш ярка праявіць сілу думкі. Раньне яго апавяданне «Эфект Лакіма» («Фантастыка-84») яшчэ даволі традыцыйнае і пабудавана на «фаўстаўскім матыве».

Што датычыць апавяданняў «Таймкіпер, або Глыток будучыні» («Парус», 1988, № 7) і «Пастка ў цэйтнотце», то яны напісаны ў своеасаблівай манеры. А. Патупа скарыстаў прыём, вынайдзены С. Лемам: напісанне рэцэнзій на выдуманых творах. Праўда, у С. Лема падобныя рэцэнзіі грашаць грувацкасцю, перагружанасцю меркаванняў, з'яўляючыся па сутнасці новым відам філасофскага трактата. Есць гэта і ў А. Патупы.

Узяць апавяданне «Пастка ў цэйтнотце». Перад намі шэраг унутраных маналагаў ігракоў у нейкія супершахматы, маналогі прамаўляюць і самі фігуры (сутнасць супершахматаў у тым і заключаецца, што фігуры таксама надзелены розумам і могуць уплываць на ход гульні). Ігракі і фігуры разважаюць пра партыі, пра становішча, якое склалася на дошцы, пра перспектывы гульні. Паступова робіцца ясна, што апавяданне па сваім ідэйным змесце шматзначнае,

паехаў ні з чым. Затое Кашкароў быў задаволены гэтым візітам госця, дзякаваў Чычынаву за тое, што даў яму «выпадка» на справе ўбачыць ход вытворчасці, што яго налучыла светлая, шчаслівая думка: «Стварыць новую камісію, якая будзе называцца камісія па нагляду за камісіямі па будаўніцтве, так што ўжо ніхто не асмеціцца ўкраціць».

Камісіі над камісіямі, камітэты над камітэтамі... А ці не так і ў нас спрабавалі вырашыць складаныя народна-гаспадарчыя пытанні, бясконца рэарганізуючы кіраўніцка-чыноўны апарат? Хіба не так спрабавалі змагацца з раскардальнымі грамадскімі дэбра, сацыялістычнай маёмасці, з бракарэбамі, з дробнымі жулікамі — несунамі? Другі пан, да якога Гогаль не хавае сваёй сімпатыі, гаспадарнік і руплівец Кастанжогла, так сназаў пра Кашкарава: «Ён таму патрэбны, што ў ім адлюстроўваецца карыкатурна і відавочна дурнота людзей разумных». А колькі і ў нас яшчэ «дурноты людзей разумных», якія абярчу трымаюцца за бюракратычна-каманандны стыль кіравання народнай гаспадаркай, усё топчыць у інструкцыях, парадах, дыктандах, рэгламентацыйных, узгадненнях, забаронах, нарадах, пасяджэннях... А хіба гэта не «дурнота людзей разумных», што ў нас дасюль у некалькі разоў больш міністэрстваў, чым у ЗША? І як ні скарачаецца кіраўнічы апарат, колькасць чыноўнікаў, усялякіх функцыянераў-службоўцаў не хоча змяншацца: кожнаму падшунваецца новае месца.

Чытаеш другі том «Мёртвых душ» і бачыш, што Мікалай Васільевіч «уключыўся» нават і ў нашу дыскусію «Якой быць саўвядомай школе?» і ўнёс свае думкі — прапановы па праблеме народнай адукацыі. Письменнік, па ўсім відаць, цалкам падзяляе прынцыпы выкладчыка і дырэктара вучылішча Аляксандра Пятровіча, які вучыў панскага сына Андрэя Цянцетнікава. «Маладзольных выпускаў ён на службу з першага курса, сцвярджаючы, што іх не трэба доўга мучыць: хопіць з іх таго, што яны прывучыліся быць цярплівымі старанымі выканаўцамі...» З разумнымі і здольнымі займаўся яшчэ доўга, выкладаў ім і навуку жыцця. Для такіх «з навуку былі выбраны толькі тыя, якія былі здольныя стварыць з чалавека грамадзяніна сваёй зямлі (— П. М.).

хоць у ім гаворка ідзе як быццам пра канкрэтную шахматную партыю. За знешнім дзеяннем паўстае праблема адносін двух відаў разумных рас: чалавека і электронных стварэнняў, розуму чалавечага і розуму штучнага, а выраз: «нельга гуляць з роўнымі табе па інтэлекце, як звычайнымі драўлянымі фігурамі, нельга аперываць іх лёсамі без іх актыўнага ўдзелу ў свеце» раптам высвечвае яшчэ адну — самую галоўную — думку апавядання: перад намі даволі пэўныя адносіны ўлады і чалавека.

Да ліку не зусім раскрытых яшчэ свае магчымасці аўтараў адносяцца А. Эймур і В. Пугач.

Трэба сказаць, што фантасты ўсё больш праяўляюць цікавасць да звычайнага чалавека, усё часцей у іх творах бярэ верх паэтычны пачатак, больш тонкі і натуральны робіцца філасофска-сацыяльны аспект. Вялікія спадзяванні мы ўскладзем на тое, што да фантастыкі звяртаюцца вядомыя пісьменнікі-рэалісты. Акрамя апавядання Б. Сачанкі «Тыя», апошняя А. Адамовіча «Апошняя пастараль» і Г. Папова «За трыдзець планет», можна дадаць В. Гігевіча — апошні «Карабель» («Полымя», 1988, № 8), У. Някляева з яго фантастычна-дакументальнай прыпавесцю «Вежа» («Полымя», 1988, № 6) і М. Матукоўскага, які напісаў сатырычную камедыю «Мудрамер» («Полымя», 1987, № 9). Письменнікі-рэалісты прыйшоўшы ў фантастыку высокі ўзровень таго мастацкага вобразнага мыслення, якое дазваляе чытачу ўспрымаць літаратурныя творы як выяўленне пэўнай аб'ектыўнай рэальнасці. Тры лініі — фантастыка, рэалізм, навука — тэарэтычна ідуць паралельна, з на практыцы знаходзяцца ў стане ўзаемадзеяння і ўзаемапраціўлення. Спраўды, «паралелі» перасякаюцца.

Г. АНУФРЫЕУ, загадчык рэдакцыі філасофіі выдавецтва «Універсітэцкае»,
С. САЛАДУНІКАУ, дацэнт кафедры літаратуры Мінскага інстытута культуры.

Большая частка ленцый складалася з расказаў пра тое, што чалавек уператэ на ўсіх абсягах і прыступках дзяржаўнай службы і прыватных заняткаў. Усе прыкрасці і перашкоды, якія толькі награваліся, перадаваліся чалавечам на яго шляху, усё спанукі і выпрабаванні, якія яшчэ будуць, вылілі ў перад імі ва ўсёй агленасці, не прыхоўваючы нічога.

А ў нас жа і здольнага, і няздольнага, а то і тупога ледзь не за вушы цягнуць, ледзь не ў спіну штурхаюць, наб прапунцыі праз усё класы сярэдняй школы («Даеш усеагульную сярэдняю! Больш шмату ў вочы капіталістам!»). Выпхнуты такім чынам са школы выпускнік, возьмем хоць сярэдняча, хоць моцнага вучня, ніякага ўвучлення аб жыцці не мае. Правільнай, мае, але снажонае, прыхорошанае, падфарбаванае ў ружовы фарбы і фарбачні. Дык мала таго, што малады чалавек не ведае, куды дзецца, паступіць ці не паступіць і ў якую ВНУ, за што пасля школы ўвогуле заціць рукі (у большасці выпадках займаюцца справамі выпадку і не хочацца, яго не прычылі да гэтага, а нават і разбэшцілі ўтрыманствам і гультайствам), дык гэты выпускнік яшчэ атрымае ад жыцця куча талі і высвяткі, яго спасцігае поўнае расчараванне ў рэальнасці. Хутка яго ружовае ўвучленне змяняецца на самае чорнае.

Як тут дзіву не давацца: у панскай Расіі, у вучылішчы, дзе вучыліся панскія дзеці і дзеці саноўнікаў, чыноўнікаў, і дзеці рыхтавалі да працы, да сутрытывалі з цяжкасцямі ў жыцці, праігрывалі, як на шахматнай дошцы, усемагчымыя варыянты абставін, мадэлявалі эпізоды, што маглі сустрэцца ў паўсядзённым жыцці. А ў нашай, у самай перадавай, самай прагрэсіўнай школе (якія яшчэ эпітэты разгаворвалі не так даўно на старонках нашага друку — прыпомніце самі), — такое вольнае вучанне: мала што патрэбна давацца для розуму, яшчэ менш — для сэрца. Тады выходзілі «грамадзяніна сваёй зямлі», цяпер — толькі інтэрнацыяналіста, які не ведае нічога свайго, нават часам ненавідзіць сваё.

Дзякуй табе, Мікалай Васільевіч, што я зноў прычасціўся з тваіх светлых, жыватворных, бруістых крыніц.
Павел МІСЬКО.

Наш каляндар

ЯЕ ДОМ ПАЭЗІІ

Да 60-годдзя з дня нараджэння Еўдакіі ЛОСЬ

Прырода надзяліла яе добрым сэрцам, вострым зрокам, прарочым розумам і шырокай, спагадлівай душой. Яны і жылі яе паэзію.

На самым пачатку творчасці, яшчэ зусім юная, поўная захаплення і светлых мар, улюбёная ў родную прыроду, яна паставіла перад сабой высакародную задачу — «праўду жыцця ўславіць». А можа, і не ставіла тады ніякай задачы, можа, проста падсвядома вырваўся з душы гэты радок, які стаў прарочым. Як і прадчуванне свайго вандроўніцкага лёсу:

Клічуць дарогі дальнія,
Клічуць дарогі блізкія,
Клічуць асфальтам

люстраным,
Прасёлчнаю смугой...

Ходжаныя і няходжаныя,
Езджаныя і нязджаныя —
Клічуць ва ўсе куточки
Роднага краю майго.

Вочы мае, не стамляйцеся,
Ногі мае, не пужайцеся,
Клічуць дарогі свету,
Клічуць наперад мяне!

Вайна адняла ў яе дзяцінства, адняла любімага брата Сяргея, многа радні і школьных сяброў. Пра іх паэтэса напісала шмат шчырых радкоў. Асабліва шчыра яе сэрца абзагінуўшых і скалечаных дзеціх, маладых удовах, адзіночкіх жанчынах. Водгулле вайны бегла ўслед за ёй усё жыццё, не давала спакою:

Гэта я калачуся, як ліст,
а не сястра і брат,
гэта ў мяне

страліе фашыст
ледзь не трыццаць гадоў
падрад-
Гараць гарады, стогне зямля,
захлынаюцца рэчкі крывёй...
Я развяжуся з вайной

пасля,
Калі стану сама зямлёй.

Паэмы «Гавораць несмяротныя», «Вянок», «Мая Хатынь», «Слова пра вечныя зоркі» — праслаўленне гераізму сапекліх людзей і адначасова — праклён вайне. Пра гэта ж — і нізка легенд у апошнім, пасмяротнай яе кніжцы «Валюшка на мяжы».

Яна любіла сваю вёску Старыну, што на Ушачыне, яе працавітых людзей, любіла тую пясчаную зямлю, якая яе ўзгадала. І як бы ні пашыралася тэматыка твораў паэтэсы Еўдакіі Лось, пра якія далёкія землі ні спявала б яна, круг

яе думак замыкаўся заўсёды на гэтых дарагіх мясцінах яе дзяцінства. Радавалася, калі бачыла росквіт, сумавала, калі сутыкалася з горам, бядамі і крыўдай. Перажывала не за сябе — за іншых.

Шчаслівая, што сэрцам адгукнуся

На кожную праяву хараства,
Ад гора на зямлі

не адварнуся,
Нібы ад ветру ніцяя трава...
Ні пахвальбы, ні гонару

ў прызнанні,
Шчаслівая жыву з гарой

турбот...
Даў бог мне сэрца, сэрцу —

хваляванне,
А іншых і не хочацца

даброт!

Спраўды, лёс не пеціў яе, часта кідаў з агню ды ў полімя. Не дасягнула яна высокіх пасадак, не заслужыла тытулаў і званняў, не дачакалася літаратурных прэмій.

Не пабудавала яна і трывалага сямейнага шчасця. Усё аддала паэзіі.

Талент яе ўвачавідкі сталаеў, набіраўся моцы. Рэцэнзуючы ў газеце «Звязда» яе трэці паэтычны зборнік «Людзі добрыя» (1963), старэйшы наш паэт Уладзімір Дубоўка пісаў: «Калі ў першых дзвюх кнігах перад чытачом выступала проста здольная паэтэса, дык у трэцяй перад намі сталі майстар, са сваім «пачыткам», са сваёй уласнай манерай пісьма... Яна не стаяла ніколі збоку ад жыцця... яна акупаецца ў жыцці, як кажуць, з галавой...» Пасля былі яшчэ зборнікі «Хараства» (1965), «Яснавокія малыя» (1967), «Вянцы зруба» (1969), «Перавал» (1971), «Галінка з яблыкамі» (1973), «Лірыка ліпеня» (1977).

А крытыка маўчала. Пры жыцці паэтэсы не з'явілася ніводнага грунтоўнага артыкула пра яе творчасць. Затое колькі было дробных прыдзірак, ахайванняў. Да гонару Еўдакіі Якаўлеўны, трэба сказаць, што яна не любіла адбівацца ад нападак, апраўдвацца. Ішла сваёй дарогай далей — пісала новыя вершы. Калі спрачалася, дык па вялікім рахунку. І толькі пасля смерці ў яе архіве знайшлі вольнае такое:

Адной крытыкеце.
Заходзячы ў дом, выціраюць

ногі,
ідучы да стала, мылюць рукі...
Чаму ж ты, зайшоўшы

ў мой дом паэзіі,
не выцерла ногі,
рукі не вымыла?

Гэта робяць нават мужчыны.

Смеласць сваю яна праяўляла больш у творчасці, чым за дыскусійнай трыбунай. Дастакова прыгадаць яе паэму «Высакосны год». Ішоў 1972 год. Краіна рыхтавалася ўрачыста адзначыць свята — 50-годдзе ўтварэння СССР. А лета выдалася спякотнае: засуха выпаліла не паспеўшыя наліцца збожжавыя Паволжа і Кубані. Вакол Масквы гарэлі тарфянікі... Гэтымі малонкамі прадбачання недароду і пачынаецца паэма. Праўда, далей паэтэса пераходзіць на аптымістычны тон, выказвае ўпэўненасць, што не спыніцца «наш рэй наперад». Тым не менш пасля апублікавання паэмы на старонках «ЛіМа» пасыпаліся званкі ў рэдакцыю — «што вы друкуеце?» і ў вышэйшых інстанцыях — «што яны друкуюць?» На перастрахоўшчыкаў і «сігналізатараў» той час бедным не быў...

На пачатку сёлетняй вясны Еўдакіі Якаўлеўны Лось было б шэсцьдзесят. Для паэтаў канца дваццатага стагоддзя ўзрост яшчэ не крытычны. Магла б жыць, тварыць і нават узначальваць салідную творчую арганізацыю. Для тых, хто яе ведаў, няма патрэбы развіваць фантазію, каб уявіць паэтэсу Еўдакію Лось шасцідзесяцігадовай. Тым больш цяпер, у час перабудовы, аднаўлення дэмакратычных прынцыпаў ва ўсіх сферах жыцця. Яна на-ранейшаму ездзіла б па свеце, маладзілася і пісала б, пісала, пісала. Аб чым? Напэўна ж, сэрцам перахварэла б і за тых невіноўных ахвяр, што спачылі ў Куропатах, і за тых палкаводцаў, вучоных, пісьменнікаў, чые следы згубіліся ў сняхгах Калымы. Парадавалася б за творчую моладзь новага прызыву, — таленавітую і мэтанакраўную, смелую і актыўную. Ну, і вядома ж, стала б у абарону нашай роднай мілагучнай мовы, мовы, якая вывела яе ў вялікі свет:

Гляджу ў музеі партызанскім

сваю падпольную «Звязду»...
І з родным словам,

не паганскім —
людскім, няскораным,
змаганскім

у свет, багатая, іду.
І свет ідзе ў мой горад ласкі,
пазбаўлены ўсялякіх звад.

І словы міру — «Калі ласка!»
ад сэрца кажа брату брат.

Хведар ЖЫЧКА.

Уладзімір ВЕРАМЕЙЧЫК

Памяці Еўдакіі Лось

Хмары над вёскай ліхія,
Крыўдаю сэрца зайшоўшы.
Помніцца: Лось Еўдакія.
Помніцца: Дусечка Лось.

Бачыцца: дзесьці Ушачы.
Бачыцца: дзесьці Старына.
Вецер над вёскамі плача:
Дзе зараз ходзіць Яна?

Вершыца: рупіцца жвава.

Вершыца: спеліць радок.

...Мінскія могілкі. Травы.

Роднай магілы грудок.

З паэтычнага сшытка

Людміла ПАЎЛІКАВА

Тры падарожніцы

Тры падарожніцы немаладыя
Неяк сышліся ля брамы ў сцяне.
— Дзева самотная, хто ты?
— Марыя.
— Што тут стаіш?
— Не пускаюць мяне.

Горка ўздыхнулі, слязою арасілі
Дол і няхірую ежу сваю.
— Як ты завешся, сястра?
— Ефрасіння.
— Што тут шукаеш?
— Радзіму маю.

— Скуль жа ідзеш ты?
— З Іерусаліма.
Доўга маўчалі. І дзень пацямнеў.
— Маці сівая, а ты хто?
— Радзіма.
— Дзе ж твае дзеці?
— Забылі мяне.

Ціха пастукалі ў браму. А людзі,
Пэўна, прыснулі, бо позні быў час.
...Ноччу ўсхляплюся — як стрэлілі ў
грудзі.
— Хто ты? — пытаю.
Дыханне ў адказ.

Вяртанне да жыцця

Зямля мая, зямля надзеі,
Я зноў з табой, люблю цябе я,
Нібы ў юнацтве халадзею
Ад гэтых слоў —
Люблю цябе.

Калі навучалі чужому кланяцца —
Мяне ашчаджала ты цішай ураніцы,
Забытыя сцежкі пад ногі клаліся,
Забытыя словы ўсплывалі ў памяці.

Зямля мая, калыска долі,
Мая душа шчыміць ад болю,
Як птушка — просіцца на волю
Ад гэтых слоў —
Люблю цябе.

Калі па табе ўжо складалі рэквіем,
Мяне падымала ты зёлкамі-лекамі,
Жыццё спавядала — засмяглымі рэкамі,
Мурамі ўтравелымі і калекамі.

Зямля мая, зямля надзеі,
Я зноў з табой, люблю цябе я,
Нібы ў юнацтве халадзею
Ад гэтых слоў —
Люблю цябе.

Непрыналежнасць

Няўдзячны раб
чакаў узагароды.
І пасміхнуўся ў гневе гаспадар:
«Ну, што ж,
табе
дарую я... свабоду!»
А раб?
Ён — раб!
Пракляў ён гэты дар.

Раднёй,
нібы варожасцю —
і крэўнай! —
з'яднала нас дарога ў небыццё.
Скажы: «Памры!» —
І я памру, напэўна.
Маўчыш.
Ні смерць не дорыш,
ні жыццё.

Непрыналежнасць.
Даўкасць цішыні.
Шчыруе лёс.
Скупімся на адплату.
Як нашы душы высцюдзілі хату! —
А самі —
самі курчацца ў агні.

Адцвітае жыта

...Я порывался дае в кабінеты
И зарекался—больше никогда!
Уладзімір ВЫСОЦКІ.

Ужо не кветка.
І яшчэ не хлеб.
Каб толькі не схіліцца
у знямозе.
Магчыма, страшна класціся пад цэп,
але страшней —
застыць на паўдарозе.

...Прычасце сонца, глебы і вады...
Час і прастора —
створаны з адвагі!
Шчаслівы,
хто не ўведае жуды
ўзрасці пад бот
разбэшчанай знявагі.

Калі чынуша выбера да дна
тваю душу,
ды ветрыць на пляцоўцы.
Дзе вытанчанасць праўды —
там мана,
палова —
у мастацкай апрацоўцы.

Ды горш яшчэ за гэткую ману,
калі даверыш сам
свае трывогі.
Табе —
як дурню вызначаць цану,
без цырымоній кінучы
пад ногі.

Магчыма, страшна класціся пад цэп,
ды што ў жыцці —
раджаецца без мукі?
О, толькі б сэрца чыстае
і рукі
прынялі
навароджаны мой хлеб!

Упершыню ў «ЛіМе»

Галіна КАЛТУНОВА

Галіна Калтунова нарадзілася ў вёсцы
Падгайна Карэліцкага раёна. У 1969 го-
дзе скончыла філалагічны факультэт
БДУ. Настаўнічае ў Карэлічах, з'яўля-
ецца старшынёй раённага аддзялення
Дзіцячага фонду імя У. І. Леніна.

Здарава!

Едуць на Балтыку,
На Чорнае мора,
Дзе кіпарысаў
Экзотыка тонная.
А ў нас тут улетку —
Рамонкавы форум,
Зоры, як яблыкi,
Росы крышталёныя,
А вечарамі так пахне
Чаборам!
Здарава!

Пра сябе

Я — пражны чалавек да шчодрасці, да
шчасця,
Да цеплыні сардэчнай, дабраты людской.
Баюся, каб аднойчы не змаглі абкрасці
Мяне ў даверлівасці, шчырасці маёй.

Шчасце — давеку жыць дабратаю,
Чуласць у горы на ўсіх дзяліць,
Ласкі, спагады жывой вадою
Сэрцы збалеўшых шчодра лячыць.

Маці

Адвечны доўг — перад чаканнем маці.
Ён не аплаціцца ніколі, не.
Адна надзея, што заўжды прабачыць,
Што зразумее і не папракне.

Сагрэе словам, мудрасці навучыць,
Любую распач ласкай адвядзе.
Так і жыве: у клопатах пра ўнучак,
Пра нас, дарослых, любых ёй дзяцей.

Ларыса ЧАРНЫШОВА

ГЛОСЫ

Скруха — салідарнасць у смяротнасці.
Веннае «ніколі» ў нявечным сэрцы.
Скруха — попел, пляма апёку.

Дзіцёнак плача і скардзіцца: «Сябры
не хочуць гуляць, кінуты мяне і пабеглі».
— «Бяжы за імі». — «Не даганю». Ён
самы маленькі сярод большых дзяцей, і
ўжо праз гэта нешта ведае з адзіноты.
Адзінота — кожная слодыч гарчыцы
тваім прысмакам.

Вось жменя. У ёй пустэча. Чым поў-
ніцца пустэча, да якога ведання вядзе
адзінокага? Усе ведаюць, як гучаць дзве
далоні, а як гучыць адна?

Жыццё па-за ўласнай душой ратуе
больш надзейна. Давер — дзверы ў свет.
Адзінота — веданне праз страту.

Адзінока — безабаронны: адзін у пу-
стым полі кароль Лір. Халодны хаос.
Адзінока — набыткі праз пазбыццё.

Дабрыня — святло і цеплыня. Зло —
цебра і холад. Дабрыня — даверлівасць
і даравальнасць. Зло — страх і трывога.
«Дзе сэрца ваша, там і скарб ваш».

Чалавек самая няпэўная з усіх істот.

Птушкам, дрэвам, жывёлам — не трэба
шукаць свайго статка, свайго чарады, каб
сябе зразумець. Між чужых не палёту
вучыцца — абароне.

Вы трапілі ў жорсткі свет, дзеці хаосу,
ніхто вас не пясціў, не атульваў лагодай
і ўседараваннем. Як і ўсе, вы цягнецеся
да сонца, у яго ласкавыя абоймы, але
спіну вам студзіць халодны вецер дзя-
цінства. Па-за вамі цемра, з якой вее
сцюжай. Каб адагрэцца, вам трэба
больш цяпла, чым іншым, больш кахан-
ня.

Дзень і ноч — два паралельныя светлы,
перагукваюцца, не сыходзяцца. Днём
уладарыць будучыня, ноччу — мінулае,
днём — мера, ноччу — успамін. Ноччу
— ты нявольнік: бачыш, што згадае і за-
гадае сон.

Удзень — заплюшчы вочы, калі страш-
на. Уначы — яны ўжо й так заплюшчаны.

«Я гэтага не вытрываю!» — будзённая
патэтыка.

Ведаць гісторыю — карысна. Гэта па-
збаўляе людзей ілюзій нахонт сучасна-
сці. Ведаць гісторыю — шкодна. Пачы-
нае здавацца, што тваё ўласнае жыццё
— толькі глоса гісторыі твайго роду, на-
роду, прыроды.

Для маладосці жыццё — служэнне
звышасабістаму, а смерць — пераўцеля-
сенне свайго істоты ў вечным свеце.
Яшчэ няма рабства свайму «я». Нястраш-
на змяніць еблічча, форму існавання.

Стары вучыцца пазбаўленню жыцця,
як дзіцёнак вучыцца хадзіць і размаў-
ляць. У кожнага ўзросту сваё прызна-
чэнне.

Каханне — споведзь: цела — целу, ду-
ша — душы спавядаюцца.

Адчай не апошні прыпынак. Прыву-
чыцца да даляглядаў, выйдзеш за пры-
вычныя межы, адчуеш смак нечакана-
сцяў, даверыцца навізне і палюбіш яе.
І ўжо не захочаш спыняцца.

Чалавек робіць сябе сродкам ідэі: ня-
вечыць у сабе неадпаведнае ёй, культы-
вуе адпаведнае. Вівісекцыя жыцця.

Перашкода з прычыны ўсеагульнай
рухомасці сама з цягам часу міне. На-
вошта ж упадабляцца шаленцу, які не
зважваючы на алушчаны шлагбаум, кі-
даецца напярэймы цягніку, няздольны
да чакання.

Кветка, пакуль жыве, пахне. Заява —
няма водару, знік. У чалавеку душа, мо-
жа, тое ж, што водар у кветкі? Не хоча-
цца верыць, што такі чуд, як душа, можа
загінуць. Але ж хіба цела не чуд? А вось
гіне.

Свядомы эгаіст больш літасцівы за
несвядомга. Несвядомы лічыць сябе
альтруістам і патрабуе ад бліжніх непа-
мернага.

Сон — сродак забыцця на цяперашняе
коштам абуджэння ў мінулым.

«Сяброў выбіраюць у сябе на радзі-
ме», — сказаў Салон Анахарсісу. Салон
умеў трымаць людзей на дыстанцыі, та-
му і пражыў доўга, а шчыры Анахарсіс
не ўмеў, за тое заўчасна і расплаціўся
жыццём.

Гэтую трывогу можна заглушыць, але
яна невынішчальная. У тыя імгненні яна
голас падае, калі прагна любіш жыццё,
зачараваны ім. Падумаеш: «Як хораша!»
А ўслед крычыць трывога: «Як страшна
гэта страціць».

«Спачуваннем можна знявечыць вя-
лікі лёс». Не спачуваць іншым, каб дзеля
іх не адхіляцца ад накіраванага шляху?
Ці не прымаць спачуванняў, каб не аб-
мякнуць, не страціць волю да пераадо-
лення? Мабыць, вялікі лёс не можа ад-
быцца без таго, каб вытрымаць, выпакну-

Даруй, матуля, што парой на сэрца
Ад адзіноты холадам імжыць.
Ты знай: мая любоў не перарвецца —
Крынічай вечнай да цябе бяжыць.

Вечная песня

Я і сёння ў палоне ў песні,
Што ў сэрцы гучыць балесна.
Гэта песня прыйшла з дзяцінства
І на век яна не заціхне:
— Люлі, люлі, люлі,
Курачкі паснулі...

Мне матуля яе спявала,
Калі клала спаць, калыхала.
Што ў той песні? Чаму штоночы
Голас гора чую жаночы?
— Люлі, люлі, люлі,
Курачкі паснулі...

Вяселле

Ах, якое імгненне —
Нявеста ў белым!
Непадкупнай радасці чысціня.
— Як цэрэўна ці каралеўна!
— Шэпчаць блізкія і радныя.

А яна не зважае на шэпты,
У палоне дзівосных хвілін.
І ніхто ёй на свеце не трэба —
Толькі суджаны, ён, адзін.

З ім дзяліць будзе радасць і гора.
З ім і цяжасці будучы — рай.
А на шчасце ім — кветак мора.
Грай, музыка, вяселле, грай!

Ах, якое імгненне —
Нявеста ў белым!..

Як сэрца заб'ецца на кожны званок!
Ён — быццам выбух у ціхай кватэры!
А на стале, як бязмоўны папрок,
Некрануты аркуш бялюткай паперы.

Маўчанню майму ты не вер, не вер,
Хоць і не пішу пра свой лёс самотны...
Усе мае думы — з табой цяпер,
Звані, звані, чалавек мой родны!..

Чакаю стрэчы з страхам і сумненнем,
Бо ты — далёкі для мяне ўспамін:
Шчаслівае светлае імгненне,
Якое лёс нядобры не спыніў.

А дождж, як ваяцця, плача за вакном.
І не стрымаць мне хваляванне сэрца.
Яно ў разладзе з непрыветным днём:
Табе насустрач, як калісь, імкнецца.

Я думала — гады каханне лечачь
І што ў мяне шчаслівы склаўся лёс.
А ты раптоўнай сённяшняй сустрэчай
Мне столькі радэсных трывог прынёс!

Як развітацца мне цяпер з табой
На доўгія, бясконцыя гады?
Мы тыя ж самыя, як той вясною:
Я — маладая зноў, ты — малады!

таваць немагчымае для звычайнага ча-
лавека. Каго лёс абірае, таму і сілы на-
дае. «Жаданне падзяліць з кімсьці свой
лёс — адзнака людзей слабадушных».

«Вінаваціць чалавека за дрэнны нораў
ці не тое ж, што вінаваціць яго за не-
прыгожную паставу? Хіба ж ён сам яе
сабе выбраў?»

«Дурань вінаваціць іншага, разумны —
сябе, а мудрэц нікога не вінаваціць».

Не дараваць — значыць не прызна-
ваць права на памылку.

Шкадаваць — карысна. Няма сілы, якая
б так падрывала ўласныя сілы, як сама-
шкадаванне. Лепшы сродак сучыцца
сябе — даць сучыцца іншаму.

Малодосць цудоўная ўжо тым, што ёй
невядома пачуццё марнасці. Марнасць
— набытак жыццёвага вопыту, вольна дзе
сапраўдная атрута. Чаго б ні дасягнуў —
дасягнутага мала. «Хачу адвечнага! Свято-
га!.. А ў цэлым свет мог цудоўна абы-
сціся і без мяне». Нездарма Фаўст пра-
гнуў малодосці.

Узаемнае каханне, можа, хутка прой-
дзе. Непадзеленае цягнецца доўга, усё
шчасце гэтага кахання — ва ўяўленні, а
яго не спыніш.

«НЕАБАЧЛІВАСЦЬ ЦІ... БЕЗАДКАЗНАСЦЬ?»

Пад такім загаловам летас у «Ліме» за 21 кастрычніка быў надрукаваны артыкул Ніла Гілевіча: аб зберажэнні як найкаштоўнейшага скарбу ўсяго народа — беларускай літаратурнай мовы, аб недапушчальнасці «расцягвання» яе па рэгіянальных закрукках.

«Літаратурная мова, — падкрэсліваў пісьменнік, — гэта вялікая гістарычная заваёва народа, гэта атэст сталасці нацыі, гэта сведчанне яе дзяржаўнай і культурнай цэласнасці. Кожны народ, кожная нацыя сваё моўнае адзінства беражэ як зрэнку вока. Толькі адсутнасцю спелага дзяржаўнага погляду на духоўную культуру народа, на яе ролю і значэнне ў лёсе

нацыі можна растлумачыць падтрымку спробы замахануцца на святыя сьвятых — на адзінства нашай нацыянальнай літаратурнай мовы».

Артыкул атрымаў шырокі рэзананс. На яго адгукнуліся многія нашы чытачы. Большасць з іх падтрымлівае выказаныя ў артыкуле меркаванні і высновы. Адзін з такіх лістоў, які прыслаў журналіст, слухач Мінскай ВПШ Алесь Лісіцкі, быў змешчаны ў «Ліме» за 13 студзеня г. г. пад красамоўным за-
галоўкам «Не дзяліць роднай хаты». Сёння ж друкуем агляд пошты, выкліканай артыкулам Н. Гілевіча «Неабачлівасць ці... безадказнасць?»

Пачнём з ліста заслужанага настаўніка БССР, настаўніка-метадыста, выдатніка асветы СССР, лаўрэата прэміі імя Н. К. Крупскай В. Туркевіча, які жыве і працуе ў вёсцы Моладава Іванаўскага раёна — якраз там, дзе нібыта і існуе так званая палеская мова. Вось што піша Васіль Макаравіч:

«Нельга не згадзіцца з аўтарам артыкула ў яго клопатах і трывогах за лёс роднай мовы ў сувязі з настойлівымі дамаганнямі паказачы «Балесы Полісся» новай, палескай мовай. Мясце гэтае пытанне хвалюе па дзвюх прычынах. Я выкладаю родную мову і літаратуру ў школе, бачу, якое цяжкае становішча беларускай мовы нават у сельскай школе, якая афіцыйна лічыцца беларускай... Па-другое, я жыву і працую ў самым цен-
тры таго краю, дзе, нібыта, існуе палеская мова, для якой яе прыхільнікі дамагаюцца нейкай выключнасці. Прычым ідзе арганізаваная кампанія. Нейкі была перадача «Роднае слова», дзе ішла гаворка пра гэтую «мову». Напярэдадні па ўсіх школах раёна разаслалі ледзь не загод: перадача абавязкова паглядзець і абавязкова напісаць на яе станоўчы водгук. Кампанія гэта працягваецца. Правадзілася ў нас у раёне канферэнцыя па творчасці А. Казловіча. І там узнікла пытанне аб «палескай мове», і там аказаліся прыхільнікі. Але на прапанову ўдзельнікаў канферэнцыі сказаць хоць што-небудзь у мікрафон ніхто на ёй так і не загаварыў. Чаму? Бо яе няма. Есць дыялект, адзін з многіх...»

Ці трэба займацца палескім дыялектам? Вядома, можна і трэба. Я сам з вучнямі некалькі гадоў займаўся зборам лексічных дыялектызмаў, сілаў слоўнік «Моладаўскія дыялектызмы», якім зацікавіўся часопіс «Полымя». Дыялекты, іх асаблівасці трэба вывучаць, але не для таго, каб адзін з іх супрацьпастаўляць беларускай літаратурнай мове, як гэта робіць М. Шаляговіч і яго прыхільнікі.

Да ліста моладаўскага настаўніка В. Туркевіча наўрад ці ёсць патрэба што-небудзь дадаваць. Думка аўтара адназначная: не мова, а дыялект, адзін з многіх, за кошт якіх узбагачаецца наша літаратурная мова.

Кароткі ліст даслаў у рэдакцыю студэнт Мінскага інстытута культуры А. Федарэнка:

«Пішу ад імя інстытуцкай гісторыка-культурнай суполкі «Зніч». Яна аб'ядноўвае каля дваццаці прыхільнікаў, есць сярод іх і палешукі. Праз газету, публічна хочам падзякаваць Нілу Гілевічу за ягоны артыкул пра так званую палескую мову. Мы аднадушна падтрымліваем усё палажэнні гэтага артыкула».

Мінскі інжынер С. Гайсянковіч, звяртаючыся ў сваім лісце непасрэдна да аўтара артыкула «Неабачлівасць ці... безадказнасць?», піша:

«Калі каратка і шчыра, то Вы мне раскірылі вочы на гэту сітуацыю з нашай літаратурнай мовай. Я не ўяўляў сабе, наколькі гэта сур'ёзнае пытанне. Мне 32 гады, я толькі пачынаю вывучаць родную мову. Цяпер я разумю, што кампанія ванал палескай гаворкі далёка не бяспрыўдана. Бо ў той час, калі беларуская літаратурная мова знаходзіцца ў стане рэанімацыі, вясці барцьбу за нейкую «сваю» літаратурную мову проста зланына».

Такая ж думка і віцебскага мастака А. Мемуса. Вось радкі з ягонага пісьма: «У кантэксце гаворкі пра нашу нацыянальнае здароўе мы даўно ўжо не можам пахваліцца на лішак духоўнай раўнавагі — усё мы ведаем, у якой моўнай сітуацыі апынуліся. А таму з'яўленне ў гэтай сітуацыі «паліскага» літаратурнага дзіва расцэньваю як ідэалагічную дыверсію, якая нам здароўя не прыбавіць».

Выказаўшы сваё непрыманне дзейнасці «пачынальнікаў» яшчэ адной мовы ў Беларусі, заклікаўшы ўсіх нас «шанаваць і берагчы тое, што мы здабылі як нацыя», чытач у заключэнне свайго ліста трапіна заўважае:

«Хачу ўказаць і на станоўчы бок з'яўлення экзатычнай «музы» побач з нашым беларускім словам — гэта лішні раз падкрэсліла тую высокую і непаўторную красу нашай адзінай беларускай мовы, якую мы дагэтуль усё яшчэ не на-

вучыліся па-сапраўднаму любіць і ганарыцца ёю».

Абураецца дзейнасцю «звышактывістаў сумніцельнай ініцыятывы», іх «спробамі ператварыць асабістае хобі ў сур'ёзную грамадскую справу, на якую ўжо марна траціцца дэфіцытныя рэсурсы — людскія і папяровыя», і наш чытач з горада Багародзіцка Тульскай вобласці, паэт-маладняковец Яўхім Кохан (летас мы друкавалі ягоныя вершы з прадмовы С. Грахоўскага).

«Непрыстойная валтузня са стварэннем другой літаратурнай мовы на Беларусі, — піша Яўхім Іванавіч, — ёсць ліквідатарства навіварат. Гэта менавіта ліквідатарства мовы, калі можна так сказаць, з тылу, прытым у той час, калі мы яшчэ толькі-толькі пачынаем цяперашняе змаганне са шматгадовым ліквідатарствам роднай мовы ўлюб, выцясненнем яе са сферы асветы і выхавання многіх пакаленняў беларусаў».

У артыкуле Н. Гілевіча не фігуравалі прозвішчы. Не быў там названы і «адзін амбітны малады чалавек». Чытачы тым не менш пазналі яго. Прозвішча М. Шаляговіча згадвае ў сваім лісце В. Туркевіч. Пра М. Шаляговіча гаворыць і Н. Аксёныч з Мазыра. Ніна Канстанцінаўна піша:

«Ніл Гілевіч, відаць, зыходзячы са сваёй прыроджанай тактоўнасці, не называе імя амбітнага маладога чалавеча — лідэра «Полісся», але ж ён сам не хаваецца за псеўданімамі і адкрыта, з амбона рэспубліканскай прэсы і розных на-
рад прапаведуе сваю «тэорыю»... Н. Гілевіч правільна ўбачыў тэндэнцыю «Полісся» — раз'яднаць беларускую і палескую культуры. Імяна так шануюны «ідэолаг» адкрыта выўляе сваю пазіцыю: то Беларусь, а гэта — Поліссяе, самастойная рэспубліка, ні больш, ні менш...»

«Каму гэта трэба?» — так назваў свой ліст член Саюза журналістаў СССР, заслужаны дзеяч культуры БССР, жыхар г. Іванава Аляксей Трафімавіч Каўко.

«Шуміха, узятая ў рэспубліканскім друку аб стварэнні ў Беларусі літаратуры на «палескай мове», — піша ён, — данацілася і да перыферыі. І вольна ў іванаўскай раённай газеце «Чырвоная зязьда» прапануе чытачу нізку вершаў на «палескай мове» (ва ўступным артыкуле яна названа «мікрамовай»)». Я жыву на Піншчыне ўжо сорак гадоў, але мала што зразумею ў тых вершах. Не ўспрымаючы іх і карзіны іванаўцы. Кажуць: «Паспрабаваў чытаць і кінуў...», «Язык можна вывіхнуць...», «Каму гэта трэба?». Відаць, і самі аўтары не вельмі спадзяюцца на разуменне чытачоў, бо пад вершамі даюць тлумачэнні паасобных слоў і літар. Дык на каго разлічаны гэтыя, з дазволу сказаць, творы, калі ў самым цен-
тры паўднёва-заходняга беларускага Палесся іх трэба тлумачыць? А што тады казаць пра іншыя раёны Палесся? Напрыклад, пра Ганцавіцкі раён, пра большасць вёсак Лунінецкага (асабліва ў Мікашэвіцкай зоне)? Тут ніхто і паняцця не мае аб «палескай мове». А як быць з раёнамі Гомельскага Палесся?»

Пагаджаючыся з Н. Гілевічам у тым, што гэтая «лінгвістычная» шуміха толькі на першы погляд здаецца недарэчнай гульняй, а на самай справе ставіць сваёй мэтай расцягнуць нашу нацыю, А. Каўко з болей піша пра тое, што пры існуючых адносінах да беларускай мовы можа наступіць час, калі і расколваць, расцягнуць не будзе чаго.

«У шэрагу раёнаў Палесся, — гаворыць ён, — беларуская мова практычна не знаходзіць сёння прымянення. У Пінску раённая газета выходзіць на рускай мове. Быў час, калі абласная газета ў Брэсце выпускалася на рускай і беларускай мовах, але потым беларускае выданне спыналася як нерэнтабельнае. Амаль паўсюдна пазнікалі шыльды на беларускай мове, дарожныя ўказальнікі. Больш таго, калі чалавек загаворыць на беларускай мове, дык на яго глядзяць, як на прышэльца з іншай планеты... Вельмі далёкае ад дасканаласці выкладанне роднай мовы і літаратуры ў школах. Значнага паліяпшэння вымагае работа бібліятэк па прапагандзе беларускай кнігі. І на гэтым фоне ванданіна

адкрывальнікаў «літаратурнай палескай мовы» не толькі недарэчная, але і шкодная».

Праходчык «Саюзнахтаспецрамбуда» Фёдар Іванавіч Селівончык з Мінска ў сувязі з артыкулам Н. Гілевіча прыгадаваў ў лісце адзін з тэлевізійных выпускаў «Ліры», у часе якой ішла гаворка пра «палескую мову». Ф. Селівончык успамінае:

«Слухаў я хлопцаў, тое, як яны данавалі права на існаванне другой літаратурнай мовы, і думаў: чаго вы, хлопцы, дамагаецеся? Сваю мясцовую гаворку ўзвесці ў ранг нацыянальнай мовы? Ці разумна гэта? Больш за ўсё мяне здзіўляла пазіцыя аднаго беларускага крытыка, які браў удзел у перадачы. Прозвішча ў яго запамінальнае — Міхась Тычына. Дзіўна ў яго пазіцыя, даруцьце. Крытык — гэта ж нешта як суддзя. Ад яго і чынаў адпаведнага меркавання. А пачуў такое: «Спачатку я не зразумеў, а пасля, калі пабыў у тых краях некалькі дзён у камандзіроўцы ды паслухаў і наслухаўся людзей, то мне такой зразумелай і прыгожай падалася гэтая мова, што я ў захапленні ад яе». Няўжо і іншыя беларускія пісьменнікі так думаюць?»

Не бярэм гаварыць за ўсіх пісьменнікаў, бо, памятаем, былі і такія, што бласлаўлялі публікацыі М. Шаляговіча, не надаючы ім, відаць, асаблівага значэння. А вольна чытачы амаль аднадушныя ў сваіх меркаваннях. І тыя, лісты якіх мы ўжо згадвалі, і іншыя. Скажам, настаўнік са Жлобіна Мікалай Васільевіч Шуканаў («Я выступаю за адзіную Беларусь, за адзіную нацыянальную мову»), інвалід працы з Глыбокага Аляксандр Уладзіміравіч Бабіч («Несумленна было б заставацца пасіўным назіральнікам тэндэнцыйных свярджэнняў аб існаванні ў Беларусі палескай мовы, якую сёй-той супрацьпастаўляе беларускай мове. М. Шаляговіч і «ніж з ним» тарапедуюць адзінства беларускага народа, яго гістарычнай і культурнай спадчыны, ажыццяўляюць нейкую дыверсію...»), старшы навуковы супрацоўнік Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР Віктар Сцяпанавіч Цітоў («Рух за прызнанне дыялектнай мовы Заходняга Палесся нароўні з беларускай літаратурнай мовай не такі бяскрыўдны, як можа паказацца маладасведчанаму чытачу. Перад намі вызначаная тэндэнцыя (а мо і прадуманая стратэгія), якая вядзе да перагляду этнічных і адміністрацыйных (міжрэспубліканскіх) межаў»).

«Этнічныя і адміністрацыйныя межы» В. Цітоў, дарэчы, згадвае нездарма. Аказваецца, сёй-той ставіць аб іх пытанне. Віктар Сцяпанавіч даслаў у рэдакцыю і крпію свайго адказу на ліст аднаго жыхара Брэста, які піша ва ўрадавыя і партыйныя інстанцыі, свярджаючы, што, на яго думку, мяжа рассялення беларусаў і ўкраінцаў «праходзіць па Ясельдзе — Прыпяці — Гарыні», што «ў паўднёвай частцы Брэсцкай вобласці жыве карзіны ўкраінскі народ».

Есць у пошце і лісты (іх усяго тры), якія адрозніваюцца ад папярэдніх. Вольна, скажам, ліст кандыдата фізіка-матэматычных навук, старшага навуковага супрацоўніка НДІ прыкладных фізічных праблем імя А. Н. Сеўчанкі БДУ імя У. І. Леніна Віктара Іванавіча Навуменкі. Не аспрэчваючы цалкам сказанага Н. Гілевічам, аўтар ліста разам з тым многае бярэ пад сумненне. Ён спрабуе разглядаць праблему шырока, каменціруе «Карту рассялення беларускага племя» акадэміка Я. Х. Карскага, разважае пра адметнасці гістарычнага працэсу складвання літаратурнай мовы наогул і беларускай у прыватнасці, пра пятаны ўтварэння новага народа і нацыі і г. д.

(Працяг на стар. 10—11).

Віншуем!

7 сакавіна спаўняецца 70 год з дня нараджэння Аляксея Слесарэнікі. З гэтай нагоды праўленне СП БССР накіравала яму прывітальны адрас з пажаданнем новых кніг, добрага здароўя. У хуткім часе на паліцах кнігарняў з'явіцца новая кніга А. Слесарэнікі, прадмову да якой напісаў Васіль Быкаў, адзначыўшы, у прыватнасці, што «у таленце Аляксея Слесарэнікі надзвычай удала спалучаюцца ягонае артыстычнае дараванне, любоў да роднага слова з даволі адметна выражаным літаратурным дарам».

Супрацоўнікі «ЛіМа» зычаць юбіляру новых творчых поспехаў і ўсяго самага лепшага ў жыцці.

3 сакавіна споўнілася 70 год з дня нараджэння пісьменніка Міколы Татура. З гэтай нагоды праўленне СП Беларусі накіравала юбіляру прывітальны адрас з пажаданнем добрага здароўя, плёну ў творчай працы.

Супрацоўнікі «ЛіМа» далучаюцца да гэтых пажаданняў.

3 пошты аддзела музыкі

РЭКЛАМА—РУХАВІК МАСТАЦТВА

Кожны сезон калектыў Дзяржаўнага камернага аркестра БССР абмяркоўвае на сходах свае праблемы, і сярод многіх — праблему рэкламы. Гаварыць тут ёсць пра што: колер канцэртна-тэатральных афіш пераважна сіне-чырвоны, часта няма мастацкага афармлення. Калі праехаць, скажам, па Мінску і паглядзець афішныя стэнды, уражанне будзе такое, як ад вялізнай дошкі аб'яў. Высакаякасныя мастацкія афішы, шматколёрныя плакаты сустракаюцца рэдка, хутчэй за ўсё — у сувязі з эстраднымі калектывамі. Эстрада не шкадуе грошай на рэкламу. У класічнага мастацтва становішча іншае. Напрыклад, у нашым аркестры за дваццаць гадоў існавання было ўсяго тры рэкламныя плакаты — атрымліваецца, адзін у сем гадоў, але ж творчы склад аркестра змяняецца за такі час значна, ды і дырыжоры ў нас у апошнія гады на доўга не затрымліваюцца. Вось і маем тое, што, прыязджаючы ў Венгрыю, мы прывозім плакат з дырыжорам Ю. Цыруком на фота, а на сцэне за пультам стаіць В. Катаеў. На гастролях па Волзе здзіўляем публіку, якая бачыць на канцэртах чарговага кіраўніка нашага аркестра А. Палінічу, — бо на плакатах, расклееных па горадзе, — прозвішча ягонага папярэдніка, дырыжора І. Галаўчына. Можна, вядома, і ўсміхнуцца з прычыны ўсяго гэтага, але, калі гаварыць строга, — гэта тыповая фальсіфікацыя.

Узоры добра выкананых плакатаў і афіш можна ўбачыць у фаязі філармоніі (рэклама «Песняроў», «Харошак»), у тэатры оперы і балета. Значыць, такія плакаты можна рабіць, а калі яны не робяцца, дык нехта тут вінаваты, і страчваюць ад гэтага і глядач, і мы, выканаўцы.

Вось зусім свежы прыклад.

Прэм'ера балета С. Пракоф'ева «Рамэа і Джульета» стала падзеяй у нашым мастацтве. Скажаце, беларускі балет сёння на ўздыме, у яго і так аншлагі і не трэба, маўляў, рэкламаваць?.. А павучыцца б тут у заходніх калег! Гляньце: у іх чым вышэйшы ўзровень саліста ці калектыву, тым вышэйшы ўзровень рэкламы. Здаецца, няма патрэбы рэкламаваць рок-зорку Майкла Джэксана, аднак якія відэакліпы здымаюць з яго ўдзелам. Думаю, і афішы ягоных канцэртаў такія, якія не сніліся ні А. Пугачовай, ні «Віртуозам Масквы». Дык вось, прэм'ера «Рамэа і Джульеты» ў пастаноўцы аднаго з вядучых балетмайстраў краіны В. Елізар'ева рэкламуецца тым жа чырвона-сінім колерам. Вядома, жыхары Мінска, якія не наведвалі гэты спектакль, кінуўшы вокам на рэкламны шчыт, не адчуваюць свята адметнай тэатральнай прэм'еры. А добрая ж афіша — гэта адзін са спосабаў эстэтычнага і патрыятычнага выхавання. Хіба не важна, каб мінчане ганарыліся тым, што менавіта ў іхнім горадзе жывуць і працуюць шырока прызнаныя салісты, мастацкія калектывы? Акрамя таго, прыгожая рэклама аздабляе горад.

Добра, што ў Мінску пачалі так кідка і настойліва рэкламаваць прамысловыя тавары. Трэба, каб афішы і плакаты, якія рэкламуюць наша роднае беларускае мастацтва, таксама ўпрыгожвалі вуліцы, прываблівалі чалавека, давалі эмацыянальны зарад.

Важная частка рэкламы — буклеты і праграмы спектакляў і канцэртаў. Зноў жа, не магу не спаслацца на замежны вопыт: першае, што сустракае наведвальніка на выстаўцы, у аэрапорце, у гасцініцы, на канцэрце, — гэта буклеты, яркія, кідкія, надрукаваныя на выдатнай паперы, з цудоўнымі фота-

здымкамі. (Мінчане могуць згадаць тут свежы прыклад — выстаўку «Інфарматыка ў жыцці ЗША»).

А што ў нас у канцэртнай зале філармоніі? Стандартная праграма ў выпушчанай цэкалькі гадоў назад вокладцы, ды і то надрукавана на ёй: «Зала камернай музыкі». Ці ж дапаможа такая праграма зрабіць наведанне філармоніі святочным і запамінальным, тым больш для слухача, які бывае на канцэртах толькі два-тры разы на год? Лепш выглядаюць праграмы ў Дзяржаўным тэатры оперы і балета БССР, ды зноў жа — якасць друку пакідае жадаць лепшага!

І яшчэ — пра рэкламу на старонках друку. Так мала ўвагі надае прэса нашаму музычнаму мастацтву! Вядома, што пасля кожнага матча мінскага «Дынама» многія штотдзённыя газеты па гарачых слядах публікуюць рэпартажы пра гульні любімай каманды. Пра «блугучыя» канцэрты, спектаклі, прэм'еры калі і можна прачытаць, дык у лепшым выпадку праз два тыдні, а то і праз некалькі месяцаў. Ці патрэбны такія рэцэнзіі ўвогуле — можна засумнявацца. А вось тое, што трэба больш актыўна рэкламаваць нашых лепшых майстроў сцэны і музыкантаў, змяшчаць гутаркі з імі, аператыўныя інтэрв'ю ў масавай перыядыцы, — здаецца, само сабой зразумела. Пра тое, куды паедзе той альбо іншы футбаліст, даведваемся з прэсы, а пра нашы гастрольныя маршруты ведаюць толькі работнікі філармоніі і тэатраў. Даўно наспела неабходнасць выпуску што-тыднёвіка «Адпачынак у Мінску» (пакуль маем толькі «Кінонедзелю...»).

Мне думецца, было б няблага, калі б у нашых газетах пастаянна выступалі каментатары і ў духу перабудовы адкрыта выказвалі сваю ўласную думку, няхай нават памылковую, але сваю. І няхай будзе шмат думак — гэта ж здорава, чытачу захочацца схадзіць — паглядзець, паслухаць самому, разабрацца, што да чаго.

Нядаўна я звярнуўся наконце рэкламы да людзей, якія не пасрэдна займаюцца гэтымі пытаннямі. Намеснік дырэктара па арганізацыі гледача Дзяржаўнага тэатра музычнай камедыі БССР Галіна Міронава расказала:

— Складана рэалізаваць задуму ў сферы рэкламы. Бо да працы над рэкламай далучаны

не толькі тэатр, — гэта творчая садружнасць многіх арганізацый. Хацелася б, каб праграмы на кожны спектакль друкаваліся на загатоўках рознага колеру — наша мастацтва жыццярэаднае, — асабліва гэта датычыць дзіцячых спектакляў. Каларовыя плакаты ў нас ёсць, але, на жаль, яны зроблены на дрэннай паперы і якасць друку пакідае жадаць лепшага. Відаць, праблема тая ж, што і ў філармоніі. Магчыма, ёсць сэнс арганізаваць кааператыву па рэкламе.

А вось што сказаў галоўны рэдактар рэкламна-выдавцкага аддзела Беларускай дзяржаўнай філармоніі Міхаіл Ганкін:

— Па-першае, дрэнна, што мы не маем уласнай друкарні, мала таго — не замацаваныя за пэўнай друкарняй. Праграмы нам адмаўляюць друкаваць з-за таннасці заказу, а таксама з-за неабходнасці хуткага вырабу: часта аб рэпертуары выканаўцаў мы даведваемся літаральна ў дзень канцэрта. Адсутнасць каларовых плакатаў па рэкламных тумбах і стэндах — гэта, паверце, не толькі наша віна. Прычына ў тым, што расклейкай плакатаў і афіш займаецца арганізацыя пры гарвыканоме і шмат плакатаў не даходзіць да стэндаў, іх разбіраюць і расцягваюць да таго, як яны з'яўляюцца там. І чым прыгажэйшыя плакаты, тым радзей іх можна ўбачыць у горадзе, прычым гэта тычыцца не толькі Мінска. Даходзіць да таго, што нашы адміністратары расклеіваюць афішы самі, і для таго, каб не зрываўся, рэжучы тры плакаты на часткі і часткамі прыклеіваюць.

Галоўны адміністратар ДАВТа БССР Алена Стэфановіч дадала:

— Нашы беды — гэта беды многіх тэатраў: недахват паперы, фабрыкі каларовага друку не бяруць заказы на малыя колькасці плакатаў, а афішы мы друкуем у друкарні «Во славу Родины», бо наша афіша большага фармату і ў іншых месцах яе не робяць. Дык вось, і гэтая друкарня часта загружана ўласнымі заказамі...

... Беручыся за гэтыя пататкі, я думаю паразважаць і наконце аналагічных праблем у мастакоў, архітэктараў, тэатралаў. А потым падумаць: можа, адгукнуцца на мой допіс тыя, каго хвалюе гэтая праблема, і тыя, ад каго залежыць яе вырашэнне?

Пакуль жа маю прапанову: няхай у кожнага тэатра і філармоніі будуць у горадзе ўласныя рэкламныя шчыты. І, думаю, настаў час адкрыць друкарню для выпуску друкаванай прадукцыі ўсіх нашых канцэртна-відовішчых устаноў.

Аляксандр МІЛЬТО, артыст Дзяржаўнага камернага аркестра БССР.

«НЕБАЧАЛІВАСЦЬ ЦІ... БЕЗАДКАЗНАСЦЬ?»

(Пачатак на стар. 9).

Аднак, падалося, зводзіць ён усё да таго, каб сказаць, што, маўляў, не будзе вялікай бяды, калі «асобная этнічная група беларусаў, не горшая за гасконцаў, будзе мець сваю пісьменнасць».

Альбо вось ліст з горада Луцка, што на Валыні, — ад выкладчыка Г. Л. Аркушына. Папікуўшы Н. Гілевіча за тое, што ў ягоным артыкуле «больш эмоцый, чым аргументаў», што застаецца, маўляў, невядома, супраць каго выступае аўтар, што артыкул нібыта напісаны не толькі з тонкай іроніяй, але і з «грубым сарказмам», а то і «проста са здэкама», лімаўскі чытач з Украіны раптам пачынае сцвярджаць, што «для пісьменніка (і не толькі для яго аднаго ў Беларусі) усё, што знаходзіцца ў межах БССР, беларускае: фальклор, гаворкі, насельніцтва...», што «гаворкі поўдня цяперашняй Брэсцкай вобласці (Берасцейшчыны) — украінскія», што тая акалічнасць, «што ўсё насельніцтва Берасцейшчыны запісана беларусамі, яшчэ нічога не значыць, бо іх жа так запісалі», і г. д.

У канцы ліста Г. Аркушын піша, што ён не належыць да «заўзятых» прыхільнікаў «палескай мовы», што многія «польскія» словы яму здаюцца штучнымі,

што ён выступае і супраць шмат чаго іншага, але, маўляў, не прымае «і такое выданне дыскусіі, якім пакарыстаўся пісьменнік Ніл Гілевіч, бо гэта ніколі не прывядзе да вырашэння пытання аб «палескай мове». Вось так. Для чытача, аказваецца, такое пытанне існуе. Але ж уся справа ў тым, — і артыкул Н. Гілевіча найперш пра гэта, — што пытанне гэтае надуманае, беспадстаўнае, правакацыйнае.

Адгукнуўся на публікацыю артыкула Н. Гілевіча і настаўнік, краязнаўца і літаратар са Слуцка Р. Родчанка. «Квінтэсэнцыя» ягонага ліста заключана, бадай, вось у гэтых радках:

«Палешукі, якія жывуць на землях паўднёвай Слуцка, не маюць патрэбы пісаць творы на сваім дыялекце. Аб гэтым ісцрава сведчыць вопыт палешука з гэтага рэгіёна Палесся Івана Мележа. А што датычыцца палешукоў з-пад Пінска і Брэста, то многія з іх паходзяць ад ляхаў. Яцвягі ж, наколькі мне вядома, не славянскае, а балтыйскае племя. У апошнія стагоддзі яны нібыта зніклі, растварыліся, асіміляваліся, але... Але нішто не знаека бясследна. І ці не ёсць спроба маладых ляхаў стварыць сваю літаратурную мову спробай гэтага племені «людзьмі звацца?»».

Пры ўсёй павазе да Рыгора Віктаравіча, нашага даўняга чытача і аўтара,

да яго літаратурна-краязнаўчых пошукаў наўрад ці можна ўсур'ёз успрымаць вось такія «палёты» яго фантазіі.

А на завяршэнне — ліст, а па сутнасці артыкул журналіста, супрацоўніка маладзечанскай аб'яднанай газеты «Святло камунізму» А. Манцэвіча «Блазнам будзеш!». Думецца, ён у нечым дапаўняе пошту адной лімаўскай публікацыі, а заадно і надае нашай гаворцы своеасабліваю, трохі нібы іранічна-гумарыстычную «падсветку».

БЛАЗНАМ БУДЗЕШ!

Адразу скажу: я з цікавасцю ўчытваўся і ўчытваюся ў вершы, напісаныя на палескай гаворцы. Ці то ў «Чырвонцы», ці то ў беластоцкай «Ніве». На што здатнае слова, што яно можа? І, ведаецца, без асаблівай цяжкасці разумею напісанае.

Але вось разгарнуў «Чырвоную змяну» за 13 снежня мінулага года. Сёмай старонка — чацвёрты выпуск так званых «Балесаў Палесся». Тут ужо штосьці іншае. Аказваецца, раблю для сябе адкрыццё, вялікі польскі паэт, сын нашай наваградскай зямлі А. Міцкевіч кажаў пра палескую мову, уважаючы яе за найбольш самабытную з усіх славянскіх моў. Аказваецца, калі верыць словам Міцкевіча ў інтэрпрэтацыі выдаўцоў «Балесаў», на палеска-пінскай, а не на беларускай мове былі напісаны статут Вялікага княства Літоўскага.

Аўтары «Балесаў» сцвярджаюць, што А. Міцкевіч лічыў сваёй радзімай Літву. Але яны і вялікі паэт укладаюць у гэтае слова розны змест. Для А. Міцкевіча Літва — гэта Наваградчына, гэта ў рэшце рэшт Беларусь. У «Пане Тадэвушы» паэт ужываў назву Літва і для таго,

адзначым, каб падкрэсліць права на самастойнасць лёсу сваёй роднай старонкі. Да Літвы ён адносіў і землі Пінскай, поўдня Мінскай губерняў.

Што тычыцца мовы статута, дык, вядома ж, яна адрознівалася ад нашай сучаснай літаратурнай мовы. Магчыма, у ёй у той ці іншай ступені адбіліся рысы родных гаворак складальнікаў законаў. У іншых пісьмовых помніках, Баркалабаўскай хроніцы, напрыклад, іншыя адрозненні. Але ўсё гэта галіны аднаго дрэва — тагачаснай беларускай літаратурнай мовы. Мовы, якая пазней, у Рэчы Паспалітай, страціла сваё становішча, якая выкаранялася з ужытку афіцыйнымі ўладамі Кароны. Мовы, без якой, мабыць, сёння не было б і сучаснай беларускай пісьменнасці.

Традыцыі нашай літаратуры сапраўды ідуць больш ад фальклору. Гэта адчуваецца і ў прозе, асабліва ж — у паэзіі. Але пачтайце Максіма Багдановіча. Хіба яго творы не прасякнуты скарынінскім духам, скарынінскім гуманізмам? Хіба той манах, што скліўся над летапісам, не наш папярэднік?

Давайце не раз'ядноўвацца па дыялектных прыкметах, а аб'ядноўвацца па прыналежнасці да аднае літаратурнае мовы, аднаго народа. Хаця... Хаця Мыкола Мынзар (ці не той самы Шалыгоўчыч?) лічыць, што варта было б яму і іншым палешукам запісацца ў нашарэце і ў час перапісу палешукамі, а не беларусамі і не ўкраінцамі.

Пастараюся перакласці, наколькі гэта магчыма, нататку М. Мынзара «Чому ны палешуком?» з таго ж нумару «Чырвоннай змены».

«Пытанне народных меншасцяў вельмі вострае. Мусяць, няма той газеты ці часопіса, дзе б хаця троху не іранізавалі гэтыя праблемы. Бо шмат якія народы

ПЫТАННЕ: ШТО ДАЛЕЙ?

«І БЫЎ ДЗЕНЬ» А. Дударова на сцэне
Акадэмічнага тэатра імя Якуба Коласа

Новая п'еса А. Дударова — далейшы крок у развіцці драматычнага таленту аўтара. Яе структура ўсё тая ж, дударавская, але яна патрабуе якасна іншага, глыбейшага і больш англітычнага рэжысёрскага вырашэння. Гэта, калі хочаце, п'еса-загадка, за тэкстам якой схавана значна болей, чым мы бачым «на паверні».

Рэжысёр В. Мазынікі паспрабаваў наблізіцца да разгадкі гэтай п'есы, адчуць схаваную ў ёй маральную выснову. Здавалася б, усё проста: на гарадскім сметніку жывуць людзі, бадзяткі, у якіх няма роднага дому, даху над галавой, сям'і. Тут яны знайшлі ў напаяўражанай хаціне пры-

тулак, тут, вядома, свае законы існавання. Матуля дому, хаты, гнязда прысутнічае і ў афармленні спектакля, якое нагадвае спектакль «Вечар» таго самага тэатра. Натуральна, першая задача рэжысёра і ўсяго творчага калектыву — высветліць, зразумець, чаму гэтыя людзі апынуліся тут, на звалцы. Жыццё ў кожнага з персанажаў А. Дударова складалася не лепшым чынам, і не заўсёды вінаватыя ў гэтым толькі абставіны. Але В. Мазынікі і акцёры-колесаўцы падкрэсліваюць, што многія з гэтых людзей свядома адмовіліся ад звыкллага ў нашым уяўленні жыцця, не захачелі існаваць — млява, блякла, без сапраўднай карыснай справы, без

вялікай мары, без ідэалаў.

Рэжысёр спрабуе ўскрыць яшчэ адзін пласт, глыбока схаваны ў гэтым драматычным матэрыяле — паказаць «томленне духа» сваіх герояў, каб глядач адчуў матыў іх пакаяння — пакаяння шчырага, якое магчыма толькі аднойчы ў жыцці. Асабліва выразна гэта выявілася ў трактоўцы вобраза Піфагора, якога з бляскам іграе Т. Кожытас. Запамінаецца яго маналог — споведзь былога катэ, які забіваў людзей у жудасныя сталінскія гады. Апраўданы і «адкрыты» трывожны фінал спектакля: шпіль балон з газам, які вось-вось можа выбухнуць... Але што будзе далей? Ці набудзе такое патрэбнае сёння пакаянне стваральную сілу?

Рэжысёрская задума, мяркую, выявілася б з большай выразнасцю, калі б яна знайшла дасканалае і гарманічнае ўвасабленне ў акцёрскім выкананні. Цалкам вяртаюць толькі знешні малюнак Хітрага (Г. Шкуратаў). Яго своеасаблівы «эпатаж», імкненне ўзяць на сябе ролю лідэра акцёр паўнасьцю апраўдвае. Хацелася б пажадаць яму знайсці фарбы для перадачы больш паглыбленай думкі, якую, на мой погляд, нясе Хітра. Вонкава здаецца, што ён апантана жыццям, нават эпікура-

ец, але ж і ў ім не спыняецца напружаная праца думкі: не выпадкова ягоная мара «паляцець высока і далёка, ажно да сонца і ўзраваць яго», а ў канцы спектакля ён прамаўляе як прысуд: «Лепшае становішча чалавека, калі ён мёртвы».

В. Дашкевіч раскрывае свайго Дацэнта паступова, адчуваецца, што гэты чалавек, збегшы ад «правільнага» жыцця, здзейсніў учынак, гэта моцная, валявая асоба. Лічу неабходнай у п'есе і спектаклі сцэну з яго жонкай Вітай (В. Багданава), якую чамусьці скараціў сам аўтар у апошні рэдакцый п'есе і ў спектаклі Рускага тэатра БССР. Праўда, В. Дашкевічу не варты так фарсіраваць «жаіравасць» свайго героя.

Прываблівае шчырай арганічнасцю і Пастушок (М. Краснабаеў), хоць яго сцэнічнае існаванне магло б быць вытрымана і ў пэўным ірэальным малюнку. Рэжысёру варты пашукаць больш трывалых узаемасувязей астатніх персанажаў з такім Пастушком. Неадзначаны малюнак складанага персанажа — Русалкі — стварае Г. Букаціна. У дуэце з Афганцам (А. Фралюў) яна саліруе, вядзе за сабой партнёра. А ў самага Афганца атрымаліся моцнымі так званыя «зоны маўчання». На жаль, яго мана-

лог пад час сутычкі з «брыгадзістамі» атрымаўся «змазаным», раскрыць душэўныя зрухі героя не ўдалося. Між тым глядачу трэба выразна і тачуць, і перажыць тое неверагодна жахлівае, што адбылося там, у Афганістанце...

...У поўныя ўнутраных супярэчнасцей і спрэчак аб жыцці і сэнсе існавання будні гарадскога сметніка раптам урываюцца нейкія «бравыя хлопчыкі», якія назвалі сябе «брыгадзістамі».

Бяздушнасць, дзіваванне са сваёй фізічнай сілы, танная, знешне «правільная» фразеалогія — ад усяго гэтага робіцца страшна. Р. Шацько (Брыгадзіст) іграе сваю ролю даволі тонка, псіхалагічна пераканаўча, арганічна апраўдваючы персанаж, і гэта выклікае ў глядачоў адпаведную эмацыянальную рэакцыю. Такі ж і яго паплекнік Верны (А. Брысь). Не хочацца верыць, што наша будучыня за такімі, як Брыгадзіст і Верны. Маральная перамога над імі Афганца і ў спектаклі, і ў п'есе А. Дударова яшчэ не азначае, што тэндэнцыя развіцця грамадства выяўлена, і ўсё будзе добра. Прынамсі, так чытаецца ў фінале тое, што хацелі сказаць коласаўцы, чытаецца як сур'ёзнае, трывожнае пытанне.

Ванкарэм НІКІФАРОВІЧ.

«ЛІМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

Пра самае надзённае

Нядаўна на курсах Беларускага савета прафсаюзаў у Мінску прайшлі заняткі вялікай групы кіраўнікоў прафсаюзных устаноў культуры з усеай распублікі. У час заняткаў адбылася сустрэча слухачоў курсаў з кіраўнікамі міністэрства, ведамстваў, грамадскіх арганізацый. На сустрэчы выступілі старшыня праўлення СТД БССР, народны артыст рэспублікі М. Яроменка, намеснік міністра культуры БССР У. Мацвееў, намеснік старшыня праўлення Беларускага фонду культуры Л. Валлеў, намеснік старшыня Дзяржабеспячэння БССР Л. Ашмян, намеснік старшыня праўлення Музычнага таварыства рэспублікі Т. Курыла і іншыя.

Шматлікія пытанні слухачоў тычыліся самых надзённых і складаных праблем, якія назапасіліся ў рабоце клубных устаноў. Гэта і праблемы пераходу прафсаюзных устаноў культуры на гаспадарчы разлік, і праблемы забеспячэння самадзейных калектываў фальклорнымі інструментамі, якіх зараз востра не хапае, і праблемы, звязаныя з новымі ўмовамі кіна-відеапракату, а ў першую чаргу — праблемы развіцця народнай творчасці, за-

хавання традыцый і духоўных каштоўнасцей народа.

Кінапрэм'ера «Мудрамер»

Нядаўна ў сталічным кіна-тэатры «Кастрычнік» рэжысёр В. Панамароў разам з выканаўцам галоўнай ролі В. Тарасаўым прадставілі новую двухсерыйную камедыю «Мудрамер» паводле аднайменнай п'есы М. Матукоўскага (ён, дарэчы, і аўтар сцэнарыя карціны).

Барацьба розуму і глупства, таленту і бюракратызму — у аснове сюжэта фільма, які і яго драматычнай аснове. Але В. Панамароў падкрэсліў, што стужка створана менавіта па матывах п'есы, гэта не экранізацыя драматычнага твора, вядомага глядачу па спектаклі ў Акадэмічным тэатры імя Янкі Купалы. Сапраўды, экранная версія «Мудрамера» нават сюжэтна істотна адрозніваецца ад п'есы. Гэта і амаль дэзэктывны пачатак гісторыі, і ўвядзенне эпізодаў, у якіх па-іншаму трактуюцца матывы існавання сённяшняга бяздушнасці, чыноўніцкага глупства, гэта і фінальная сцэна, дзе ўсе падзеі аказваюцца прывідамі внаходніка Мурашкі. Убачыўшы ў сне, што за жудасна будучыня чакае ягоны дурамер-му-

драмер, якім ён хацеў ашчаслівіць чалавецтва, «Мурашка», топіць яго...

Над стужкай працавалі тансама аператары М. Сянько і А. Кляйменаў, кампазітар С. Бельцоўны (ён дэбютант у кіно), мастак У. Яфімаў і зладжаны анцёрскі ансамбль — В. Тарасаў, Б. Брандуноў, Т. Васільева, С. Станюта, М. Крынічына, У. Конкін.

«Няміга-17» у Рызе

Выстаўна мастаноў творчага аб'яднання «Няміга-17» адкрылася нядаўна ў сталіцы братняй Латвіі — Рызе. Творы жываці і керамікі, усяго каля 90 работ, экспануюцца ў мастацкім музеі «Арсенал». Прадставлены работы А. Цыркунова, Т. Сакаловай, М. Бушчына, А. Кузняцова, Л. Хобатава, З. Літвінавай, А. Кірушчанкі, А. Мацвеева, А. Малішэўскага. Прадстаўнікі ЦК Кампартыі Латвіі, Дырэкцыі музеяў, латышскія калегі-мастакі, а таксама члены Беларускай суполкі ў Рызе «Світанак», віталі ўдзяльнай выстаўкі на вернісажы. У выступленнях адзначаліся высокі мастацкі ўзровень твораў, што экспануюцца, а таксама выказвалася падзяка гасцям з Беларусі за актыўны ўдзел, у ажыццяўленні культурных сувязей паміж братнімі рэспублікамі.

Створана аб'яднанне маладых кінематаграфістаў

Некалькі разоў збіраліся члены праўлення Саюза кінематаграфістаў БССР, Кінафонду БССР і маладыя дзеячы рэспубліканскага кіно, каб вырашыць пытанне аб стварэнні Беларускага аб'яднання маладых кінематаграфістаў.

Нарэшце, 22 лютага маладзёжнае аб'яднанне пачало сваё афіцыйнае існаванне. Асноўная задача БелАМКа, як запісана ў яго статуте, — падтрымка творчых, прафесійных і сацыяльных інтарэсаў маладых кінематаграфістаў. Яны, дарэчы, вырашылі працаваць самастойна, без аператараў і сцэнарыстаў, аператараў, артыстаў, мастакоў, рэдактараў, дырэктараў здымальных груп. На думку членаў аб'яднання, яго дзейнасць не павінна абмяжоўвацца кінавытворчасцю і таму мяркуюцца право-

дзіць сустрэчы, дыскусіі, знаёмствы з маладымі кіно розных рэспублік і краін...

Старшынёй БелАМКа выбраны аператар студыі «Летаніс» С. Бондараў.

Сабраліся ў Новым Двары

Камісія шэфства над вёскай Саюза кампазітараў БССР (кіруе камісіяй музыкантаў Вера Сізно) шэраг гадоў вядзе значную работу па музычным выхаванні школьнікаў. Хлапчункі і дзяўчаткі, што жывуць у вёсцы Новы Двор Мінскага раёна, неаднойчы пабывалі на канцэртах і музычных спектаклях, самі выучылі шмат твораў беларускіх кампазітараў, пасляравалі з калектывамі мастацкай самадзейнасці СШ № 150 г. Мінска і пачатковай школы вёскі Каралёў Стан.

Нядаўна юныя музыканты і іхнія прыхільнікі з усіх трох школ сабраліся ў Палацы культуры саўгаса «Рассвет», у Новым Двары, і наладзілі канцэрт. На гэтай сустрэчы выступілі таксама народны артыст БССР Ю. Семянкіна, музыкантаў В. Сізно, дырэктары навадворскай і каралёўстанскай школ П. Пазняк і Н. Залізна, кіраўнік хору «Ветры» і ансамбля «Вяночан» В. Дабравольна.

Н. ЗАХАРВА.

да апошніх гадоў не мелі мажлівасці не толькі развіваць сваю культуру, мову, звычкі, але нават і называцца сваім родным імем.

Штосці падобнае было і з палешукамі, якіх адносяць і да беларусаў, і да ўкраінцаў. Мову палешукоў як лічылі, так і цяпер многія лічаць за дыялект ці беларускай, ці ўкраінскай мовы. Вядома, не меўшы свайго свабоднага развіцця мова палешукоў засталася бытавой. Нават і цяпер, калі заедзеш на радзіму ў сяло, то ніякую іншую мову, акрамя палескай, не чуеш: ці то завядзеш гаворку з кім дзедам, ці то з малым суседа ці брата.

А раз ёсць нейкая мова, раз яна існуе да нашага часу то, я думаю, што яе можна лічыць за помнік культуры гэтага народа. А каб ён як след захоўваўся — трэба яго як след адродзіць! Гэта значыць — даць мажлівасць людзям палескай зямлі спрыяна называцца сваім імем: палешукамі і палешукамі і не толькі называцца, але і ў пашпартах так запісацца. І самая першая магчымасць у гэтым будзе пад час перапісу насельніцтва на пачатку наступнага года. І хай кожны з нас, улічваючы сваё народнае параднае назавацца тым, кім ён ёсць на самай справе — і хай яго так запішаць.

...адзін з маіх калег па інстытуце, дзе я працую, спытаў у мяне: «Мікола, дык як ты цяпер запішацца, калі цябе спытаюць пра нацыянальнасць? Няўжо палешуком?»

А чаму б і не? Чаму і не палешуком? Найперш, як пісаў У. І. Ленін: «не морочыць саміх сябе, імаць смеласць прызнаць откровенно то, што ёсць».

І ў нас, на Вілейшчыне, Маладзечаншчыне, Мядзельшчыне, ніхто ў вёсках іншай гаворкі не чуе, як гаворку сваёй мясцовасці. На Гродзеншчыне — іншыя слоўцы, інакш будуцца сказы. На Крычаўшчыне ці Мсціслаўшчыне — таксама свая гаворка. І яны, дыялекты, застаюцца бытавымі. Гэта нікога не абражае. Яны сапраўды помнікі культуры. Але ж сказанае не азначае, што зямля беларуская настолькі багатая нацыянальнасцямі, наколькі яна багатая гаворкамі. Досыць з Беларусі тых страт, што многія

яе сыны становіліся небеларусамі на рэлігійнай прыкмеце: каталік — паляк, праваслаўны — рускі.

Між іншым, вяртаючыся да слова русіны (русінамі ў тататцы М. Мынзара называюцца ўкраінцы), нельга не сказаць, што ім абазначаліся тыя ж жыхары старажытнай Літвы, значыць, па сённяшніх разуменнях, беларусы. Згадаем хоць бы Яна Пашкевіча, урывак з верша якога ад 22.VIII.1621 года прыводзіць у сваёй кнізе «Зямля пад белымі крыламі» У. Караткевіч:

Полсна квітнёт лаціною,
Літва квітнёт русчыною.
Без той в Полсце не прабудзеш,
Без сей в Літве блазном будзеш.
Веселі ж се ты, Русіне,
Тва слава нігды не згіне!

Прыводзячы словы, сказаныя А. Міцкевічам у Каледж дэ Франс у Парыжы, «Балесы» свядома абмежаваліся адной, і то па-свойму пракемаціраванай, цытатай. А чаму б аўтарам старонкі не ўспомніць, што пэнт казаў і наступнае: «На беларускай мове, якую называюць «на беларускай мове, якую называюць русінскай... гаворыць каля дзесяці мільянаў чалавек; гэтая самая багатая і самая чыстая гаворка, яна ўзнікла даўно і цудоўна распрацавана».

Значыць, аб беларускай мове апавядаецца і ў раней згаданай цытаце. Аб беларускай!

Ды і ці ўяўляе сабой нешта адзінае палеская гаворка? Як жа быць з гомельскім Палесем? Мая жонка, ураджэнка Акцябрскага раёна, не прызнала ў мове «Балесаў» сваю родную — адклала газету. А на Гомельшчыне ёсць яшчэ Мазырышчына, ёсць Рагачоўшчына, ёсць Лоевішчына... І ў кожным кутку людзі размаўляюць па-рознаму. Чаму на існаванне сваёй «літаратурнай» мовы маюць права толькі пішчкі ды іхнія

суседзі? І ці ўсе яны згодныя з М. Шаляговым?

Успамінаю даўно, у часы вучобы ў Мінскім радыётэхнічным інстытуце, размову з сябрам Пятром Мамановічам. Працавалі мы тады «на бульбе» ў Докшыцкім раёне. Літоўцы (таксама цікава!) вёска тая называецца.

— Пятро, ты з Палесся, са Століншчыны, а як добра па-беларуску размаўляеш.

— Так, са Століншчыны я, з вёскі Рубель, ці не самай вялікай вёскі ў раёне, мо нават большай за сам Столін. Людзі ў нас прыгожа гавораць — заслухаецца. А ўсё гэта наша родная беларуская мова. Праўда, вёскі між сабою розніцца словам, выразам. У адной скажуць брома, у другой — брама. Але ж мы беларусы. Як бачыш, нават на Віцебшчыне лёгка можам паразумецца.

Паразумецца, размаўляючы на агульнай для нас — літаратурнай беларускай мове. Агульнай — і не менш роднай, чым свой дыялект.

Відаць, так склаўся лёс беларускі. Падзеленыя балотамі, пазбавленыя магчымасці пастаянна кантактавацца, вёскі фарміравалі, шліфавалі ў вуснай пэўназначнай народнай творчасці, песнях, абрадах сваё слова, сваю часцінку агульнанацыянальнай беларускай мовы. Дык што, сёння, калі беларуская інтэлігенцыя, моладзь б'юць трывога наконт збярэжэння, развіцця, адроджэння многіх нацыянальных традыцый, мы пойдзем за М. Шаляговым, аб'яўляючы (вынаходзячы!) новыя нацыянальнасці, новыя мовы? Збіраць, шанавань і спяваць народныя песні, усведамляць звычкі і звычкі людзей кожнага кутка Бацькаўшчыны. Што край — то звычай, кажуць у нас. Але

ніколі і нідзе не будзе ў пашане такі звычай, які супрацьстаўляе народнаму, альбо дзеліць адзін народ, карыстаючыся, часам, звычайнай фальсіфікацыяй гісторыі. Як гэта здарылася і ў чацвёртым выпуску «Балесаў Палесся».

Да фальсіфікацыі блізка і яшчэ адзін з прыёмаў «Балесаў». У рубрыцы «Талахы» (?) паведамляецца, што нібыта «Комсомольская правда» за 30 кастрычніка мінулага года паведала на ўвесь Савецкі Саюз пра тое, што «Полісся» займела афіцыйны статус. Разгарнуў падшыўку «Комсомолкі». Пад загалоўкам «Чыталі?» каротка, літаральна ў двух словах, перадаецца змест нататкі самага М. Шалягоўска, надрукаванага напярэдадні ў «Знамени юности». Ай жа й маладзі!

Цалкам падзяляю пафас выступлення Н. Гілевіча. Шкада толькі, што Ніл Сямёнавіч не назваў «аднаго амбітнага маладога чалавека». Хаця, можа, не толькі ў Шалягоўска справа.

А. МАНЦЭВІЧ,
журналіст.

г. Вілейка.
Р. С. Нядаўна быў у Светлагорску. Спытаў у карэннага палешука Якава Ігнатавіча, рабочага завода штурчана валанна:

— Якаў, не здзіўляйся, калі ласка, але — хто ты па нацыянальнасці?

— Беларус, — усё ж здзіўляўся мой суразмоўца. — А што такое?

— Ды, кажуць, палешуком табе трэба было б запісацца.

— Хто гэта глупства такое нажа? Не чуў такога...

Вось так. Зноў успомніліся словы Яна Пашкевіча: «Блазном будзеш! Адно са значэнняў слова БЛАЗЕН «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы» падае так: МАЛАДЫ ЧАЛАВЕК НЕСУР'ЕЗНЫХ ПАВОДЗІН».

А. М.
Аддзел пісьмаў і грамадскай думкі «ЛіМа».

Беларусы: колькі і дзе?

(Пачатак на стар. 5).

Публікацыі гэтага цэнтра — так званы «Мюнхенскі беларускі зборнік» — носяць выразна антысавецкі характар.

У Еўропе існуе таксама Беларускі інстытут культуры і навукі на Захадзе. (ён знаходзіцца ў Рыме, выдае часопіс «Факел»), факультэт славістыкі ўніверсітэта ў Капенгагене. У Канадзе дзейнічае Асацыяцыя канадскіх славістаў, Беларускі канадскі саюз у Таронта. У ЗША трэба адзначыць Беларускі цэнтр у Чыкага. Есць таксама яшчэ некалькі падобных арганізацый і выданняў.

Нельга сцвярджаць, што ўсе публікацыі пералічаных беларускіх арганізацый носяць адкрыта рэакцыйны, антыкамуністычны характар. Тым не менш, значная частка іх скіравана на тое, каб сказіць рэальнае становішча беларусаў у савецкім грамадстве, стварыць у чытача думку, што беларусы менавіта ўдалечыні ад сваёй Радзімы нарэшце знайшлі сваё шчасце, захавалі асноўныя рысы беларускай нацыянальнай культуры.

Пра нашых суайчыннікаў за мяжой мы, на жаль, не маем усёй інфармацыі, якая нас цікавіць. Але, тым не менш, некаторыя высновы аб іх адрозненні, скажам, ад іншых славянскіх народаў можна зрабіць. Па-першае, замежныя беларусы, калі можна так сказаць, вызначаюцца імкненнем да кампактнага рассялення. Так, напрыклад, у Злучаных Штатах Амерыкі ёсць населеныя пункты, дзе больш за палову насельніцтва складаюць беларусы (у штаце Айова знаходзіцца горад Су-Сіці, 80 працэнтаў насельніцтва якога складаюць выходцы з былой Капыльскай воласці і самога Капыля). Таксама можна адзначыць, што за мяжой беларусы часцей, чым рускія, сяліліся калоніямі ў сельскай мясцовасці, хоць у той жа час большая частка беларусаў жыве ўсё-такі ў гарадах: Нью-Йорк і Вашынгтон у ЗША, Буэнас-Айрэс, Санта-Фе, Расарыя — у Аргенціне, Беласток у Польшчы. Цікава і тое, што беларусы за мяжой больш хутка, чым іншыя славянскія народы, моўна і этнічна асімілююцца, але асімілююцца ў першую чаргу з палякамі і рускімі.

На жаль, яшчэ раз хочацца гэта адзначыць, ніхто падобнымі даследаваннямі не займаўся. Больш таго, дакладна не вызначана агульная колькасць беларусаў, якія жывуць у іншых краінах. У адпаведнасці з нашай статыстыкай на 1959 год, за мяжой жыло прыкладна 130 тысяч беларусаў. Аднак з тых жа крыніц вынікае, што толькі ў Польшчы было ў 1957 годзе 200 тысяч беларусаў. Праўда, усяго праз два гады ў Польшчы колькасць беларусаў ацэньвалася ўжо ў 100 тысяч чалавек. Ніякімі палітычнымі ці дэмаграфічнымі прычынамі такое рэзкае зніжэнне не растлумачыць. Думаецца, што гэтую

розніцу можна вытлумачыць імкненнем савецкай статыстыкі ўсяляк паменшыць колькасць беларусаў (рускіх, украінцаў і г. д.) за мяжой. У тым жа 1959 годзе налічвалася 10 тысяч беларусаў у Канадзе, 10 тысяч — у ЗША, 5 тысяч — у Аргенціне, 2 тысячы — у Вялікабрытаніі.

Асобна варта спыніцца на колькасці беларусаў у Польшчы. Адно савецкія крыніцы прыводзяць лічбу 150 тысяч, другія — 160 тысяч. У матэрыялах жа польскай статыстыкі, апублікаваных у часопісе «Ніва» — друкаваным органе беларусаў, якія жывуць у Польшчы, прыводзіцца лічба 376 тысяч. Столькі беларусаў жыло ў Польшчы ў 1967 годзе, галоўным чынам у Беластоцкім ваяводства. Відавочна, пытанне колькасці беларускага насельніцтва ў Польшчы патрабуе больш стараннага даследавання.

На момант перапісу насельніцтва 1979 года беларусаў на ўсім свеце было 9683 тысячы чалавек (у тым ліку ў СССР — 9,5 мільёна чалавек), прычым з гэтай колькасці 180 тысяч жыло ў Польшчы, 10 тысяч — у Канадзе, 20 тысяч — у ЗША, 5 тысяч — у Аргенціне. Звяртае на сябе ўвагу той факт, што колькасць беларусаў у ЗША з 1959 года павялічылася ўдвая. Калі ўлічыць, што за гэты перыяд часу міграцыя беларусаў у ЗША не назіралася, што беларусы зведвалі моцны асіміляцыйны працэс, то растлумачыць гэтае павелічэнне колькасці можна толькі недакладнасцю прыводзімай статыстыкі.

У апублікаванай у 1987 годзе ў Мінску кнізе «Дары данайцаў» (выдавецтва «Беларусь»), сцвярджаецца, што беларусаў на Захадзе жыве каля паўтара мільёна. Нам здаецца, што гэтая лічба моцна завышана. Там жа гаворыцца, што з названай колькасці беларусаў прызналі сваю этнічную сувязь з беларусамі толькі 70—80 тысяч чалавек. Але, па-першае, якое адрозненне паміж беларусам наогул і беларусам, які прызнаў сваю этнічную сувязь з беларусамі? Па-другое, звесткі, прыведзеныя ў кнізе, не пацверджаны спасылкамі на статыстычныя крыніцы. Патрэбна, калі з паўтара мільёна беларусаў, якія жывуць за мяжой, толькі 70—80 тысяч прызналі сваю этнічную сувязь з беларусамі, то як быць з 180 тысячамі беларусаў, што жывуць у Польшчы (па матэрыялах савецкай статыстыкі, дадзеныя ж польскай статыстыкі яшчэ вышэйшыя)?

Кніга «Дары данайцаў» напісана ў той стары «добры» час, калі яшчэ наша краіна не ведала падзей у Нагорным Карабаху і ў Прыбалтыцы; напісана з тых пазіцый, што нацыянальнае пытанне ў Савецкім Саюзе канчаткова вырашана. Гісторыя паказала, што такога легкадумнае стаўленне да нацыянальных адносін дорага каштуе нашай краіне.

Не можам мы пагадзіцца і з

пунктам гледжання, выказаным А. Бажко і В. Пепяляевым у артыкуле «Паўночнаамерыканскія і брытанскія беларусы», апублікаваным у гэтым жа выданні. У ім літаральна ўсе так званыя «перамешчаныя асобы» залічаны ў стан антыкамуністаў, злосных ворагаў нашай Радзімы. Па дадзеных В. Раманоўскага і І. Новікава колькасць жыхароў Беларусі, якія не вярнуліся з фашыскага палону, складала 260 тысяч чалавек. Няўжо ўсе яны былі ворагамі Савецкай улады?

АЦЯПЕР — паспрабуем скласці прагноз колькасці беларускага народа і прагноз нацыянальнага складу насельніцтва Беларусі на 2000 год. Мы ўзялі пад увагу змены нацыянальнага складу насельніцтва рэспублікі толькі за перыяд з 1970 па 1979 год. Разлічым сярэдні прырост насельніцтва асобных нацыянальнасцей на кожны год дадзенага перыяду і пагадзімся, што ён захавецца і надалей, мы лёгка атрымаем колькасць насельніцтва асобных нацыянальнасцей у рэспубліцы ў 2000 годзе. Атрымалася, што ў Беларусі будзе жыць 10772 тысячы чалавек, у тым ліку беларусаў — 8215 тысяч чалавек, або 76,2 працэнта, рускіх — 1588 тысяч чалавек (14,7 працэнта), палякаў — 451 тысяча (4,2 працэнта), украінцаў — 323 тысячы (3,0 працэнта), іншых — 195 тысяч чалавек (1,9 працэнта).

Для складання другога прагнозу нацыянальнага складу насельніцтва рэспублікі на той жа год мы скарысталі больш працяглы перыяд — з 1959 па 1979 год. У выніку атрымаем наступныя лічбы: агульная колькасць насельніцтва рэспублікі ў 2000 годзе — 11084,9 тысячы чалавек, у тым ліку беларусаў прыкладна 8656 тысяч, ці 78,1 працэнта, рускіх — 1634 тысячы (14,7 працэнта), украінцаў — 334 тысячы (3,0 працэнта), палякаў — 260 тысяч (2,3 працэнта), іншых — 200 тысяч (1,9 працэнта). Канечне, нашы прагнозы не прэтэндуюць на дакладнасць. Мы прывялі іх толькі ў якасці прыкладу спробы ацаніць змены нацыянальнага складу насельніцтва рэспублікі на аддаленую перспектыву.

„БЕЛЫХ ПЛЯМ“ беларускай дэмаграфіі, як мы гаварылі, яшчэ вялікая колькасць. Адзначым яшчэ некаторыя з іх. Адна з іх — страты беларускага народа ў гады сталінскіх рэпрэсій. Ніхто пакуль што нават і спробы не рабіў кінучы гістарычны погляд на беларускую дэмаграфію канца 20—30-х гадоў. Парадокс, аднак жа статыстыка 1897 года значна паўней і дакладней паказвала рэальнае становішча беларускага народа сярод іншых народаў Расіі, чым перапіс 1926 года, не кажучы ўжо пра перапіс 1938-га

Нацыянальныя праблемы ў савецкай навуцы доўгі час знаходзіліся ў ліку так званых «табуізаваных» праблем. З аднаго боку, ніхто афіцыйна займацца падобнай праблемай не забараняў, але, з другога боку, гэтыя працы не падтрымліваліся, амаль не публікаваліся.

На колькасці беларускага народа ў 30-я гады адбіліся не толькі фізічнае знішчэнне, звязанае са сталінскім тэрорам, але і масавыя дэпартацыі таго часу. Па падліках А. Н. Пешкавай шляхам арганізацыі планавага набору рабочай сілы з Беларусі за гады даваенных пяцігодак выехала 1 мільён 629 тысяч чалавек (наборы праводзіліся галоўным чынам у сельскай мясцовасці, так што перасяляліся галоўным чынам асобы беларускай нацыянальнасці). Значная колькасць перасяленцаў была накіравана ў лясную прамысловасць Еўрапейскай Поўначы (Архангельская, Мурманская вобласці, Комі АССР). Ведаючы, што гэтыя гады прыпалі на гвалтоўную сталінскую калектывізацыю, можна меркаваць, што пад «арганізаванымі наборамі» трэба разумець рэпрэсіўныя высылкі. Пра ўсё гэта яшчэ трэба сказаць праўду.

Да зусім не даследаваных дэмаграфічных з'яў, што адбіліся на колькасці насельніцтва Беларусі, можна аднесці голад 1921—1922 гадоў. Па падліках вядомага тады статыста П. Н. Папова, насельніцтва краіны за 1921—1922 гады скарацілася на 5,2 мільёна чалавек. Варта было б, нарэшце, назваць і лічбы памершых ад голаду ў 1932 годзе ў Беларусі ў перыяд калектывізацыі. Трэба назваць і лічбы жыхароў Беларусі, расстраляных і замучаных у турмах і лагерах у 1937—1938 гадах.

Да ліку «белых плям» беларускай дэмаграфіі можна аднесці і гісторыю рассялення беларусаў па тэрыторыі СССР.

Доля беларусаў у насельніцтве краіны, як бачым у **табліцы 3**, скарачаецца (ад 3,8 да 3,6 працэнта). Тлумачыцца гэта ў значнай меры высокім узроўнем натуральнага прыросту насельніцтва сярэднеазіяцкіх, закаўказскіх рэспублік і Казахстана і шырокім распаўсюджваннем міжнацыянальных шлюбаў.

На колькасць і рассяленне беларускага народа вялікі ўплыў робяць міграцыйныя працэсы, але не толькі яны. Другі важны паказчык дэмаграфічнай дынамікі — узровень нараджальнасці. І тут не ўсё добра. У Беларускай ССР (як і ў РСФСР, УССР, рэспубліках Прыбалтыкі) сярэдняя колькасць нараджэнняў ніжэй за 2,15 чалавек на 1000 жыхароў, — гэта мяжа замяшчэння пакаленняў, тут не дасягаецца нават простае ўзнаўленне насельніцтва.

Праблемамі народанасельніцтва ў значна большай ступені, чым раней, павінны займацца цяпер палітычныя органы, урад і Вярхоўны Савет БССР. Зусім правамерна стварэнне ў яго складзе пастаяннай камісіі па нацыянальных пытаннях і міжнацыянальных адносінах. І не таму, вядома, што 10143 тысячы жыхароў рэспублікі мараць аб павелічэнні сваёй колькасці ў імя нейкай «дзяржаўнай палітыкі», а таму, што падае нараджальнасць (у 1985 годзе — 16,5 народжаных на 1000 жыхароў, а ў 1987 — 16,1). Ужо цяпер на тэрыторыі, якая ахоплівае 2/3 плошчы рэспублікі, назіраюцца неспрыяльныя сацыяльна-дэмаграфічныя працэсы (доля пенсіянераў дасягае 40 працэнтаў, моладзі — усяго 5—6 працэнтаў), што парушае неабходную гармонію ў структуры насельніцтва. Калі не зменіцца баланс прыросту, то праз 20—25 гадоў людзі сярэдняга ўзросту павінны будучы карміць значна большую колькасць старых, чым цяперашняе пакаленне ў працаздольным узросце. Тут гаворка

ідзе, вядома, не пра пытанні маралі, не пра зразумелую панагу да старых людзей, не пра тое, што яны маюць і будучы мець права на адпачынак, а пра эканамічны і дэмаграфічныя разлікі, якія, па многіх прычынах, выглядаюць не такімі ўжо радаснымі.

ЗАСТОЙНЫЯ з'явы, якія востра праявіліся ў сацыяльнай і эканамічнай сферах жыцця на мяжы 70—80-х гадоў, не абшлі і дэмаграфічнае развіццё нашай рэспублікі адбіўшыся на тэмпах росту насельніцтва. Перш за ўсё трэба адзначыць тое, што ў гэты перыяд была рэзка скарачана публікацыя статыстычных матэрыялаў пра дэмаграфічныя працэсы. Напрыклад, аб'ём статыстычнага штогодніка «Народное хозяйство СССР» за 1985 год быў на 200 старонак меншы, чым у 1975 годзе. І галоўным чынам — за кошт рэзка скарачэння звестак аб натуральным руху насельніцтва і яго міграцыі. Зніклі з друку дадзеныя аб міграцыі паміж рэгіёнамі, горадам і сялом. Былі закрыты дадзеныя аб структуры захворваемасці насельніцтва. Ад вучоных-грамадазнаўцаў закрываліся цэлыя раздзелы сацыяльна-дэмаграфічнай статыстыкі. А інфармацыя па этнічных праблемах увогуле адсутнічала. У 1976 годзе былі закрыты і на працягу 10 гадоў не публікаваліся такія важныя сацыяльна-дэмаграфічныя паказчыкі, як працягласць жыцця, дадзеныя аб дзіцячай смертнасці, узроставай структуры і інш. А паспрабуйце дзе-небудзь знайсці адкрытыя дадзеныя аб колькасці насельніцтва, якое жыве ў якім-небудзь малым пасёлку!

Аднак, як адзначыў прафесар Л. Рыбакоўскі, тое, што было схавана ад савецкіх грамадзян, для замежных дэмаграфоў тайна не заставалася, вылікаўшы патак публікацый, домыслаў і далёка не аб'ектыўных ацэнак нашых бедаў у дэмаграфічнай галіне.

Вырашэнне нацыянальнага пытання ў Беларусі мае патрэбу ў аналізе этнадэмаграфічных працэсаў, якога пакуль няма. Думаецца, што цяпер самы час вырашаць гэтае пытанне, прытым комплексна. У «Асноўных мерапрыемствах па далейшым развіцці народнай асветы ў Беларускай ССР» гаворыцца аб неабходнасці стварэння складзе Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Акадэміі навук БССР аддзела па праблемах нацыянальных і міжнацыянальных адносін, які мог бы засяродзіць асноўную ўвагу на даследаванні фактараў развіцця этнакультурных працэсаў (нядаўна тут створана невялікая група па вывучэнні нацыянальных адносін). Інстытут мовазнаўства АН БССР імя Я. Коласа павінен быў бы, на наш погляд, заняцца вывучэннем і выпраўленнем вельмі сур'ёзных дэфармацый у галіне моўнай палітыкі і практыкі ў рэспубліцы. Пытанні распрацоўкі і аналізу дэмаграфічных паказчыкаў насельніцтва рэспублікі ў этнічным разрэзе больш мэтазгодна даручыць буйному сектару дэмаграфіі і працоўных рэсурсаў Інстытута эканомікі АН БССР. Інстытут філасофіі і права АН БССР у адным са сваіх падраздзяленняў мог бы заняцца яшчэ зусім не даследаванай галіной этнічнай псіхалогіі.

Без аналізу гэтых праблем немагчыма вырашыць такія няпростыя задачы, як прагназаванне і рэгуляванне моўнай сітуацыі ці павелічэнне дынамікі колькасці беларускага народа. Вырашаць гэтыя задачы трэба без прамаруджвання. Вырашаць рознымі шляхамі — і за кошт лепшай забяспечанасці шматдзетных сем'яў, і за кошт адраджэння цікавасці да сям'і і да яе адвечных каштоўнасцей. І, нарэшце, заахвочваючы ў людзях пачуццё патрыятызму і сацыяльнай адказнасці, без якіх беларуская нацыя будзе расці не так хутка, як таго хацелася б.

ТАБЛІЦА 3

Колькасць і размяшчэнне беларускага народа на тэрыторыі СССР (тыс. чал.)

	1959	1970	1979
БССР	6532	7290	7568
РСФСР	844	964	1052
УССР	291	386	406
Казахская ССР	107	198	181
Латвійская ССР	62	95	112
Літоўская ССР	20	45	58
Эстонская ССР	11	19	23
Іншыя	42	55	63
Усяго	7913	9052	9463
Доля беларусаў у насельніцтве СССР	3,8%	3,7%	3,6%

БІ-БІ-СІ У МІНСКУ

Па дамоўленасці з Дзяржтэатрамі ССРР у нашай краіне знаходзіцца група карэспандэнтаў небезьядомай рускай службы Брытанскай радыёвяшчальнай карпарацыі (Бі-Бі-Сі). Мэта іх прыезду — даць серыю рэпартажаў і інтэр'ю на тэмы, звязаныя з працэсамі перабудовы.

На гэтым тыдні англійскія радыёжурналісты працавалі ў Мінску. Яны бралі інтэр'ю ў сакратара Мінгарвыканкома Л. Валодзькінай, сакратара Белсаўпрофа М. Роша, у супрацоўнікаў газет і часопісаў. Звярнуліся з просьбай адказаць на некаторыя пытанні і да галоўнага рэдактара «ЛіМа». Размова ішла аб нефармальных аб'яднаннях, аб становішчы з мовай і тых мерах, якія прымаюцца для яго выпраўлення, аб ходзе выбарчай кампаніі і звязаных з ёй уроках дэмакратыі, аб увекавечанні памці ахвяр масавых рэпрэсій у Курапатах.

ПЕРШАЯ БЕЛАРУСКА-ПОЛЬСКАЯ

На некалькі дзён у лютым Кракаў стаў месцам жыхарства цэлай групы беларускіх літаратуразнаўцаў і моваведаў. Тут у Ягелонскім універсітэце прайшла першая навуковая сесія «Польска-беларускія літаратурныя сувязі», арганізаваная інстытутам польскай філалогіі і Беларуска-польскім універсітэтам імя У. І. Леніна.

На першым пасяджэнні з дакладамі выступілі загадчык кафедры беларускай літаратуры БДУ імя У. І. Леніна прафесар А. А. Лойна (даклад на тэму «Ф. Скарына — дзеяч Адраджэння»), доктар Ягелонскага універсітэта М. Татар (на тэму «Чытанне гісторыі польскай літаратуры ад гісторыі беларускай літаратуры»), дацэнт БДУ У. Г. Кароткі («Рэлігійна-палеанічная літаратура на Беларусі ў XVII ст.»). З цікавасцю былі ўспрыняты даклады і іншых удзельнікаў сесіі. Ад БДУ імя У. І. Леніна выступілі: выкладчыца Л. А. Ламека («Пан Тадэвуш» А. Міцкевіча — «Новая зямля» К. Міцкевіча (Я. Коласа), выкладчык В. К. Каратай («Сучасная філасофская паэма ў беларускай літаратуры»), дацэнт Л. К. Тарасюк («Я. Купала — народны паэт Беларусі»), прафесар Д. Я. Бугаёў («Беларуская літаратура ў кантэксце сталінскіх рэпрэсій»), дацэнт М. Р. Прыгодзіч («Беларуска-польскія моўныя кантакты: збыткі і перспектывы»). Былі абмеркаваны даклады дактароў Ягелонскага універсітэта К. Важнякоўскага («Польскае літаратурнае асяроддзе ў Савецкай Беларусі ў 1919—1989 гг.»), А. Раманоўскага («Польскае нацыянальнае адраджэнне ў Беларусі пасля 1905 г.»).

Р. МІКАЛАЕНЯ.

ДОБРАЙ нагодай таму, каб арганізаваць у нас гэты вечар, з'явіўся томік выбранай лірыкі Пее Яварава «Апалавы парэцёнак», які выйшаў летас у выдавецтве «Мастацкая літаратура» ў прэстыжнай серыі «Паэзія народаў свету». (Летас, дарчы, споўнілася 110 гадоў з дня на-

больш за год — ён адкрыты 5 лютага мінулага года на Ленінградскім праспекце, 20. За гэты адносна невялікі час яго супрацоўнікі правялі 136 масавых мерапрыемстваў, у якіх прынялі ўдзел 26 тысяч чалавек толькі ў «сценах» Цэнтра, і яшчэ каля 100 тысяч зацікаўленых савецкіх людзей пабы-

кім часе ў Цэнтры адкрыўся салон балгарскай камернай музыкі ў выкананні савецкага аркестра, або вось як сёння, — сказаў Лучазар Эленкаў на заканчэнне нашай размовы, — прэм'ерныя кнігі...

Вернемся да яе, да кнігі балгарскага паэта-класіка на беларускай мове. Дзіўна, вядома,

яму, маладому, у перакладзе вершаў для гэтай кнігі, у падрыхтоўцы выдання (грунтоўная прадмова, заўвагі і тлумачэнні) належыць «пальма першынства». Можна толькі здзіўляцца, захапляцца і па-добраму заздросціць той смеласці і ўпэўненасці, з якімі малады чалавек з глыбінкі ўзяўся перастараць паэта-класіка.

Публіка, якая запоўніла залу, з увагай слухае ўступнае слова Н. Гілевіча пра незвычайны талент, пра мужнасць і самаахвярнасць у барацьбе за вызваленне радзімы, пра цяжкія каханне і трагічны лёс паэта...

В. Сахарчук расказвае пра сваё нядаўняе наведванне Балгарыі і хваляванне, якое зведаў, ходзячы па вуліцах Чырпана — роднага горада паэта...

Гучала паэзія. Вершы Пее Яварава і іншых балгарскіх паэтаў дэкламавалі і перакладчыкі, і вялікая група артыстаў тэатра імя Янкі Купалы. «Слова», «Прыходзіць час», «Да вяршыні», «Сізіф», «Матчына любоў», «Радзіма» і многія іншыя выдатныя творы паэта, якія хвалявалі душы людзей паўстагоддзя і болей назад, хваляюць, прымушаюць задумацца і цяпер, у час вялікіх сацыяльных пераўтварэнняў.

Паэт сапраўды гарэў словам, яго паліла яго, і ён не быў далёкі ад ісціны, калі прызнаваўся: «Я не жыву — палаю...» Затое яго слова дайшло і да нас — да людзей ужо і другога часу, і другога роду-племі.

Мы, балгары, высокая цэннім пераклады на беларускую мову паэзіі Пее Яварава, — сказаў у сваім выступленні наш гасць Лучазар Эленкаў. — І сённяшні вечар, у час якога паэт гучаў па-беларуску, — яскравае пацвярджэнне таленту Яварава.

І зноў падумалася: калі ў нас няма крытыкі мастацкага перакладу, то няхай бы вось так, прыродна, абгаворвалася кожная значная праца перакладчыкаў. Тады, бадай, і літаратура наша займела б большы аўтарытэт, і перакладчыкам была б нейкая малая падтрымка.

Уладзімір АНІСКОВІЧ.

«Я НЕ ЖЫВУ — ПАЛАЮ...»

Пад такім дэвізам у Доме літаратара нядаўна прайшоў інтэрнацыянальны вечар, прысвечаны выдатнаму балгарскаму паэту Пее ЯВАРАВУ

раджэння паэта). Тое, што адбывалася на сцэне і ў зале Дома літаратара, цалкам адпавядала назве «Вечар паэзіі» — з тою розніцай, аднак, што яго не аднясеш да ардынарных. Хоць бы з тае прычыны, што ў ліку яго ініцыятараў быў пазначаны «Культурна-інфармацыйны цэнтр Народнай Рэспублікі Балгарыі ў ССРР».

Перад пачаткам вечара гутару з дырэктарам Цэнтра, вядомым балгарскім паэтам Лучазарам Эленкавым.

— Так, наш Цэнтр — гэта дзецішча новага часу, непарэзны вынік перабудовы — вашай і нашай, — гаворыць гасць, дырэктар з правамі паўнамоцнага міністра. — Культурна-інфармацыйны цэнтр НРБ у Маскве працуе крыху

вала на разнастайных мерапрыемствах за яго межамі — у Маскве і іншых гарадах краіны. Матэрыяльная база — багатая бібліятэка, чытальная зала, відэазала, вялікая фанатэка — усё на сучасным тэхнічным узроўні. Дзейнічаюць курсы вывучэння балгарскай мовы, разлічаны на 120 чалавек... На пастаяннай мастацкай выставі масківы і гасці сталіцы могуць пазнаёміцца з жывапісам, скульптурай і графікай балгарскіх мастакоў, у прыватнасці, з жывапісамі палотнамі слаўтага Уладзіміра Дзімітрова-Майстра. Цэнтр наладжвае сімпозіумы і «круглыя сталы» балгарскіх і савецкіх вучоных-гуманітарнаў, укараняе новыя формы супрацоўніцтва ў галіне музычнай культуры — напрыклад, у хут-

што за ладны час ад з'яўлення на яе анік не адгукнулася ў друку наша прафесійная крытыка. Зрэшты, не толькі на яе. Дзіўна абякаваць пачуе ў нас наогул да перакладных выданняў. Ды ўсё ж — мы на вечары паэзіі Пее Яварава. Найпершая заслуга ў тым, што гэты вечар адбыўся, — паэтава, яго імя, яго сусветная слава. Факт выхаду яго кнігі ў нас не пакінуў абякавымі нашых балгарскіх сяброў, пра што сведчыць і прыезд у Мінск Лучазара Эленкава. У цэнтры ўвагі і «віноўнікі» падзеі — перакладчыкі: адзін вопытны, прызнаны балгарыст Ніл Гілевіч, другі — малады паэт, нядаўна прыняты ў Саюз пісьменнікаў, у якога, як гаворыцца, яшчэ ўсё наперадзе, Васіль Сахарчук. І менавіта

Вядзе вечар Н. Гілевіч, злева ад яго — Л. Эленкаў і В. Сахарчук.

Фота Ул. КРУКА.

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

Чуйны камертон памяці

Вялікае жыццё ў народнага мастака ССРР Заіра Азгура. Багатае на адкрыцці і здзяйсненні, напоўненае пастаяннымі пошукамі, імкненнем да дасканаласці. Ці не таму з'явілася ў мастака жаданне азірнуцца назад, падагульніць зробленае, зноўку прайсці тэрыторыю сцяжынамі, прыгадаць людзей, з якімі некалі звёў няўмольны лёс? А яшчэ — паразважаць аб месцы мастацтва ў жыцці, лёсе творцы на зямлі. Адным словам, паспавадацца, вынесшы на чытальні суд старонкі перажытага.

Так некалькі гадоў назад нарадзілася кніга З. Азгура «Тое, што помніцца». Прайшло колькі часу, і аўтар зразумеў, што многае з таго, пра што ён хацеў расказаць, засталася па-за старонкамі. Так з'явілася другая кніга пад такой жа назвай. Аднак і яна не стала апошняй. Толькі што выдавецтва «Беларусь» выпусціла трэцюю кнігу З. Азгура «Тое, што помніцца» з характэрным падзаглаўнем «Расказ аб часе, аб мастацтве і аб людзях».

Ведаючы даволі пагардлівае стаўленне некаторых чытачоў да кнігі «з працягам», да мемуараў, якія не сканчаюцца, мушу адрозніваць засведчыць: напісанае З. Азгурам прыемна вылучаецца з шэрагу аналагічных выданняў. Перш за ўсё — строгаасцю ў адборы матэрыялу. Абнародавана толькі тое, што варта грамадскай увагі. З. Азгур піша пра сам час, у той ці іншай ступені адбыў у яго ўласнай творчасці, а таксама ў творчасці іншых мастакоў, найперш тых, з ім яму даводзілася сустрапацца ці чья творчасць пэўным чынам уплывала і на яго асабісты мастакоўскі лёс.

На пачатку гаворкі — спроба задумацца над вечным пытаннем, у чым сутнасць творчасці, як праяўляецца і выяўляецца

мастакоўскае прызвание, у чым яго адметнасць і загадканасць. Далёкі ад абстрагавана-тэарэтычных разважанняў, З. Азгур вяртаецца да сустрэч, след ад якіх застаўся ў яго памяці на ўсё жыццё. Міхаіл Керзін і Янка Купала, Якуб Колас і Змітрок Бядуля, Аляксандр Чарвякоў і Пётр Машэраў... Суседства, шчыра скажам, крыху нязвычайнае. Але ёсць тое, што дае падставы назваць поруч і Керзіна, і Купалу, і Коласа, і Бядулю... Людзі гэтыя былі падобны між сабой тым, што ўсе яны знайшлі сваё сапраўднае прызвание, што лёс даў ім магчымасць раскрыцца, паказаць і даказаць, на што чалавек здатны.

Наступны артыкул — «Праўда жыцця і пазіцыя мастака». Тут зноў развагі мастака нязмушаныя, яны «не ціснучы» на цябе сваім аўтарытэтам. Проста спавядаецца чалавек, якому надарылася такая магчымасць. Выказваючыся, ён просіць прыслухацца да яго. Вымаўляючы заветнае, ён дае магчымасць задумацца, а ці няма ў гэтым сваім, набалелым рацыянальнага зерня і для іншых. Адным словам, запрашэнне на роздум: «Калі-нікалі гасці маёй скульптурнай майстэрні задаюць пытанні аб тым, што горш — эпігонства ці самаметнае прэтэнцыёзнае наватарства. Нівеліроўна мастацкая індывідуальнасці, калі аўтар імкнецца варыянтна зрабіць нешта «напэўна», як і патугі быць арыгінальным любімай цаной, — ёсць парушэнне дарагіх традыцый класічнага мастацтва. Мы ж цяпер павіны іклапаціцца аб пераемнасці дастойных традыцый. Руціне, шаблону, стэрэатыпу і месца не павінна быць на нашых выстаўках! І крыўлянню пэндзля на палатне ці разца ў скульптуры — таксама!»

Дзіларачыйнасць? Але за ёй

— перакананасць творцы, які ўсё сваё жыццё прысвяціў служэнню мастацтву. Гэтыя гучныя словы апраўданы, бо яны ўнутрана перажыты, неаднойчы перадуманы доўгімі бяссоннымі начамі. «Я пішу з клінічкімі, таму што па сённяшні дзень, аддаўшы мастацтву жыццё, адначасна захапляюся неўміручай прыгажосцю і здзіўляючай гармоніяй у творчасці майстроў мінулага. І ганаруся, што лёс накіраваў мяне ўдзельнічаць у стварэнні мастацтва новага часу, мастацтва сацыялістычнага рэалізму. З першых гадоў вучнёўства мае настаўнікі вучылі мяне па-мастацку спасцігаць дзейнасць перадавых сіл народа».

Успамінаючы вядомага савецкага графіка Яфіма Мініна («Прыхільны выразнасці»), у якога яму пашчасіла вучыцца, спасцігаючы не толькі ўрок творчасці, але і ўрок жыцця. З. Азгур піша: «Мінін верыў у божы дар сапраўднага таленту». З верай у талент, яго боскую іскры будзе свае разважання і З. Азгур — калі вяртаецца да лёсаў многіх творцаў, па-свойму самабытных, здолёўшых пакінуць пасля сябе значны след. Герой кнігі — балетмайстар Канстанцін Алексіевіч («На танцавальных арбітах») і кампазітар Мікалай Аладаў («Гармонія складанасці — прастата»), антрыса Кацярына Міронава («Сонечныя водбліскі») і выдатны майстар апаляднення Ян Сірыган («У словы хвацецца карціна»). Паэты Аляксей Русецкі («З чалавечым абавязкам сучасны») і Навум Кіслік («У наступе гадоў»).

Перагортваю старонкі выбарна запіняючы позірк на тых, якія асабліва ўразілі, найбольш запомніліся, дзе ўжо прасвечваюцца даследчыцкія элементы. Прываблівае сама манера пісьма З. Азгура. Зноў і зноў бачыцца за ўсім напісаным асоба самога творцы, паўстае буйным планам мастакоўскі воблік аднаго з нашых выдатных скульптараў, які стварыў цэлую галерэю непаўторных вобразаў.

Чуйны камертон памяці Заіра Азгура. Услухаемся ж у яго гучанне!

С. ВІРЗОУСКІ.

ПАРОДЫ

Надзея СМЯЯНА

Зеўс эпітэта

Як проста ўсё было тады: Эпітэтаў не існавалі і дадавалі: малады ў маладой таксама зале... Цяпер, калі ачых імперат Гадоў. Што іскры выкрасалі, аб'явіць, як прысуд: Паэт... А дакажы няўмольнай зале.

Рыгор БАРАДУЛІН.

Як проста ўсё было тады — Глядзеў я молада на мэтраў... І воль — чананыя гады: Ля ісліскаў я пару мэтраў.

Стаю й не веру. Так? Ці не? А зала патрабуе вершаў... Дапамажы, прызнанне, мне, Як і раней, быць хлопцам першым.

Хай іскры вобразаў ляцяць, Як дзьмухаўцы на травы лета. Прышла, сучаснікі, пара — Збор твораў падпісаць Сусвету.

Верш Барадудзіна яшчэ, Як Зеўса гром у небе сінім: Паводнаю радкоў цячэ, Эпітэтаў гвалтуе сілу...

Лірычны ўспамін

Зноў ад каміна і брагі Цёпла мне на душы... Уладзімір СКАРЫНКІН.

Зноў ад каміна і брагі Цёпла мне на душы...

Холод жыццёвай развагі, Думкі мае калышы.

Гасне агеньчык жаданняў, Сонца вясны зайшло. Колькі лірычных спагнанняў Мне ў маладосці было.

Грукае вецер у шыбы... Не астывай, камін! Хай мне прымроіцца, нібы Вусны цалуу калін.

Прашу дапамогі

Я быў не раз, паверце, закаханы жыцця. І не ўяўляў інакшага жыцця. Але нічым канчаліся раманы: Прызнаннем не ўратуеш пачуцця...

Яўген МКЛАДЦЭУСКІ.

Я быў не раз, паверце, закаханы жыцця. Але нічым канчаліся раманы: Мо сэрцу не ставала пачуцця?

І грэшнасці начы вачэй натхнёных? Вясельны вэлюм абмінаў мой зрок. О колькі іх, дзлужчат непаланёных, Прыходзілі смяляцца ў мой радок!

І ўсё дарма? Яшчэ раз паспрабую! Няўжо на самай справе мне любіць: Адну з усіх — таемную таную? Парадзьце ж: мару як ажыццявіць...

Кажуць, на схіле дваццатага стагоддзя людзі ўсё менш лістуюцца між сабою — колішнюю перапіску амаль цалкам выціснуў тэлефон. Муціць, ёсць у гэтым сцвярдзенні вялікая доля праўды — пісьмы пісаць адно аднаму мы сапраўды развучыліся. Затое гэтага нельга сказаць пра паштоўкі. Паштоўка, найперш віншавальная, перажывае сапраўды бум: за колькі дзён да свят паштовы адрэзанні проста-тані патанаюць у патоку гэтых рознакаляровых, маляўнічых кардонак.

Паштоўкі выпускаюцца, бадай, на ўсе жыццёвыя выпадкі: вясельныя, юбілейныя, радзінныя, прысвечаныя дню нараджэння, розным прафесійным святам, не кажучы ўжо пра навагоднія, першамайскія, кастрычніцкія, васьмакавіцкія і г. д. Выпускаюцца, так. Ды толькі — не ў нас, не ў Беларусі. Паштоўкі семдзесят першы год Савецкай улады, а мы як не мелі нацыянальнай паштоўкі — своеасаблівай візітнай карткі рэспублікі, — так і не маем. Набяжыць нагода, дык дзесятак кіёўскаў абыдзеш і налі знойдзеш, а часцей так і не знойдзеш паштоўкі, якая б на мове гэтай зямлі сказала

чалавеку колькі добрых слоў, нахшталт: віншую, жадаю, зычу шчасця...

Вось таму і ўзнікла задумка сабраць «круглы стол» і пагаварыць пра беларускую паштоўку, пашунаць прычыны яе такога незаўздоравага лёсу і стану. Ідэю «круглага стала» падтрымалі і ў Дзяржкамвыдзе рэспублікі.

І вось «стол» абдыўся. Сабраліся за ім старшыня Дзяржкамвыда БССР Міхаіл Іванавіч ДЗЯЛЕЦ, яго першы намеснік Станіслаў Антонавіч НІЧЫПАРОВІЧ, галоўны рэдактар Дзяржкамвыда Ігар Мікалаевіч ЛАПЦЕНАК і галоўны мастак Мікалай Іванавіч ГАНЧАРОВ, старшы мастацкі рэдактар рэдакцыі палітычнага планета і паштоўкі выдавецтва «Беларусь» Уладзімір Арсенцьевіч МАЕУ, а таксама начальнік Беларускага рэспубліканскага аб'яднання «Саюздруку» Галіна Іосіфаўна ПАНФІЛОВІЧ, старшыня секцыі графікі Саюза мастакоў Беларусі Сяргей Анатольевіч ВОЛКАУ, старшы выкладчык кафедры графікі Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута Людміла Міхайлаўна КАЛЫМАЕВА, ну і, вядома, супрацоўнікі рэдакцыі штыднёвіка.

товак: узоры трэба зняць на каляровую плёнку, разаслаць па інстанцыях, пасля тры месяцы чакаць адказу. Прапанаваў выкарыстаць для гэтай мэты тэлевізар: закупіць якіх-небудзь дзесяць хвілін экраннага часу і раз у месяц паказваць эскізы паштовак дырэктарам аблкінгадзяў у вызначаны час.

С. Нічыпаровіч: — Майскія паштоўкі яшчэ ляжаць у кнігагандлі? Яны і будуць ляжаць, бо не зроблена тое, аб чым дамаўляліся. Чаму ж не зрабілі фотаздымкаў і не разаслалі па абласцях, не ўзгаднілі з «Са-

якога павялічыўся да мільёна экзэмпляраў, трэба дадаткова 416 тон мелаванкі. Камскі папярковы камбінат, які павінен быў паставіць нам 376 тон мелаванкі, спыніў яе выпуск, перайшоў на выпуск афсетнай. Раней мы маглі 300—400 тон мелаванай паперы купляць за мяжой, нам выдзялялі для гэтага валюту, зараз такой магчымасці мы таксама не маем. Вось і рабі, што хочаш... Але ж рабіць трэба. Можна, варта паспрабаваць «Саюздруку» і выдавецтву «Беларусь» некалькі відаў беларускіх паштовак заказаць маскоўскім выдавецтвам? Не думаю, што яны нам адмовяць.

М. Ганчаров: — Трэба сказаць, Міхаіл Іванавіч, і пра такую акалічнасць, як адлічэнні. Выдавецтвы не зацікаўлены ў выпуску паштовак і па той прычыне, што пасля ўсіх падаткаў і адлічэнняў ім застаецца толькі 17 працэнтаў прыбытку.

М. Дзялец: — Гэта праўда, не зацікаўлены. Эканамічны бок справы — гэта важная праблема. Пра гэта я ўжо неаднойчы гаварыў з кіраўніцтвам Мінфіна, але там стаўленне да паштоўкі, выбачайце, гэткае ж, як да калготак. Падатак вялікі, празмерны, надуманы. І што ў выніку дае паштоўка выдавецтву? Трату высакакаснай паперы і мізэрны прыбытак.

Л. Кальмаева: — Такімі адносінамі справу нацыянальнай паштоўкі мы не падымем. Гэта адно. Другое, што трэба зрабіць, каб у нас усё ж была свая яркая і адметная паштоўка, — гэта падняць статус тых, хто над ёй працуе. Скажыце, ці шмат выдавецкіх мастакоў з'яўляюцца членамі творчага саюза, уваходзяць у секцыю графікаў? Маю на ўвазе тых, чый хлеб менавіта паштоўка?

С. Волкаў: — Тут адзінае патрабаванне: якасць. Будзе якасць, мы любімо мастака, які працуе над паштоўкай, з задавальненнем прыем у саюз.

«ЛІМ»: — Яны, значыць, самі па сабе, а вы, саюз, будзеце чакаць, маўляў, пакажыце якасць і тады вас прыем?

М. Дзялец: — Дзеля гэтай самай якасці мы і конкурс аб'яўлялі, але ніхто з прафесіяналаў не адгукнуўся на запрашэнне. Аматыры ж прыслалі такія жахлівыя эскізы, што засталася толькі рукі развесці.

Л. Кальмаева: — Добра жададанне — прымаць маладых мастакоў, якія працуюць над паштоўкамі, у саюз. А што на практыцы? Нашы былы выхаванец Ярэска падаваў дакументы, але менавіта за паштоўкі яго і не прынялі. Яго паштоўкі, якія выходзілі ў выдавецтве «Беларусь» і якія ён прадставіў прыёмнай камісіі, не спадабаліся.

С. Волкаў: — За такія паштоўкі сапраўды прымаць нельга... І тым не менш калектыву мастакоў паштоўкі трэба ствараць. Маглі б з выдавецтвам пільна супрацоўнічаць такія таленавітыя мастакі, як Савіч, Селяшчук, Казлоў, Пашчасцеў, Папалюска, Лапцкая, Беразская... Але трэба, таварышы, падумаць і пра аплату іх работы. Ганарары за паштоўкі проста сімвалічныя. Як можна прыцягнуць мастака да работы над сторублёвай паштоўкай, калі ў сістэме Мастацкага фонду ён за такую ж па аб'ёме работу можа атрымаць у пяць, а то і ў дзесяць разоў больш?

«ЛІМ»: — Усё ж, муціць, справа тут не толькі ў аплаце. Калі, снажам, Кашкурэвіч будзе ведаць, што яго паштоўка сёння патрэбна рэспубліцы, беларускай культуры, ён, трэба думаць, папрацуе над ёй і бясплатна.

С. Волкаў: — Згодзен. Чаму лепшыя нашы графікі ахвотна нясуць свае малюнкi ў «Вясёлку»? Там ганарары невялікія — ці не сорак рублёў за палосны малюнак. А нясуць таму, што ў часопісе мастаку давяраюць, малюнак там не «марынуюць» на мастацкім савеце, ён ідзе адразу ў друк пасля заключэння мастацкага рэдактара.

Паштоўка

Рэпартаж з «круглага стала», праведзенага рэдакцыяй «ЛІМа» сумесна з Дзяржкамвыдам БССР

«ЛІМ»: — Мы прадстаўляем тут інтарэсы чытачоў. Таму і гаворку нашу дазвольце пачаць з чытацкіх лістоў у рэдакцыю. А лісты гэтыя — пра адно і тое ж, што вельмі проста і адзначна сфармуляваў наш лепельскі чытач журналіст Уладзімір Шушкевіч: «Дзе купіць беларускую віншавальную паштоўку?» Гэтае ж пытанне задае ў сваім лісце і інжынер з Мінска У. Голубеў, які, дарэчы, сам жа і адказвае на пастаўленае пытанне: «Нацыянальнай паштоўкі ў Беларусі купіць немагчыма». Самае прыкрае, што такія лісты ідуць у рэдакцыю не першы год. Іх пісалі чытачы і летась, і залетась, і пазалетась. А воз, як кажучы, і сёння там жа, з месца не сيرانуўся. Вось нядаўнае, самае апошняе, можна сказаць, пісьмо ў рэдакцыю. Ад кандыдата філалагічных навук М. Нікалаева з Ленінграда. Ён наш сталы і, наколькі можам мернаваць, дасведчаны аўтар. Дык вось ён піша: «На жаль, сёлета, як і летась, выбіраць не будзе з чаго — да 8 Сакавіка рыхтуюцца два віды паштовак, да майскіх свят — таксама два, да кастрычніцкіх і навагодніх — па тры віды. Вось так, больш чым сціпла, адлюстравана беларуская паштоўка ў выдавецкіх планах. А яны ж не заўсёды і выконваюцца, гэтыя планы...» Карацей кажучы, чытачы даўно і дружна скардзяцца на адсутнасць нацыянальнай паштоўкі ў кнігарнях і кіёсках «Саюздруку»...

Г. Панфіловіч: — Дазвольце паскардзіцца і нам, работнікам «Саюздруку», тым, хто прадае, рэалізуе паштоўкі. Справа ў тым, што наша нацыянальная паштоўка вельмі прайграе па сваіх мастацкіх якасцях у параўнанні з паштоўкамі цэнтральных выдавецтваў. Наогул, нам часам навязваецца, выбачайце за параўнанне, «кот у мяшкі». Самы апошні прыклад — сёлета да 8 Сакавіка мы заказалі 500 тысяч экзэмпляраў аднаго віду паштоўкі, не бачачы эскіза-ўзору. Чаму так зрабілі? Паспадзяваліся на абяцанні і запэўніванні выдаўцоў. Паверылі, а — што атрымалі? Каляровы здымак кветкі-сню. Без подпісу-надпісу, без аніякага звароту да жанчы і дзяўчат. Баюся, што паштоўка гэтая залежыцца на базях. А сапраўдную беларускую паштоўку мы, як і лімаўскія чытачы, чакаем з нецярпеннем і хочам яе мець...

«ЛІМ»: — Памятаецца ў навагоднія паштоўкі, якую мы, дарэчы, атрымалі ад сваіх чытачоў, была спроба адсыці ад шаблонаў, адчуваўся імкненне надаць ёй своеасаблівы нацыянальны наларыт...

Г. Панфіловіч: — Ведаю я тую паштоўку. Узялі мы іх 183 тысячы штук. Але прадзілі напярэдадні новага года не больш за 10 тысяч, астатнія зараз збіраем па гандлёвых кропках, каб пачакалі на складах да наступнага, 1990 года... Яна, дарэчы, таксама была «катом у мяшкі».

У. Маеў: — Не хачу пакрыўдзіць усіх работнікаў гандлю, але ж — ці многія з іх разбіраюцца ў мастацкіх якасцях паштоўкі? Колькі разоў пераконваўся, што «слаёны пірог» з вялікай колькасцю залатой фальгі і ў спахвіўца, і ў прадаўца выклікаў захапленне.

Г. Панфіловіч: — Густы ў людзей розныя. Пазалочаная безгустоўнасць таксама знаходзіць свайго пакупніка.

М. Дзялец: — Але нават і такі «бліскучы кітч» мы зрабіць не можам. Наша паліграфічная база стасунае і маскоўскай, і прыбалтыйскай, і ўкраінскай, якія могуць сабе дазволіць выканаць той жа надліе фальгой, а не пажухлай пастай-бронзай. У іх ёсць спецыяльныя машыны, а нам трэба кожную паштоўку аздабляць фальгой уручную.

«ЛІМ»: — Выходзіць, што ў нас няма ні базы, ні традыцыі?

У. Маеў: — Так. Інстытута паштоўкі, які такога, у нас, на жаль, і не было. Традыцыі прыбалтаў, дзе любяць мастак, нават са званнем акадэміка, палічыў бы за гонар зрабіць нацыянальную паштоўку, у нас няма. Для мяне, як рэдактара, самая вялікая бяда — адсутнасць аўтараў. Можна, вядома, набраць прыгожых слайдаў, напісаць віншавальны тэкст і зрабіць паштоўку. Але ж прыгожы слайд — гэта яшчэ не паштоўка. У яе свая спецыфіка. Залатая рамачка ці надпіс па-беларуску — не паратунак. Сапраўдны твор мастацтва так не нараджаецца.

«ЛІМ»: — Паштоўка — гэта ж элемент нацыянальнай культуры, таму прафанацыя тут недарэчы.

У. Маеў: — Вядома! Але... Віншавальныя паштоўкамі ў рэспубліцы фактычна займаюся я адзіны. Ну, ёсць яшчэ літаратурны рэдактар, які перакладае фразу «С новым годам!» на «З новым годам!» А на Украіне, скажам, у выдавецтве «Містэцтва» — 5 рэдакцый і ў кожнай — па 5 чалавек, і кожная рэдакцыя займаецца рознымі паштоўкамі: адна — віншавальнымі, другая — відавмі, трэцяя — камплектнымі і г. д.

І. Лапцэнак: — Але ж сёння менавіта так ставіцца задача: адзіны штатны супрацоўнік і шырокі, — як мага шырокі! — аўтарскі актыў. У нас толькі адных пенсіянераў-мастакоў вунь колькі! А колькі цікавай моладзі? Прыцягнуць іх да работы — і можна выпускаць прадукцыю на ўсё густы. Калі б уключыць у работу наш мастакоўскі рэзерв, мы маглі б выпускаць да свята не адзі-

два віды паштовак, а ўсё дваццаць, на кожны, як кажучы, густ.

С. Нічыпаровіч: — Нельга слепа ісці за пакупніком. Трэба яго эстэтычна выхоўваць, фарміраваць густы.

С. Волкаў: — Аднымі заклікамі тут не абдымеся. Паштоўкі без мастака, як ні круці, не будзе. Прытым, падкрэслію, без мастака прафесійнага. Ніякая паліграфічная ці іншая тэхніка не дапаможа, калі мы не будзем працаваць з канкрэтнымі людзьмі.

У. Маеў: — Прафесіяналы... Таленавітыя мастакі... Усё гэта пакуль што мара для мяне. Я прыйшоў у выдавецтва на голае месца, так званага выдавецкага партфеля не было аніякага. Кінуўся да знаёмых мастакоў — памажыце! Амаль ніхто не адгукнуўся: маўляў, паліграфічная база не на ўзроўні, ганарары мізэрныя, эскізы перарабляць па некалькі разоў. Што было рабіць? На свой страх і рызыку сам зрабіў навагоднію паштоўку з выявай дуба і сакавіцкую — з кветкай-сном, пра які тут гаварылі. Сяк-так увайшоў у графік. Але ж зноў — майскія паштоўкі таксама, як гаварыла тут Галіна Іосіфаўна, «кот у мяшкі»: эскізы пакуль што ляжаць ва ўпраўленні кніжнага гандлю.

М. Дзялец: — Так, я іх яшчэ не бачыў.

«ЛІМ»: — А які будзе тыраж майскай паштоўкі?

У. Маеў: — Пакуль што не магу дамагчыся тыражу. Хоць бы самы мінімальны быў заказаны. Наогул, мы трацім вельмі шмат часу на ўзгадненне з аблкінгадзем тыражоў паш-

юдрукам? Зноў будзе суб'ектыўная ацэнка эскізаў. Бо хто ў кніжным гандлі вызначае — быць ці не быць паштоўцы? Начальнік асартыментнага аддзела і таварзнаўца. А потым яны будуць званіць у «Саюздруку» і пытацца: колькі вы ў нас возьмеце? Чаго? Майскай паштоўкі. А якая яна? Як браць тавар, не бачачы яго? Думаю, Галіна Іосіфаўна пабаяцца гэта зрабіць. Дык чаму ж так атрымалася?

У. Маеў: — Быў загад Дзяржкамвыда стварыць пры выдавецтва спецыялізаванае звяно па падрыхтоўцы паштовачнай прадукцыі. Я спадзяваўся, што мне дадуць яшчэ адзінку, што мы нарэшце зможам разгарнуць работу...

С. Нічыпаровіч: — Мы, бадай, памылкова падрыхтавалі той загад. Урэшце мы не павіны камандаваць, што вам ствараць у выдавецтве. Гэта справа дырэктары, калектыву. Вы ж на газразліку, вам рашаць свае праблемы, а галоўнае — забяспечваць даручаны ўчастак работы.

У. Маеў: — Я асабіста хацеў бы ведаць гэта паўгода назад...

М. Дзялец: — Не трэба плікаць адзін аднаго. Трэба прымаць канструктыўныя меры. Гэта ж факт: кіёскі завалены рускамоўнымі паштоўкамі. І таварышы, якія пішучы незадаволеныя лісты ў рэдакцыі газет і да нас, слухна робяць вывад, што ў рэспубліцы з паштоўкай не працуюць. А што на самай справе? Спаборнічаць з маскоўскім выдавецтвам мы не можам. На гэты год нам на ўсё патрэбы выдзелілі толькі 830 тон мелаванай паперы. А на адзін часопіс «Парус», тыраж

6 сакавіка ў Дзяржаўным тэатры оперы і балета БССР адбудзецца навукова-практычная канферэнцыя. Тэма яе — «Праблемы рэстаўрацыі помнікаў музычнай і тэатральнай культуры мінулага і ўключэнне іх у сучаснае мастацкае жыццё».

У рамках канферэнцыі (праводзіцца яна па ініцыятыве СТД БССР) запланаваны даклады прафесара Г. Барышава, выступленне Дзяржаўнага камернага хору БССР, які выканае беларускія калы і калыткі песнапенні (паведамленне зробіць мастацкі кіраўнік хору І. Мацюхоў). У выкананні салістаў, хору і аркестра ДАВТА прагучыць опера Р. Варданага «Апалон-занадаўца», пра якую ўжо двойчы пісаў «ЛіМ» (гл. нумары за 16.XII.88 г. і за 24.II.89 г.) — паведамленні зробіць А. Мальдзіс і Н. Іўчанка. Ансамбль старадаўняй музыкі «Кантабіле» сыграе п'есы з «Полацкага шчытна», а таксама яшчэ невядомую нам музыку М. Радзівіла. Паведамленне пра тое, як былі знойдзены ноты гэтай кампазітара, рыхтуе В. Дадзіёмава. Яе допіс мы і прапануем увазе чытачоў.

ЛЛЛЛЛЕЗЗЗ МММММ РРРРР

З музычнага архіва

Нясвіж другой паловы XVIII стагоддзя. Вядома, што тут, у сталіцы неабсяжных радзівілаўскіх латыфундый, існаваў адзін з буйнейшых на Беларусі музычных цэнтраў, які складаўся з оперна-балетнага тэатра, сімфанічнага, духавога і народнага аркестраў і музычна-тэатральнай школы. Тут, у Нясвіжы, працавалі славетныя еўрапейскія музыканты — нямецкі дырыжор і кампазітар І. Д. Голянд, італьянскі скрыпач Д. Канстанціні, кампазітар і спявак Д. Альберціні, чэшскі піяніст і кампазітар Я. Дусік, а таксама мясцова выканаўцы з прыгонных, чый талент і прафесійнае майстэрства дазвалялі ім займаць адказныя пасады салістаў і капельмайстраў. Тут жа, у Нясвіжы, жылі і працавалі музыканты-аматары: княгіня Уршуля Радзівіл, аўтарка не толькі драматычных, але і музычных твораў, і віленскі кашталян Мацей Радзівіл — выдатны музыкант, якога толькі фармальна мы залічваем да аматараў, а не да прафесіяналаў.

Для тых, хто цікавіцца гісторыяй музыкі Беларусі, імя Мацея Радзівіла вядомае перш за ўсё як імя аўтара лібрэта «Ататі» — оперы з музыкай І. Д. Голянда, створанай і пастаўленай у Нясвіжы ў 1784 г. І мала хто ведае, што з-пад пера Мацея выйшлі і арыгінальныя, уласна музычныя — оперныя, аркестравыя, фартэп'яныя — творы. Аўтографічныя некаторых з іх захаваліся да нашага часу ў адной з бібліятэк Дрэздэна. Чаму Дрэздэн? А таму, што творы гэтыя — Дывертывмент і Шэсць паланезаў для камернага аркестра. Серэнада для струннага квартэта, Саната для скрыпкі і фартэп'яна і Паланезы для фартэп'яна — былі прысвечаныя і падараныя саксонскаму курфюрсту Антонію і прындэсе Анне, з якімі кампазітар падтрымліваў сяброўскія адносіны. (Ноты гэтыя, знойдзеныя і апублікаваныя польскімі даследчыкамі, даваліся прывезці ў Мінск, і некаторымі творами зацікавіліся музыканты ансамбля «Кантабіле»).

Звесткі пра М. Радзівіла ёсць у кніжках А. Мальдзіса «Таямніцы старажытных сховішчаў», «На скрыжаванні славянскіх традыцый», «Беларусь у люстэрку мемуарнай літаратуры XVIII стагоддзя». Прадстаўнік так званай шчэпаўскай лініі Радзівілаў, уладар невялікай зямлі ў Навагрудчыне, быў ён чалавек неардынарны. Прыхільнік асветніцкіх

ідэй, вызваляў ад прыгонніцтва ўласных сялян, за свой кошт узбройваў атрады касцюшкаўскіх паўстанцаў, зведваў няміласць дзяржаўнай улады. І творчае, і асабістае жыццё кампазітара было цесна звязана з Нясвіжам, пра што гавораць розныя факты ягонай біяграфіі: і стварэнне тут славетнай «Ататі», і пастаўка ў Нясвіжы ў адзін год з ёю другой оперы, да якой М. Радзівіл напісаў і тэкст, і музыку, і стварэнне ім для нясвіжскай сцэны ў 1786 г. оперы «Войт альбанскага сяленія» (тут ён быў не толькі лібрэтыстам і кампазітарам, але і выканаўцам адной з роляў).

Магчыма, Мацей жыў у Нясвіжы і ў 90-я гады, калі нейкі час выканаў абавязкі апекуна малалетняга Дамініка Радзівіла, які застаўся пасля смерці Караля — «Пане Каханку» нашчадкам маёнткаў. Ва ўсякім разе ад імя Мацея ў чэрвені 1791 г. у Нясвіжы быў абвешчаны распродаж музычных інструментаў і тэатральных дэкарацый, пра што паведамляў дадатак да «Газеты Варшаўскай». І яшчэ адна акалічнасць звязвае імя М. Радзівіла з Нясвіжам — менавіта тут ён пахаваны.

Знаёмішыся з узорамі творчасці кампазітара — і пераконваешся, што ён атрымаў выдатную музычную адукацыю, быў дасведчаны ў асновах кампазітарскай тэхнікі. На думку польскіх даследчыкаў, фарміраванне ягонай творчай манеры адбывалася пад непасрэдным уплывам нясвіжскага мастацкага асяроддзя, дзе гучала музыка Я. Стаміца і Й. Гайдна, Н. Йомелі і Г. Пуньяні. Творы М. Радзівіла вызначаюцца даволі высокім прафесійным майстэрствам, тонкасцю густу і стылістычнай завершанасцю. Усе яны разлічаны на невялікі склад выканаўцаў: відэц, рыхтуючы свае вытанчаныя «музычныя падарункі», аўтар меркаваў, што яны прагучаць у вузкім коле, а мо і ў выкананні прыватных аматараў музыкі.

Шэсць паланезаў для камернага аркестра, створаныя ў 1788 г., адносяцца да ліку самых ранейшых аркестравых узораў гэтага жанру, на той час вельмі папулярнага ва ўсёй Еўропе. Градыённы, празрыстыя, яны напісаны, на думку польскага музызнаўцы К. Хлавічкі, у стылі ракако і, у ад-

розненне ад барочных паланезаў Г. Тэлемана, Г. Гендэля і І. С. Баха, заснаваныя не на поліфанічным, а гамэфонна-гарманічным выкладанні матэрыялу. Усе шэсць паланезаў напісаны ў складанай трохчасткавай форме. Разлічаны яны на сціплы інструментальны склад: 2 скрыпкі, 1—2 флейты або флейта-пікала, 2 валторны, фагот і віяланчэль, а ў некаторых паланезах выкарыстоўваюцца яшчэ па 2 кларнеты. Выключэнне — першы твор пад назвай «Палыванне», дзе ёсць, апрача пералічаных ужо інструментаў, альт, паліўнічы рог і барабан, якія выкарыстоўваюцца ў ілюстрацыйных мэтах. Гэты паланез, дарчы, увогуле вылучаецца сярод іншых, і не толькі сваёй інструментальнасцю, але — арыгінальнасцю вобразнага зместу, абумоўленага праграмай задумай.

Сама па сабе тэма палывання была не новай для музычнага мастацтва: яна, прынамсі, цікавіла Ф. Купэрэна, Ж. Дакэна, Й. Гайдна. Аднак у творы М. Радзівіла гэтая тэма ўпершыню ўвасобілася ў жанры паланеза. Можна ўявіць сабе складанасць задачы кампазітара-аматара, якому трэба было, не парушаючы жанравыя канонаў паланеза, намалюваць жывы і яркі музычны абразок. І гэта ўдалося: М. Радзівіл стварае выразную сцэну палывання: ад галопа гарэзлівай лані, цкавання яе сабакамі да малюнка барацьбы з мядзведзем, што заканчваецца аглушальным выбухам, агоніяй паваленага звера і трыумфам паліўнічых. Асаблівае праўдападобнасць надаюць сігналам валторні і паліўнічага рога, якія то склікаюць на палыванне, то абвешчаюць, што ў лесе выходзіцца мядзведзь і г. д. Аднак пры ўсёй сваёй ілюстрацыйнасці, музыка палывання настолькі арганічна ўпісваецца ў паланезнае «клішэ» з яго характэрнай трохдольнасцю, што ні на хвіліну не забудзешся: гучыць хоць і не зусім звычайна, але — танец паланез. Думаецца, што ў гэтым творы М. Радзівіл быў у нейкім сэнсе папярэднікам Міхала Клеафаса Агінскага, Восіпа Казлоўскага як аўтараў праграмных паланезаў.

У адрозненне ад аркестравых, Паланез для фартэп'яна До мажор (1788 г.) — узор камернай трактоўкі жанру. Хутчэй за ўсё гэты

твор М. Радзівіла быў задуманы як адзін з нумароў цыкла з трох паланезаў і меўся выканацца ў шэрагу двух другіх (пакуль не апублікаваных). Што датычыць Серэнады і Санаты, дык у іх М. Радзівіл паказваў сябе як майстра, здольнага да нестандартнага мыслення ў галіне музычнай формы.

Як вядома, жанры «лёгкай музыкі» XVIII стагоддзя — серэнада, дывертывмент, нажурн, касачыя — набылі шырокае распаўсюджанне ў Еўропе. І М. Радзівіл мог бы выкарыстаць даволі шырокае кола ўзораў для пераймання: ад гайднаўскіх і моцартаўскіх твораў, добра вядомых у Рэчы Паспалітай, да серэнад Г. Пуньяні, прысланых у 1783 г. у Нясвіж Каралю Радзівілу яго былым капельмайстрам Даніэлем Корнерам. Аднак кампазітар стварае сваю Серэнаду не ў форме шматчасткавага цыкла а Іа сюіта, агульнапрынятай тады, а ў форме варыяцый.

Саната (у выданні — санатіна) для скрыпкі і фартэп'яна Соль мажор (1797 г.) — гэта пяцічасткавы цыкл. Думаю, да яе больш пасавала б вызначэнне «Нажурн» ці «Касачыя» — настолькі музыка бестурботна-наіўная па сваім вобразным ладзе, падобная да тых п'ес дывертывментнага тыпу, што фарміравалі «гукавое асяроддзе» свайго часу.

І, нарэшце, Дывертывмент для 2-х скрыпак, альты, 2-х флейт, 2-х валторн, фагота, віяланчэлі і кантрабаса. У гэтым трохчасткавым творы, напісаным у адзін год з Санатай, кампазітар паўстае сталым майстрам, чый густ, талент і прафесійныя навыкі відаць і ў багаці меладызму (трохі падобнага да кантыленных і скерцоўных тэм венцаў, бравурных і палётных мелодый мангеймцаў), і ў арганічнай прастаце гармоній, і ў прадуманай інструментальнасці, заснаванай на выдатным веданні выразных магчымасцей кожнага інструмента. Не выпадкова ў нашы дні менавіта Дывертывмент зрабіўся найбольш папулярным творам М. Радзівіла. (Пласцінка з яго запісам, зробленай Літоўскім камерным аркестрам, хутка разышлася).

Усе названыя опусы, пры несумненнай арыгінальнасці кожнага з іх, пазначаны агульнасцю эмацыянальна-вобразнага напавення і стылістычным адзінствам. Прынамсі, танцавальнасцю, уласцівай, на думку І. Стравінскага, усёй музыцы XVIII стагоддзя.

Думаецца, інструментальная творчасць М. Радзівіла (дакладней, даступная для даследавання яе частка) — адзін з узораў своеасаблівага пераўтварэння тых стылістычных прынцыпаў заходнеўрапейскага музычнага мастацтва, актыўнае і творчае засваенне якіх адбывалася ў другой палове XVIII ст. у розных рэгіёнах усходнеўрапейскага культурнага арэала, у тым ліку і на Беларусі.

Вольга ДАДЗІЁМАВА.

«ПЕРАБУДОВА І МЫ: УРОКІ, ТРывОГІ, СПАДЗЯВАННІ», «ВЫБАРЫ І НАШ ВЫБАР», «ЭКАЛОГІЯ: ПРАБЛЕМЫ, СІТУАЦЫІ, КАНФЛІКТЫ», «МАРТЫРАЛОГ БЕЛАРУСІ: ФАКТЫ І ІМЕНЫ» — пад гэтымі і іншымі, традыцыйнымі і новымі рубрыкамі

у бліжэйшых нумарах «ЛіМ» адукуе:

— «сшыткі» з публіцыстычнай кнігі Н. Гілевіча «Між былым і наступным»;

— палемічны артыкул філосафа В. Акулава «Навошта змяшчаць акцэнт?»;

— нарысы М. Вайцяшонак і В. Якавенкі;

— нататкі Б. Сачанкі «Гараць ці не гараць рукапісы?», артыкул А. Лойкі «Эпічнае поле гісторыі»;

— «Хроніку адной рэабілітацыі» (з сямейнага архіва народнага мастака БССР А. Анікейчыка);

— вершы С. Грахоўскага, Г. Каржанеўскага, У. Арлова, А. Глобуса, А. Мінкіна, апавяданні Л. Дранько-Майсюка і М. Сердзюкова;

— старонкі з драматычнай паэмы Лесі Украінкі «Апантаная» і вершы сучасных карэльскіх паэтаў у перакладах Н. Загорскага і Я. Лапаткі;

— гутарку з дырыжорам Г. Праватаравым, рэцэнзію на кінафільм «Наш бронецягнік», развагі пра новую праграму Дзяржаўнага ансамбля танца БССР, нататкі з рэспубліканскіх выставак графікі і скульптуры;

— агляды і падборкі «3 пошты «ЛіМа», а таксама іншыя матэрыялы.

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і праваўлення Саюза пісатэлей БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 07435 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на месніку галоўнага рэдактара — 33-25-25, адназначнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарысы — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алесь АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСкі, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНЮК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОВ.